

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы

ЗАЙТЫМ ЕРСЫН ЗАЙТЫМҰЛЫ

ПРОБЛЕМАЛЫ БОРЫШКЕРЛЕРДЕН АЛИМЕНТТЕРДІ ӨНДІРІП
АЛУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ, ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

7М04203 «Құқықтану» білім беру бағдарламасы бойынша
магистрлік дәрежесін алуға орындалған диссертация

Ғылыми жетекші:
Жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беру институтының
жалпы заң пәндері
кафедрасының аға оқытушысы
кіші әділет кеңесшісі
заң ғылымдарының магистрі
_____ Н. Рахимов

Магистрант
_____ Е. Зайтым

Қосшы, 2021 ж.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	4
1. АЛИМЕНТТІК МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІҢ ЗАҢДЫ ТАБИҒАТЫ.....	10
1.1 Алимент бойынша міндеттеме ұғымы, элементтері және белгілері.....	10
1.2 Алимент бойынша міндеттемелердің ішкі құрылымы.....	14
1.3 Ата-аналар мен балалар арасындағы алименттік міндеттемелер институтының қалыптасу және даму тарихы.....	22
2. АЛИМЕНТТЕРДІ СОТТАН ТЫС ЖӘНЕ СОТТЫҚ ӨНДІРІП АЛУ ТӘРТІБІ.....	38
2.1 Алименттерді сот тәртібімен өндіріп алу тәртібі.....	38
2.2 Кәмелетке толмаған балалардың және отбасының басқа да мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету құралы ретінде алимент төлеу туралы келісім.....	58
2.3 Зерттеу тақырыбы аясында Қазақстан Республикасы заңнамасының соңғы өзгерістері.....	64
3. АЛИМЕНТТЕРДІ ӨНДІРІП АЛУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	69
3.1 Қазақстан Республикасында мамандандырылған алимент қорын құру.....	69
3.2 Ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу тәжірибесін жүзеге асыру.....	77
3.3 Балаларды қолдау және табысы төмен әкелерге көмек көрсету жөніндегі мамандандырылған мемлекеттік агенттіктер құру.....	81
ҚОРЫТЫНДЫ.....	88
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	91

ТҮЙІНДЕМЕ

Диссертацияның құрылымы диссертациялық зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес құрылған, кіріспеден, үш бөлімнен (тоғыз бөлімшеден тұратын), қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздердің тізімінен тұрады.

Зерттеудің мақсаты проблемалық борышкерлерден алимент өндіру саласындағы Қазақстан Республикасында қалыптасқан проблемаларды, сондай-ақ осы проблеманы шешу жолдарын талдау болды. Зерттеу нәтижелері қорғауға ұсынылған ережелерде көрініс тапты.

РЕЗЮМЕ

Структура диссертации построена в соответствии с целью и задачами диссертационного исследования, состоит из введения, трех разделов (включающие девять подразделов), заключения, списка использованных источников.

Цель исследования заключалась в анализе проблем, сложившихся в Республике Казахстан в сфере взыскания алиментов с проблемных должников, а также путей решения данной проблемы. Результаты исследования нашли свое воплощение в положениях, выдвинутых на защиту.

SUMMARY

The structure of the dissertation is built in accordance with the purpose and objectives of the dissertation research, it consists of an introduction, three sections (including nine subsections), a conclusion, and a list of sources used.

The purpose of the study was to analyze the problems that have developed in the Republic of Kazakhstan in the field of alimony recovery from problem debtors, as well as ways to solve this problem. The results of the study were embodied in the provisions put forward for protection.

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес неке және отбасы, ана мен бала мемлекеттің қорғауында. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың етене құқығы әрі міндеті.

1994 жылғы 8 маусымда Қазақстан Республикасы БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қарашадағы №44-25 қарарымен қабылданған Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялады.

Аталған келісім мемлекеттердің балаларға тиісті қамқорлық жасауына және ата-аналар немесе балаларға қамқорлық жасайтын кез келген басқа адамдар тарапынан зорлық-зомбылықтан, қорлаудан және немқұрайдылықтан қорғалуына кепілдік беруге тиіс екендігін бекітеді. Балалардың дене және ақыл-ой қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті өмір сүру деңгейіне құқығы бар. Өз кезегінде, мемлекет оны қамтамасыз ете алмайтын отбасыларға көмектесуі керек.

Мемлекет басшысы Н. Назарбаев «Қазақстан - 2050 «Стратегиясы» Жолдауында: «Балалар - қоғамымыздың ең осал және қорғансыз бөлігі және олар құқықсыз болмауға тиіс... Біздің жерімізде туған кез келген бала - қазақстандық. Мемлекет оған қамқорлық жасауы керек» екенін атап өтті.

2011 жылғы 26 желтоқсанда № 518-IV «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі қабылданды, оның негізін ерлі-зайыптылардың отбасындағы құқықтарының теңдігі, балаларды отбасылық тәрбиелеудің басымдығы, олардың дамуы мен әл-ауқатына қамқорлық жасау, отбасының кәмелетке толмаған, қарт және еңбекке қабілетсіз мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін қорғау басымдығы сияқты қағидаттар құрады. Осы Кодекстің 5-бөлімінде тараптардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін отбасы мүшелерінің алименттік қатынастар институты бекітілген.

Сонымен қатар, кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын бұзудың көп саны алименттерді өндіріп алу туралы сот актілерін орындау процесімен байланысты.

Неке-отбасы заңнамасы тәжірибесі мен елдегі алименттерді өндіріп алу динамикасы көрсетіп отырғандай, алименттерді алуға құқығы бар балалардың барлығы бірдей оны жүзеге асыра алмайды.

Алимент өндіріп алудың төмен деңгейінің себептері жаңа емес. Бұл табыс деңгейінің төмендігі, алимент төлеуден қасақана жалтару, табыс көздері мен мөлшерін жасыру, борышкердің материалдық және әлеуметтік тәртіпсіздігі және т.б.

Барлық осы факторлар балаға төленетін алименттің аз мөлшеріне әкеледі, олар тіпті бастапқы қажеттіліктерді қанағаттандыра алмайды. Нәтижесінде алимент төлеу процесі борышкер үшін де, өндіріп алушы үшін де ауыр өндіріп алу рәсіміне айналады.

Алименттерді өндіріп алу рәсіміне әсер ететін субъективті себептерден басқа, заңнамадағы олқылықтар, екіұшты сот тәжірибесі, сот орындаушыларының жұмысындағы олқылықтар және т. б. сияқты объективті себептер де бар.

Алайда, осы бағытта Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы айтарлықтай жұмыс атқарғанын атап өту керек.

Мәселен, Бас Прокурор Ж. Асанов Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңесінде сөйлеген сөзінде осы мәселенің ауқымды сипатын және қалыптасып отырған теріс динамиканы атап өтті: «Бүгінде Қазақстанда 32 мыңға жуық бала мемлекеттік мекемелерде тәрбиеленуде, оның ішінде 70%-ы тірі ата-аналары бар жетім балалар. 4 млн отбасының әрбір сегізіншісі - толық емес. Әрбір бесінші бала некеден тыс туылады. 350 мыңнан астам бала оларды тастап кеткен ата-аналарына қаржылай тәуелді. Алимент бойынша қарыз 2 млрд теңгеге жақындады. Соңғы үш жылда 13 мыңнан астам алимент төлемеушілердің құқықтары шектелді. Алайда, бұл шаралар жағдайды жақсартпады».

Осыған байланысты Бас прокуратура мүдделі мемлекеттік мекемелермен бірлесіп «Алимент. Төлемеуге қарсы 30 қадам» атты жоба әзірленді. Бұл жобаның мақсаты балалардың пайдасына алименттерді өндіріп алудың тиімді жүйесін құру болып табылады.

Осы жоба аясында 30 ұсыныстан тұратын іс - шаралар жоспары бекітілді, олардың қатарына мемлекеттік алимент қорын құру, ата-аналардың бірлескен қамқоршылық институтын енгізу, алимент төлемейтін борышкерлерге қатысты әртүрлі шектеулерді қолдану, мысалы, жүргізуші куәлігін алып қою, рұқсат құжаттарын алуға шектеу қою және т.б.

Бұдан басқа, жобаны іске асыру аясында мынадай мәселелерді заңнамалық деңгейде қайта қарау ұсынылады:

- жасына және алимент төлеушінің табысына қарай бала үшін алименттің ең төменгі мөлшерін бекіту туралы (оны есептеу әдістемесі),
- мемлекеттік алимент қорын құру туралы,
- ажырасқаннан кейін бірлескен қамқоршылық институтын дамыту туралы,
- алименттерді өндіріп алу мәселелері бойынша үйлестіруді жүзеге асыратын консультативтік-кеңесші орган құру туралы,
- борышкерлердің көлік құралдарын басқаруға құқықтарын тоқтата тұру тетігін пысықтау туралы,
- Қылмыстық кодекске жазаның негізгі түрі ретінде мәжбүрлі жұмыстарды енгізу туралы және т.б.

Осылайша, қазіргі заманғы отандық заңнама мен сот тәжірибесін талдау алименттік құқықтық қатынастар институтын одан әрі жетілдіру, алименттерді өндіріп алудың тиімді және пәрменді тетігін әзірлеу қажеттігін көрсетеді.

Автор өз жұмысында алименттерді өндіріп алудың тиімділігін арттыруға, атап айтқанда, алименттерді төлеу туралы келісімдерге атқарушылық құжат мәртебесін беруге, алименттің ең төменгі мөлшерін күнкөріс минимумы аясында белгілеуге, мамандандырылған мемлекеттік алимент қорын құруға, сондай-ақ ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу тәжірибесін енгізуге мүмкіндік беретін құралдарды ұсынады.

Осы құралдардың барлығы алименттерді өндіріп алудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ алимент алуға үміткер адамдарға әлеуметтік және материалдық қолдау көрсетуде мемлекеттік аппаратты іске қосады.

Бұдан басқа, зерттеудің осы тақырыбының маңыздылығы қазақстандық заңнамада осы мәселеге тиісті назар аударылмағандығымен түсіндіріледі, бұл өз кезегінде осы мәселенің бүгінгі күні өзектілігін көрсетеді.

Зерттеудің мақсаты - қолданыстағы отандық және шетелдік заңнаманы алимент өндіруді құқықтық реттеу тұрғысынан талдау және проблемалық борышкерлерден алимент өндірудің жаңа тиімді әдістері мен жолдарын анықтау.

Осы мақсатқа жету үшін келесі негізгі міндеттер анықталды:

- 1) алименттік қатынастардың элементтері, белгілері, түсінігі;
- 2) ата-аналар мен балалардың алименттік қатынастарының дамуы мен қалыптасуына талдау жүргізу;
- 3) кәмелетке толмаған балаларды асырау жөніндегі ата-аналардың міндеттері туралы қазақстандық заңнаманың негізгі ережелерін сипаттау;
- 4) алименттерді өндіріп алудың сот және соттан тыс тәртібін, атап айтқанда, алимент төлеу туралы келісімге атқарушылық құжат мәртебесін беруді талдау;
- 5) мемлекеттік алимент қорын құру идеясын және оны реттеу механизмін қарастыру;
- 6) Қазақстанда ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу тәжірибесін енгізу мәселесін қарайды;
- 7) проблемалы борышкерлерден алимент өндірудің жаңа тиімді әдістерін ұсыну.

Зерттеу нысаны - ата-аналар мен балалар арасындағы алимент беру саласында қалыптасқан құқықтық қатынастар.

Зерттеу пәні - қазіргі кезеңдегі балалар мен ата-аналар алименттік қатынастарының құқықтық, теориялық, құқық қолдану негіздері.

Зерттеудің әдіснамалық негіздері.

Зерттеуде жалпы ғылыми (диалектикалық, тарихи, талдау, синтез) және арнайы (техникалық-құқықтық, статистикалық, аналитикалық, формальды-құқықтық) таным әдістерінің кешені пайдаланылды. Сонымен қатар, диссертациялық жұмыста зерттеудің объектісі мен тақырыбын толық және терең зерттеуге мүмкіндік беретін салыстырмалы құқықтық таным әдісі қолданылды.

Диссертацияның теориялық негізін Ресей ғалымдарының азаматтық және отбасылық құқық саласындағы еңбектері құрады: А. Боровицкий, Д. Гепкин, И. Гессен, А. Заговорский, О. Косова, Б. Ландау, Я. Магазинер, Д. Медведев, С. Муратова, А. Нечаева, К. Новицкий, Л. Пчелинцева, Свердлова, П. Цыпкина, А. Юрченко және басқалар.

Зерттеудің ақпараттық базасы:

1) Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі, Азаматтық іс жүргізу кодексі;

2) «Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

3) XII ғасырдан бастап қазіргі уақытқа дейін Ресейдің нормативтік-құқықтық актілері;

4) Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының шолулары және сот тәжірибесі;

5) Ғылыми-теориялық және ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы отандық заң ғылымында осы институттың қазіргі даму жағдайын көрсететін алимент өндіру мәселелерін жүйелі түрде зерттеудің болмауымен анықталады. Қолданыстағы заңнаманы талдау және сот тәжірибесіне шолу жасау негізінде осы мәселенің құқықтық маңыздылығы және кәмелетке толмаған балалардың да, алимент алуға үміткер отбасының басқа да мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін дауларды шешу үшін неғұрлым тиімді жағдайлар жасау көрсетілген. Алименттік міндеттемелер, оның ішінде проблемалық міндеттемелер институтын жетілдіру туралы бірқатар ережелер айтылды.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

Қазақстан Республикасында мынадай институттарды енгізу ұсынылды:

1. Мамандандырылған мемлекеттік алименттік қор құру.

Алимент қоры жұмысының негізгі ерекшеліктері:

- сот шешімінде белгіленген төлемдерге тең, баланы асырауға арналған ай сайынғы төлемдердің кепілдігі;

- алименттің баланың ең төменгі күнкөріс деңгейіне сәйкес келуі;

- басқа ата-анасынан көмек болмаған кезінде мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен баланы тәрбиелеуде мемлекеттік қолдаудың кепілдігі;

- қарыздарды төлеу және алимент төлемегені үшін айыппұлдарды есептеуді сот шешімі немесе алимент өндіріп алу туралы ұйғарым негізінде алимент қорының қызметкерлері жүзеге асырады;

- алименттік қордың борышкерден баланы асырауға жұмсалған ақша қаражатын қайтару туралы кері талап қоюға құқығы бар, олар осы іс бойынша шығыстардың өтемақысын қосымша өндіріп ала алады;

- Өндіріп алушының қордан қолдау алу құқығы төлеушінің кінәсінен алимент төлеу бірінші кешіктірілген сәттен бастап келесі күні пайда болады;

- Проблемалық төлеушіні іздеуді жеделдету және одан қарыздарды ұстап қалу үшін сот орындаушылары қызметі мен алимент қоры арасындағы тығыз байланыс.

Осылайша, Мемлекет іс жүзінде төлеушінің бала алдындағы қарызын сатып алады, сондықтан ол қарызды өндіріп алудың қатаң әдістерін және төлем жасамаушыға қарсы санкцияларды қолдану құқығын алады.

Мұндай қор ертеңгі күнге сенімділік береді және сол арқылы ата-аналардың балалы болу шешіміне оң әсер етеді, бұл Президент жариялаған балалы отбасылар арасындағы кедейлікті азайту бағытына жауап береді.

2. Ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу институтын (ортақ қамқорлық) дамыту керек.

Бірлескен қамқоршылық институтын енгізу бұрынғыдан да өзекті және қажет. Қазіргі уақытта неке институты айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, ажырасудың өсуіне ұшыраған кезде, балаға бірлескен қамқоршылық институты ажырасу кезінде туындайтын көптеген әлеуметтік-психологиялық мәселелерді шешуге қызмет етеді және жеке тұратын ата-ананы баласын асырау үшін алимент төлеуге ынталандырады.

3. Балаларды қолдау және табысы төмен әкелерге көмек көрсету жөніндегі мамандандырылған мемлекеттік агенттіктер құру.

Балаларды қолдау жөніндегі агенттіктер алименттен белсенді түрде жалтарған әкелерге мәжбүрлеу құралдарын қолдана алады. Алимент төлеуге қаржылық ресурстары жоқ әкелер үшін қатаң мәжбүрлеу шаралары көбінесе алимент төлемдерінің өсуіне әкелмейді. Мұндай саясат әкелерді формальды жүйеге қатысуға кедергі келтіруі мүмкін, ал кейбір жағдайларда әкелерге балаларының өміріне қатысуға мүмкіндік бермейді. Әкелерге алимент төлеуге мүмкіндік беретін саясатты әзірлеу уақыт өте келе олардың тұрақты төлемін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Агенттіктер ағымдағы тапсырысты неғұрлым тиімді ету және ағымдағы кірісті көрсету үшін Қолдау тапсырыстарын өзгерте алады. Сондай-ақ, балаларды қолдау бағдарламалары мемлекеттік еңбек ресурстарын дамыту агенттіктерімен және әкелік бағдарламалармен бірлесіп, әкелерді жұмыс табуға немесе жақсы жұмыс табуға көмектесетін қызмет көрсетушілермен байланыстыра алады. Соттар төлемдерді кешіктіретіндерге түрмеге қамаудың орнына жұмысқа орналасу немесе оқу бағдарламаларын тағайындай алады. Мемлекеттік көмек алушыларды, бұрынғы қылмыскерлерді және басқа да қолайсыз ата-аналарды қоса алғанда, жұмыс істеу қиын болған адамдар үшін мемлекеттер уақытша субсидияланған жұмыс орындарын ұсына алады.

Зерттеудің теориялық және тәжірибелік маңыздылығы ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелер институтын жетілдіру қажеттілігін дәлелдейтін автор алған деректердің өзектілігі мен жаңалығымен анықталады.

Жиналған және талданған материал оны қолданудың басым бағыттарын анықтайды:

- негізгі қорытындылар, ережелер, ұсыныстар мен ұсынымдар құқық қолдану тәжірибесі процесінде соттардың қызметінде де, құқық қорғау мекемелерінде де пайдаланылуы мүмкін.;

- диссертациялық зерттеуде тұжырымдалған ережелер мен тұжырымдар ата-аналар мен балалардың және басқа да отбасы мүшелерінің алименттік міндеттемелерінің мәселелерін әрі қарай ғылыми зерттеуде қолданылуы мүмкін;

- ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелер институтын жетілдіру жөніндегі жұмыста айқындалған негізгі бағыттар неке-отбасы заңнамасының қолданыстағы нормаларын одан әрі жетілдіру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Нәтижелерді тексеру.

Диссертациялық зерттеудің құрылымы.

Диссертациялық зерттеу қойылған мақсаттар мен міндеттермен анықталады және келесі құрылымдық элементтерден тұрады: кіріспе, алты параграфты қамтитын үш тарау, қорытынды, пайдаланылған ережелер тізімі және әдеби көздер.

1. АЛИМЕНТТІК МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІҢ ЗАҢДЫ ТАБИҒАТЫ

1.1 Алимент бойынша міндеттеме ұғымы, элементтері және белгілері

Алимент өндіру тәжірибесінің терең тарихи тамыры бар.

Алимент - Хаммурапи Кодексінде айтылған некеге қатысты ережелердің бірі. Осы ежелгі Вавилон кодексіне сәйкес (б.з. д. 1780 жылы құрылған), егер ерлі-зайыптылар ажырасқан болса, ер адам махрды қайтарып, бұрынғы әйеліне некеде туылған барлық балаларды қамқорлыққа алып, оны және балалары өскенге дейін жәрдемақы беруі керек еді. Егер ерлі-зайыптылардың балалары болмаса, ер адам махырды қайтарып, әйеліне қалыңдық үшін төлемнің баламасын төлеуге міндетті болды. Егер әйелі кез-келген дәстүрді бұзса, күйеуі махыр мен балаларды өзіне қалдырып немесе тіпті бұрынғы әйелін құлдыққа жіберуге құқылы болды.

Алимент Юстиниан Кодексінде де айтылған, ол кейінірек Рим заңы мен британдық жалпы заңның негізіне айналды. Бұл Кодексте алимент ерлі-зайыптылар заңды некеде тұрған деп саналатын және олардың одағы ресми түрде ресімделмегеніне қарамастан, кез-келген құқықтар мен артықшылықтарға ие болатын әдеті мен беделі бойынша неке тұрғысынан талқыланады.

Алименттің заманауи батыстық тұжырымдамасы ажырасу және ажырасу жағдайларында алимент тағайындайтын ағылшын шіркеу соттарынан туындайды. «Pendente lite» алименті күйеудің некеде тұру кезінде әйелін асырау міндеттемесі негізінде ажырасу туралы шешім қабылданғанға дейін төленді. Ажырасқаннан кейін немесе тұрақты алимент беру де некені жалғастыру идеясына негізделді, өйткені шіркеу соттары ажырасуды тек «a mensa et thora» (латынша «үстел мен төсектен») тағайындай алады, бірақ көбінесе « төсектен және тамақтан »). Бұл сөйлем ажырасуды білдіреді, бұл шын мәнінде ерлі-зайыптылардың бірге тұруы міндетті емес, бірақ олардың некелері бұзылмаған сот шешімі бойынша бөлінуге ұқсас.

Қазіргі батыстық алимент ұғымы бөлек тұру және ажырасу жағдайларында алимент тағайындаған ағылшын шіркеу соттарынан шыққан. «Pendente lite» алименті ажырасу туралы шешім қабылданғанға дейін, күйеуінің неке кезінде әйелін асырау міндетіне байланысты төленді. Ажырасудан кейінгі немесе тұрақты алимент некені жалғастыру идеясына негізделді, өйткені шіркеу соттары ажырасуды тек «a mensa et thora» (лат. «Үстелден және төсектен», бірақ көбінесе «төсек және тамақтану» деп аударылады). Бұл тіркес ажырасуды білдіреді, бұл іс жүзінде күйеуі мен әйелі заң бойынша бірге тұруға міндетті емес, бірақ олардың некелері бұзылмаған кезде сот шешкен бөлінуге ұқсас.

Домиций Ульпиан «балалар ата-аналарының мейірімінде болмаса да, ата-аналар оларға қамқор болуы керек және балалар ата-аналарына қамқор болуы керек» деп атап өтті [1, б.63].

Қолданыстағы неке және отбасы заңнамасында алимент дегеніміз-заңға сәйкес отбасының кейбір мүшелері оның басқа мүшелерінің пайдасына төлеуге міндетті қаражат.

Алименттік міндеттемелердің негізі неке-отбасылық қатынастар болып табылады, ал олардың негізгі мақсаты алимент төлеу арқылы кәмелетке толмаған балалары мен заңмен анықталған отбасының басқа мүқтаж мүшелеріне қолдау көрсету болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында алименттік құқықтық қатынастарды реттеу ең алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекске, «Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» Заңға, нормативтік құқықтық актілерге және де «Атқарушылық іс жүргізу мен сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңға негізделетін нормативтік құқықтық базамен жүзеге асырылады.

Алименттік міндеттемелердің пайда болу тарихына жүгінетін болсақ, заң әдебиеттерінде алименттік құқықтық қатынастарды, оның мақсаттарын, сондай-ақ «алимент» және «асырау» ұғымдарының өзара байланысын анықтауға әр түрлі көзқарастар бар екенін көреміз.

Қазіргі уақытта «алимент» пен «асырау» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселеге екі көзқарас бар.

Бірінші тәсіл жоғарыда аталған ұғымдардың мағынасын анықтауға негізделген. Бұл тұжырымдаманың пайдасына «алимент» сөзінің этимологиялық мағынасы, яғни «тамақтандыру», «асырау», сондай-ақ онымен байланысты терминология шетелдік құқықтан шыққан, онда «асырау» және «алимент» ұғымдары жиі синоним ретінде қолданылады. Мысалы, неміс Заңында семантикалық жүктеме бойынша «алимент» және «асырау» терминдері балама ретінде қолданылады, ал асырау деп, өмірді қамтамасыз етуге жеткілікті қаражаттың қажетті бөлігін білдіреді.

XIX ғасырдың екінші жартысында К. Победоносцев «алимент» және «асырау» ұғымдарының ұқсастығын атап өтіп, Ресей заңнамасында қарастырылған азаматтық құқықтың басқа жүйелерінде асырауды міндеті «асырау туралы арнайы сот ісінде» көрініс тапқанын атап өтті. Асырау туралы шағымдар туралы айта отырып, ол: «бұл ерекше құқық туралы, атап айтқанда асырау немесе алимент құқығы туралы сот ісі» [2, 92 б.].

Кейінгі онжылдықтарда құқықтық ғылымда асырауды жеткізу міндеті «алимент» ретінде белгілене бастады. Атап айтқанда, күйеуінің әйеліне тамақпен қамтамасыз ету және асырау міндеті «жалпы алимент беру міндеті» ретінде қарастырыла бастады [3, 173 б.].

Заңнамалар мен ғылыми әдебиеттерде «алимент» және «асырау» ұғымдарының мәні нақты ашылмаған. Бұл ұғымдарды анықтауға қарама-қайшы көзқарас заң шығарушы алименттің мәнін бірыңғай тәсілмен әлі толық анықтай алмайтындығын көрсетеді. Заңнамада бұл терминдерді анықтауға болатын-

болмайтынын түсіну қиын. Ғылыми-құқықтық әдебиеттер оларға бірдей тұжырымдама береді.

Отбасылық-құқықтық әдебиеттерде кездесетін екінші тәсіл алимент бойынша сот шешімін немесе міндеттемелерді алименттеу туралы келісімді заңды құрамға енгізу туралы құқықтық қатынастардан ажыратуын қамтиды.

Сонымен, «М. Антокольская алименттік міндеттемелерді «заңда көзделген заңды фактілер негізінде туындаған құқықтық қатынастар деп айтады: сот шешімі немесе тараптардың келісімі, соттың бұйрығы бойынша отбасының кей мүшелері оның басқа мүшелерін асырауға міндетті, ал соңғысы оны талап етуге құқылы» деп анықтайды» [4, 230 б.].

Л. Пчелинцева «құқықтық әдебиеттерде алименттік міндеттеме деп - құқықтық қатынас аясында отбасының кейбір мүшелері оның басқа мүшелерін асырауға міндетті және де соңғысы оны талап етуге құқығы бар» деп санайды [5, 362 Б.]. Сонымен қатар, Л. Пчелинцева «алимент» және «асырау» терминдерін мағынасына қарай ұқсас деп ойламайды, олар өздерінің заңды табиғаты бойынша сәйкес келмейді дейді. Алимент - бұл асыраудың бір бөлігі, оның түрі, біз оны анағұрлым терең түсінуіміз керек. Алимент міндеттемесінің пайда болуының нақты құрамын анықтау кезінде автор М. Антокольская ұсынған фактілермен салыстырғанда заңды фактілер тізімін кеңейтеді. Бірінші, бұл адамдар арасында отбасылық байланыстардың болуы, яғни некеге тұру, баланың туылуы; екінші, заңнамада белгіленген фактінің болуы; үшінші, заңды күшіне енген сот шешімі немесе алименттеу туралы келісім.

Мұнда Л. Пчелинцева ойымен келіспеуге болмайды. Егер алимент деп тек алимент төлеу туралы тараптардың келісімімен немесе сот шешімімен көзделген асырау ғана деп түсінсек, онда бұл жағдайда алимент асыраудың кішкене бір бөлігі болып табылады. Бұл мәлімдемені заң шығарушы Ресей Федерациясының Отбасы кодексінің 85-бабында да растайды. Егер алимент төлеу жөніндегі міндеттеме сот актісі негізінде отбасы мүшесін асырау жөніндегі құқықтық қатынастардан бөлек, өз бетінше туындаған болса, онда оны асырау міндеті мүлде бөлек, өйткені ол заңды фактілер негізінде пайда болады: еңбекке жарамсыздық, мұқтаждық. Алайда, бұл құқықтық құбылыстардың арасында құқықтық байланыс бар сияқты, өйткені бұл міндеттемелер бір себеппен бар және олардың бір субъективті құрамы бар. Егер біз алименттік міндеттемелер деп сот актісіне байланысты туындайтын асырау жөніндегі міндетті ғана түсінетін болсақ, онда алименттік міндеттемелер — бұл жеке тәуелсіз құқықтық қатынас деп толық көлемде айта алмаймыз, ал күтіп-бағуға қаражат алуға қатысты туындаған құқықтық қатынастардың сатыларының бірі ғана деп есептейміз. Осы тұрғыдан алғанда, Л. Пчелинцеваның пікірімен келісу қиын, өйткені бұл жағдайда алименттік міндеттемелер алимент төлеу туралы сот шешімін мәжбүрлеп орындатудың құқықтық тетігі болып табылады.

Осыған сүйене отырып, Л. Пчелинцева Ресей Федерациясының отбасылық кодексінде қолданылатын «алимент» және «асырау» ұғымдары

сәйкес келмейді деген қорытындыға келді. «Алимент - бұл асырау мағынасының бір түрі, және де тараптардың келісімі немесе сот шешімі бойынша белгілі бір адамға төленеді».

С. Мұратова алимент міндеттемесін «тараптардың келісімі немесе сот шешімі негізінде туындайтын отбасылық құқық нормаларымен реттелетін мүліктік құқықтық қатынас ретінде анықтайды, соған байланысты отбасының кейбір мүшелері оның басқа мүшелерін асырауға міндетті, ал соңғысы оны талап етуге құқылы». «Алимент» және «асырау» ұғымдарын салыстыра отырып, автор «асырау» деп - бұл біреуді өмір сүру құралдарымен қамтамасыз ету, алимент - бұл асыраудың құрамдас бөліктерінің бірі» деген тұжырым жасайды [6, 195 б.].

Ата - аналар мен балалардың алименттік міндеттемелерін қарастыра отырып, А. Нечаева «асырау» және «алимент» терминдері толығымен сәйкес келмейтінін атап өтті: «асырау» - бұл кең ұғым, ал «алимент - бұл өзінің заңды белгілері бар, алуан түрлі және олар тең емес, бірақ бірге алынған, ата-аналардың кәмелетке толмаған балаларына алименттік міндеттемелері туралы түсінік береді» [7, 251 б.].

Отбасылық құқық саласындағы ғалымдардың жоғарыда аталған ұстанымдарына сүйене отырып, олардың ешқайсысы «алимент» және «асырау міндеті» ұғымдарын ажыратудың нақты критерийлерін ұсынбайтындығын атап өткен жөн, дегенмен бұл олардың мағынасындағы теңсіздікті көрсетеді. Егер біз асырау міндетін тар мағынада, яғни тараптардың келісімі немесе сот шешімі (сот бұйрығы) бойынша белгілі бір адамға төленетін алимент ретінде қарастыратын болсақ, онда асыраудың басқа нысандары мен «алимент» түсінігін қалай байланыстыруға болатынын нақты анықтау мүмкін емес, себебі:

1) күтіп-бағу (асырау) міндеті, алименттеу сияқты, белгілі бір адамдарға ғана беріледі;

2) алименттерді өндіріп алу тәсілі мен асырау міндеті бойынша (сот шешімі бойынша немесе келісім арқылы) біріктірген мақсатқа сай емес, өйткені келісім бойынша асырау заңмен белгіленген адамдарға ғана төленбейді (мысалы, кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларды асырау жөніндегі келісім).

Біздің ойымызша, «асырау міндеті» ұғымы «алимент» ұғымына қарағанда ауқымы жағынан кеңірек, өйткені ол мағынасы жағынан көпқырлы:

- 1) «біреуге олардың тіршілігін қамтамасыз ету үшін берілетін құралдар;
- 2) «жалақы» [8, б.606].

Сонымен, бұл өмірді қолдаудың әр түрлі формаларын қамтитын дерексіз жалпылама ұғым, ол кез келген нақты өмір жағдайында өзгеруі мүмкін. Отбасылық құқықтық аспектіде оның көріну формалары да әртүрлі. Бұл алимент төлеушінің шетел аумағына тұрақты түрде тұруға кету кезде төленетін бір реттік төлемі және қосымша түрінде шыққан шығыстарды төлеуге берілген белгіленген мөлшердегі қаражат сомасы болуы мүмкін.

Сонымен бірге, күтіп-бағу (асырау) міндеті түсінігі, алимент міндеттемесінен өзгешелігі, алименттеу туралы келісім-шартсыз немесе сот шешімінсіз туындап қалуы әбден мүмкін. Алимент міндеттемесінің болуы, жалпы ережеге сай, алимент төлемін төлеуге міндетті тарап мен уәкілетті тарап алимент төлеу туралы келісім немесе сот шешімі арасында маңызды Заңды байланыстың болуымен, ал кейбірде уәкілетті тараптың еңбекке мұқтаждығы мен жарамсыздығын анықтау қажеттілігімен байланысты.

Ресей Федерациясының отбасы кодексінің бірқатар ережелері терминдердің сәйкестендірілуіне әкелетін «алимент» пен «асырау» туралы басқа көзқарасты, тұжырымдаманы қалыптастыруға себеп болады. Бірақ бірдей түсінікті отбасы мүшелерінің бір-бірін материалдық қамтамасыз ету жөніндегі отбасылық міндеттеріне ғана қолдануға болады, оның ішінде ажырасқаннан кейін де.

Отандық заңнамаға келетін болсақ, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің 1 бабының 1 бөлігі 4 тармағына сәйкес, алименттер – бір адам оны алуға құқығы бар екінші адамға беруге міндетті ақшалай немесе материалдық қаражат. Сонымен қатар, осы Кодекстің 5-бөлімінде тараптардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін отбасы мүшелерінің алименттік қатынастары институты бекітілген.

Осылайша, «асырау» терминінің заңды табиғаты әртүрлі түсіндіріледі және кеңінен қолданылады, ішкі құқықтың әртүрлі салаларында қолданылады. Отбасылық заңда «асырау» өз міндеттерін орындау үшін қаражат беру деп түсініледі, сондықтан «алимент» және «асырау» ұғымдары арасында жеке басын анықтауға болады.

1.2 Алименттік міндеттемелердің ішкі құрылымы

Алименттік міндеттеме әр құқықтық қатынасқа тән элементтерді қамтиды: объект, субъект, асырау.

Егер оның объектісін алименттік құқықтық қатынастың элементі ретінде қарастыратын болсақ, қазіргі кезде жалпы құқық теориясы, отбасы құқығы және азаматтық құқық саласындағы жетекші сарапшылар арасында бұл мәселе бойынша бірыңғай пікір жоқ екенін атап өткен жөн.

Бұл, ең алдымен, «объектінің философиялық санатын заңды күшінің осындай нақты құбылысына қолданудың күрделілігімен түсіндіріледі. Құқықтық қатынастағы құқықтық нормалармен реттелетін әлеуметтік қатынас ретінде қалыптасқан анықтаманың болуына қарамастан, оның мәні мен ішкі ұйымдастырылуына, сонымен қатар құқықтық реттеудің бүкіл механизміне, оның элементтеріне және олардың өзара әрекеттесу процесіне бірыңғай көзқарас жоқ. Осы негізгі мәселелердің осы немесе басқа шешімі құқықтық қатынастар объектісі ұғымының түсіндірілуіне әсер етеді» [9, 72-бет].

Отбасылық құқықпен салыстырғанда құқықтық қатынастар объектісінің теориясы азаматтық құқық ғылымында анағұрлым дамыған. Бұл мәселені

пешуге М. Агарков, А. Дудин, О. Иоффе, А. Лунц, Я. Магазинер, И. Новицкий, Д. Мейер, Е. Суханов, Ю. Толстой, Р. Халфина, Г. Шершеневич, А. Юрченко сияқты ғалымдар қатысты.

Құқықтық қатынастардың объектісі ретінде тек іс-әрекет қана емес, сонымен қатар заттар (басқа мүлік) қарастырылады. Мысалы, М. Агарков заттар мүлік қатынастарының ғана емес, сонымен бірге міндеттеменің де объектілері бола алады деген ой білдірді.

А. Луец пен И. Новицкийдің «міндеттеме туралы жалпы білім» атты еңбектерінде, керісінше, міндеттеме қатынастарының объектісі несие беруші талап етуге құқығы бар әрекет болады, сонымен қатар заттар, мүліктік құқықтық қатынастардың объектілері болады [10, 39-40 б.].

Сонымен қатар әрекеттерді де, заттарды да объект ретінде қарастыру ұсынылды. Соңғы тәсіл құқықтық қатынастар объектілерінің көптігі теориясына тән, бұл өзінің мәні жағынан тым әртүрлі болмыс құбылыстарының құбылыстарын: заттар мен әрекеттерді осы құқықтық категория аясында біріктіруге мүмкіндік береді. Алайда заңгер ғалымдардың назары бұрыннан бері мұндай бірлестіктің жол берілмеуіне аударылған [11, с. 117-118].

М. Магазинер материалдық объектілер, заттар құқықтың объектілері бола алмайды, оларды тек заттарға қатысты әрекеттер деп санау керек деп есептеді, өйткені адам мен зат арасында ешқандай байланыс болуы мүмкін емес [12, б.65-78].

Мұндай дәлел әділ түрде А. К. Юрченкоға күмән келтірді, сондай-ақ, заттар немесе заттар мен адамдар арасындағы емес, адамдар арасындағы байланыс ретінде құқықтық қатынастар туралы идеяға сүйене отырып, бұл жағдайдың өзі заттардың құқықтық қатынастарының объектісі ретінде қарастырыла алмайтындығын дәлелдемейтінін байқады. [13, с.231].

Д. Егоров кез-келген әрекеттер құқықтық қатынастардың объектісі бола бермейді деп санайды: «материалдық, рухани және басқа да игіліктерді: заттарды, шығармашылық қызметтің өнімдерін, адамдардың іс-әрекеттерін, іс-әрекеттің нәтижелерін және т.б. азаматтық-құқықтық қатынастардың объектісі ретінде қарастыруға болмайды».

Л. Суханов адамдардың әрекеті мен түрлі игіліктер арасындағы өзара байланысты қарастырады және тиісті материалдық және материалдық емес игіліктер бойынша құқықтық қатынастарға қатысушылардың әрекеттерін анықтауда «құқықтық қатынастар объектісі» санатының мақсатын табады.

Алайда, объектілердің қатарына «азаматтық құқық субъектілері қызметінің мәнін құрайтын әртүрлі материалдық (оның ішінде заттай) және материалдық емес игіліктер не оларды жасау процесі» (заттар мен өзге де мүлік; іс - әрекеттер - жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің нәтижелері; тауарлық сипаттағы материалдық емес объектілер-шығармашылық қызметтің нәтижелері және тауарлар мен оларды өндірушілерді дараландыру тәсілдері; жеке мүліктік емес игіліктер) жатады [14, 294-б.].

Бұл ретте «азаматтық құқықтар объектісінің санаты азаматтық құқықтық қатынастар объектісінің ұғымымен сәйкес келеді» деп көрсетіледі. Қазіргі уақытта бұл тәсіл Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде көрініс табады, онда заттар мен мүліктік құқықтар, материалдық емес тауарлар, жұмыстар мен қызметтер, ақпарат, зияткерлік қызмет нәтижелері азаматтық құқық объектілеріне жатады.

Р. Халфина нысанды құқықтық қатынастардың дәстүрлі құрылымынан шығарды. Ол құқықтық қатынас идеологиялық қатынасты білдіреді деген пікірмен бөлісті, «оның мазмұнына әртүрлі құқықтық қатынастардың объектісі болып табылатын материалдық әлемнің объектілері кіре алмайды» [15, 79-бет], бірақ соған қарамастан, құқықтық қатынастардың сыртқы аясынан тыс объект «көптеген құқықтық қатынастардың пайда болуы мен дамуы үшін және олардың құрылымы үшін маңызды», дегенмен «объектісіз» құқықтық қатынастардың болуы жоққа шығарылмайды.

Г. Шершеневич «бір тұлғаның басқа белгілі бір тұлғаның белгілі бір іс-әрекетіне құқығы анықталатын осындай заңды қатынаст» міндеттеме деп санады және «сонымен бірге міндеттеменің мазмұнын құрайтын» іс-әрекетті Міндеттемелік құқықтық қатынастардың объектісі деп атады [16, 439-440 Б.].

Қазіргі уақытта соңғы тұжырым жалпы құқық теориясының дәстүрлі тәсілінен алшақтайды, оның негізінде құқықтық қатынастардың объектісі мен мазмұны оның тәуелсіз құрамдас элементтері болып табылады.

Осылайша, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, азаматтық құқықта құқықтық қатынастардың объектісі дегеніміз - бір адамның бір нәрсе туралы екіншісінің пайдасына әрекеті болып табылатын құқықтық қатынастардың тәуелсіз элементі деп түсінуге болады.

Отбасылық құқықтық қатынастарға қатысты объект теориясы әлі де жеткілікті дамымаған. Отбасылық құқық саласындағы мамандардың позициясы бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленбейді.

Мысалы, В. Рясенцев «негізінен қатынастар объектілерінің көптігін мойындай отырып, олардың арасында іс-әрекетті де, затты да көрді, іс-әрекеттер, мысалы, алимент сияқты салыстырмалы мүліктік қатынастардың объектілері деп санады» [117, с.48]. Оның көзқарастары қазіргі оқу әдебиеттерінде қолдау табуады.

Д. Медведевтің айтуынша, алименттік міндеттеменің нысаны - бұл «алимент төлеуші тараптың (міндетті тұлғаның) алиментті алушы тарапқа мүліктік қамтамасыз ету жөніндегі әрекеті. Бұл іс-әрекеттерді төлеуші тарап алимент төлеу туралы жазылған келісімнің негізінде жасай алады, бұлар шартсыз, мәжбүрлеу тәртібімен - сот актісінің негізінде жүргізілуі мүмкін».

Алименттік құқықтық қатынастардың объектісіне қатысты біршама басқаша көзқарасты О. Косова білдірді.

Автордың айтуынша, «заттар ғана емес, екінші тараптың пайдасына жасалған іс-әрекеттердің нәтижелері де міндетті тараптан «бөлініп», заңды міндеттемені орындау (затты беру, жұмысты орындау, қызметті уәкілетті

тараптың пайдасына беру) нәтижесінде объективтелуі мүмкін және кейіннен тұтынылатын, уәкілетті тарап өзінің иелігінде болатын субъективті құқықта қамтылған оның мүдделері мен мүмкіндіктеріне толық сәйкес пайдаланған. Асырау тек заттар түрінде ғана емес, сонымен бірге міндетті тұлғаның өмір сүру жағдайларын қолдауға, оның маңызды өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған сол әрекеттерді орындаудан пайдалы әсер түрінде де әрекет етуі мүмкін» [18, с.77-78].

Германияның Азаматтық кодексі алименттік құқықтық қатынастардың нысанын кеңінен түсіндіреді. Сөйтіп, § 1610 (2) асырау объектісі түсінігі мыналарды қамтиды: «өмірге сүруге қажет қажеттіліктердің жиынтығы, оның ішінде мамандықты тиісті етіп оқытуға арналған, тиісті шығыстар, ал тәрбиеге мұқтаж тарапқа қатысты – тәрбие үшін арнайы шығыстар». Өмірлік қажеттіліктер санатына сондай-ақ «ауырған жағдайда немесе күтімге қажеттілік туындаған жағдайда мөлшерлес сақтандыру бойынша шығыстар, сондай-ақ мектептегі және кәсіптік білім беруге, біліктілікті арттыруға және қайта даярлауға арналған шығыстар» (§1578 (2)) жатады. Ерлі-зайыптылардың жеткілікті отбасылық қолдауы «үй шығындарын жабу және ерлі-зайыптылардың жеке қажеттіліктерін және оларға тәуелді болуға құқылы қарапайым балалардың өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасында қажет нәрсенің бәрін қамтиды» (§ 1360a (1)). Ажырасқан ерлі-зайыптыларға алимент төлеу талабы ерлі-зайыптылардың некеге байланысты мектеп немесе кәсіптік білім алмауына (үзілуіне) және «тұрақты қызмет көрсетуді қамтамасыз ететін тиісті табыс әкелетін қызметті жүзеге асыру үшін берілген немесе тиісті білімді мүмкіндігінше тезірек алуға тырысатындығына» негізделуі мүмкін (§ 1575 (I)) [19, б.448].

Осылайша, алимент қатынастарының объектісі-субъектілердің заттар, соның ішінде ақша, бағалы қағаздар және басқа да мүлік түрінде алимент алу және төлеу бойынша заңмен бекітілген құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру жөніндегі әрекеттері.

Зерттеуге тәжірибелік және теориялық қызығушылық тудыратын алименттік құқықтық қатынастардың келесі элементі - бұл субъект. Бұл сұрақ іс жүзінде дамымаған. Сонымен қатар, оны түсіну субъектілері кәмелетке толмағандар болып табылатын алименттік міндеттеменің ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі. Алименттің құқық қабілеттілігінің мәні - туылған сәттен бастап 18 жасқа толғанға дейін субъект алимент алуға құқылы, бірақ алимент бойынша міндеттеме емес.

Неміс заңнамасында алимент алуға заңды тұлға туылған сәттен бастап кәмелетке толғанға дейін болуы мүмкін екендігі көрсетілген, бұл ретте ол некеде тұрмауы керек, сондай-ақ ата-анасымен (немесе олардың біреуімен) тұрып, жалпы мектеп білімін алғанға дейін 21 жасқа толғанға дейін некеде тұрмайтын кәмелетке толған балалар да осы санатқа теңестіріледі.

Алименттік құқық қабілеттілігі деп субъектінің өзін қамтамасыз етуге қаражат талап ету қабілеті және отбасы мүшелеріне көмек көрсету міндеттерін

өз бетінше көтеру қабілеті ретінде анықтауға болады. Кәмелетке толғанға дейін алименттік міндет тек некеге тұрған немесе эмансипация салдарынан әрекетке толық қабілетті болған адамдарда ғана туындайды. Бұл жағдайда «кәмелетке толғанға дейін некеге тұру кәмелетке толмаған жұбайының Азаматтық құқықтағы сияқты толық көлемде отбасылық әрекетке қабілеттілігіне әкеп соқпайтынын» ескеру қажет. Бір жағынан, кәмелетке толмаған жұбайы жұбайынан алимент алу құқығын иеленуші, ал екінші жағынан - өз балалары мен жұбайына күтім жасау міндетін атқарушы болып табылады. Толық әрекетке қабілетті кәмелетке толмаған балалар ата-аналарына алимент төлеуге міндетті емес, өйткені бұл міндет тек кәмелетке толған балаларға ғана жүктеледі.

Егер ҚР-ның Неке және отбасы туралы кодексінде және Германия заңнамасында айқындалған алименттік қатынастарға қатысушылардың субъектілік құрамын қарайтын болсақ, онда оның әртүрлі екенін атап өту қажет.

ҚР-ның Неке және отбасы туралы кодексінде алимент қатынастарының субъектілері ретінде мынадай адамдар әрекет етеді:

- 1) кәмелетке толмаған балалар;
- 2) кәмелетке толған еңбекке жарамсыз және көмекке мұқтаж балалар;
- 3) ата-аналар;
- 4) ерлі-зайыптылар және бұрын ерлі-зайыпты болғандар;
- 5) отбасының басқа да мүшелері (аға-інілері мен апа-сіңлілері; аталары мен әжелері; немерелері; өгей ұлдары мен өгей қыздары; іс жүзінде тәрбиеленген адамдар).

Германияның Азаматтық кодексінде алименттің екі бағыты белгіленген: туыстары (§ 1601) және ерлі-зайыптылар (бұрын ерлі-зайыпты болғандар) (§§ 1360, 1569) [20, 359 б.].

Алимент төленетін адамдардың бірінші тобына тікелей туыстары кіреді (§1601). Тікелей емес туыстарының өтініштері қарастырылмайды. Тек балалардың ата-аналарына ғана емес, сонымен қатар ата-әжелерінің немерелеріне қойылатын талаптары да ескеріледі. Алименттік міндеттеме өзара байланысты. «Туыстарына алимент төлеудің негізгі тұжырымдамасы - жалпы отбасылық ынтымақтастық, басқа туыстың мұқтаждығына (өзін-өзі асырай алмауына) байланысты көмек көрсететін туыстардың арасында өзара қабылданады». Бұл көмек тек «адамдардың кем дегенде үш буынын қамти отырып, бірге тұратын туыстардың арасында» таралады.

Туыстарын күту жағдайында балаларды күту негізгі рөл атқарады.

Германияның Азаматтық кодексі кәмелетке толмаған балаларды алименттеуге ерекше назар аударады (§§ 1602 (2); 1603 (2); 1606 (3); 1609 (1), (2); 1611 (2); 1612 (2); 1612а (3)) және некеде тұрмайтын кәмелетке толған балаларды алименттеу (§1612 (2) - ата - аналармен бірлесіп шаруашылық жүргізген және бірге тұрған жағдайда; § 1603 (2) - ата-аналармен бірге тұрған және жалпы мектепте білім алған жағдайда).

1998 жылдың шілдесінен бастап Кодекстің, туыстарын асырау туралы ережелері әкелер тарапынан некесіз туылған балаларға алимент төлеуге қойылатын талаптарды реттеудің ерекше тәртібі туралы нормалар жиынтығымен толықтырылды. Осылайша, Заңда ата-аналарының балаларын асырау туралы ережелер сараланды, ерлі-зайыптылар да, некесіздер де.

Ерлі-зайыптыларға алимент беру саласына некеге тұру кезіндегі асырау - отбасын асырау - Германия Азаматтық кодексінің § 1360 және ажырасқаннан кейінгі асырау - Кодекстің § 1569 жатады.

Ерлі-зайыптылар бір-бірін жұмысы мен мүлкіне сәйкес қамтамасыз етуі керек (§1360 (1) Германияның Азаматтық кодексі). Негізгі мағынасы-неке кезінде бірге өмір сүру өздігінен реттелуі керек-бұл неке құрудың негізгі идеясын қадағалайды.

Сот тәжірибесінде бұл норма өте сирек қолданылады, өйткені ерлі-зайыптылардың бөлек тұруы негізінде туындайтын жанжал жағдайларының көпшілігінде Германияның Азаматтық кодексінің § 1361 нормасы қолданылады. Ерлі-зайыптыларды қамтамасыз ету мәселесі жанжалсыз шешілген жағдайда Германияның Азаматтық кодексінің § 1360 нормасы қолданылады.

Осылайша, § 1360a (1) ерлі-зайыптылардың балалардың өмір салтына қатысты бір-біріне қоятын талаптарын белгілейді, алайда балаларды қамтамасыз етуге қойылатын талаптар осы нормаға жатпайды, бірақ некенің туынды нәтижесі болып табылады. Жоғарыда айтылғандай, ерлі-зайыптылар бөлек тұрған жағдайда Германия Азаматтық кодексінің § 1360 сәйкес тікелей қамтамасыз етуге қойылатын талаптар Германия Азаматтық кодексінің § 1361 сәйкес § 1361 сәйкес ақшалай қаржыландыру туралы талапқа айналады. Ажырасқаннан кейін қамтамасыз ету талаптары Германия Азаматтық кодексінің § 1569 ережелерімен реттеледі. Ажырасқаннан кейін алимент өндіру туралы жеке талаптың негізгі тұжырымдамасында ерекше орын алды. Германия Азаматтық кодексінің § 1569 сәйкес, алимент талап ету негізінде ынтымақтастық идеясы шектеулі рөлге ие, өйткені ажырасу некені тоқтатады және бұрынғы ерлі-зайыптылардың арасындағы қатынастар сапалы жаңа деңгейге шығады. Осы идея арқылы өзіне қамқорлық жасай алмайтын бұрынғы ерлі-зайыптылардың қамтамасыз ету құқығы жүзеге асырылады.

Осылайша, алименттік міндеттемелер «тек отбасылық құқық институты болып табылады» [21, б.6]; оларды жалпы азаматтық-құқықтық Міндеттемелік құқықтық қатынастардан ажыратуға мүмкіндік беретін бірқатар ерекшеліктері бар, өйткені олар тек жеке сипатта болады және қайтарымсыз болып табылады. Әдетте, олар ұзаққа созылатын сипатқа ие, қатаң мақсатқа ие, есепке алынбайды және ескіру мерзімімен өтелмеген, олардың пайда болу негіздері Заңда анықталған.

Алименттік міндеттемелер мүліктік құқықтық қатынастардың қатарына жататынына қарамастан, қатаң жеке сипатта болады. Бұл алименттік құқықтар мен міндеттер мұрагерлік бойынша ажыратылмайтын және берілмейтіндігін,

оларға борышты аудару немесе талапты басқаға беру туралы ережелер қолданылмайтынын, олар сыйға тарту нысанасы бола алмайтынын білдіреді. Міндетті және уәкілетті адамның қайтыс болуы әрқашан міндеттеменің тоқтатылуына әкеледі.

Алимент бойынша міндеттемелердің қайтарымсыз екені, олардың бұрын міндеттелген адам алиментті қазіргі құқылы адамнан алғанына және болашақта ол құқықты тұлға бола ма, жоқ па екендігіне қарамастан пайда болатындығымен көрінеді. «Кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларға мүгедек мұқтаж ата-аналарға күтім жасау міндеттерін жүктеу алимент бойынша міндеттемелерге өтемдік сипат бермейді, өйткені ата-аналар мен балалардың міндеттері өзара байланысты. Мүмкін, кәмелетке толмаған балалар үшін алимент төлейтін ата-аналар қартайған шағында олардың материалдық көмегіне мұқтаж болмауы мүмкін, оларға тек моральдық қолдау және қамқорлық қажет болады» [22, б. 196].

Осылайша, алименттік міндеттемелерді өзара байланысқан деп атауға болады. Г. Свердлов атап өткендей, «алименттік қатынастардағы өзара түсіністік қағидаты алименттік қатынастармен байланысты тұлғалар бір-біріне ұсынатын мүліктік игіліктердің өзара қатынасы мен теңдігі қағидатын емес, не қан байланысымен, не отбасылық одаққа тиесілікпен қолданылатын өзара қамқорлық қағидатын білдіреді» [23].

Алименттік міндеттемелер, әдетте, ұзаққа созылатын сипатқа ие, бұл оларды тоқтатудың негіздерімен көрсетіледі. Мәселен, ҚР-ның «және отбасы туралы» Кодекстің 176-б. екінші тармағында алимент төлемдерін сот тәртібімен өндіріп алу тоқтатылатын мән-жайлардың тізбесі белгіленген.

Бұл мән-жайлар, Жалпы ереже бойынша, алименттік міндеттеме туындаған сәттен бастап және, тиісінше, оны тоқтатқанға дейін айтарлықтай уақыт кезеңі өтетіндігін көрсетеді. Кодекстің 176-бабының 1-тармағында Келісімнің қолданылу мерзімінің аяқталуына байланысты немесе осы Келісімде көзделген негіздер бойынша, сондай-ақ Тараптардың бірінің қайтыс болуына байланысты алимент төлеу жөніндегі міндетті тоқтату көзделген.

Алименттік міндеттеменің мақсаты қазіргі және болашақ уақытта қамтамасыз ету болып табылады. Осыған сүйене отырып, егер заңда тікелей көрсетілмесе, отбасылық құқықтық қатынастардан туындайтын даулар бойынша талап қою мерзімін қолданбау туралы жалпы ережеге толық жауап беретін қамтамасыз ету құқығына қолданылмайды. Алимент талап қойылған кезден бастап өндіріліп алынады. Алайда, ҚР осы Кодексімен өткен кезең үшін алимент алу құқығы ескіру мерзімімен өтелетіні бекітілген. Сонымен бірге, заң, егер уәкілетті адам асырауына қаражат талап етпесе, демек, оларға қажет емес, сондықтан өтіп кеткен уақыт үшін алимент төлемін өндіріп алу, әдетте, жүргізілмейді. Егер өндіріп алушы алимент алу шараларымен пайдаланса, ал жауапты тарап олардан жалтарса, сотқа жүгінген кезден бастап 3 жыл мерзім шегінде алимент өндіріп алынуы мүмкін (осы Кодекстің 169-бабының 1-тармағы).

Алименттік міндеттеменің мақсатын негізге ала отырып, төлемдерді болашақта оларды өндіріп алу үшін капиталдандыруға жол берілмейді, алимент төлеуге тиісті адамның кірістері туралы өтірік құжаттар немесе жалған мәліметтер негізінде өндіріп алынған жағдайларды қоспағанда, алиментті кері өндіріп алу немесе өзара талаптарды есепке алу мүмкін емес.

Алименттік міндеттемелер ҚР-ның Кодексінде көзделген мынандай заңдық фактілер аясында туындайды:

- «алиментті өндіріп алу кезінде де, өндіріп алуға дейін де алименттік міндеттемелер субъектілердің арасындағы отбасылық қатынастар;»

- «алименттік міндеттемелердің туындауы үшін керек жағдайлар (мұқтаждық, еңбекке қабілетсіздік және т.с.с.);»

- «алимент төлеу туралы сот шешімі немесе тараптардың келісімі.»

Осы жағдайларда С. Мұратованың ойымен келіспеу мүмкін емес. «Алименттік міндеттемелер нақты құрамы аясында пайда болады, қамтамасыз ету оның алимент төлеу тәртібіне және субъективті құрамына байланысты (соттық немесе ерікті)» деп санайды.

Бұл белгілер алименттік міндеттемелер мен азаматтық-құқықтық қатынастарды ажыратуға мүмкіндік береді. Заң әдебиетінде, соған қарамастан, басқа көзқарастар бар.

Сонымен, М. Агарков алимент пен азаматтық міндеттемелерді біртұтас қарастыру керек деп есептеді, өйткені олардың ортақ белгілері бар:

«1) міндеттеме - бұл екі тараптың біреуі талап етуге құқығы бар, ал екіншісінің тиісті міндеттемесі бар қатынас; әр тарап бір немесе бірнеше адамнан тұруы мүмкін;

2) бір тараптың талап ету құқығы және сәйкесінше екінші тараптың міндеттемесі борышкердің (немесе борышкерлердің) белгілі бір әрекетті орындауын немесе белгілі бір әрекеттен бас тартуын қамтамасыз етуге бағытталған;

3) тараптар арасындағы міндеттеме қатынастары - бұл азаматтық-құқықтық қатынас, яғни азаматтық заңмен санкцияланған қатынас».

Автордың ұстанымы, біздің ойымызша, даулы болып көрінеді, өйткені: бірінші, Қазақстан Республикасының осы кодексінде алименттік міндеттемелердің субъектілері айқын анықталған; екінші, несие беруші тарапта да - уәкілетті адам, борышкер жақта да - алиментті төлеуге міндетті тараптың көп болуына жол берілмейді; үшінші, қаржы төлеуге міндетті тарап тек қана әрекеттерді - құқығылы адамды қолдау жөніндегі әрекеттерді орындауы керек; алимент бойынша міндеттемені орындау жөніндегі әрекеттен бас тарту мүмкін емес.

Д.Медведев сондай-ақ алименттік міндеттеме «материалдық игіліктердің борышкердің (төлеушінің) мүліктік саласынан кредитордың (алушының) мүліктік саласына ауысуын делдалдайтын әдеттегі салыстырмалы азаматтық құқықтық қатынастар» деген пікір білдірді [24, 447 Б.].

Біздің ойымызша, автор «алименттік міндеттеме» және «азаматтық міндеттеме» деген екі ұғымды жасанды түрде теңестіреді. «Өйткені, бұл жағдайда терминологияның ұқсастығы тек жалпы сипатта болады» [25, б. 10].

Алименттік міндеттеменің түсінігі мен белгілерін қарастыру кезінде Д. Медведев бірқатар логикалық қателіктер жібереді. Бір жағынан қарасақ, ол «алимент міндеттемелері ерік-жігер мен ресми тәуелсіздіктің дербестігіне иелі» екенін анықтайды. Екінші жағынан қарасақ, ол «балалар мен ата-ананың алименттік міндеттемелері заң тарапынан егжей-тегжей анықталады және де көптеген императивтік нормаларды қолданып» анықтайды. Яғни, бұған байланысты сұрақ туындайды: егер алимент міндеттемелері қатаң жеке сипатта болса, ерік-жігердің ресми тәуелсіздігі мен дербестігі туралы қалай айтуға болады, бұны өз кезегінде автор жоққа шығармайды.

Бұл жағдайда А. Пергаменттің пікірімен келісу керек, ол: «алимент міндеттемесі белгілі бір отбасылық қатынастарға негізделген... Дәл осы отбасылық-құқықтық қатынастар Алименттік міндеттемелерге азаматтық-құқықтық міндеттемелерге тән емес ерекшеліктерді береді» [26, б.6].

Жоғарыда келтірілген ережелер алимент міндеттемелерінің бірқатар ерекшеліктерін көрсетеді, оларды азаматтық-құқықтық қатынастарға емес, отбасылық-құқықтық қатынастарға жатқызуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде олардың белгілерін талдауды дәлелдейді.

Сонымен, біз алимент міндеттемелерінің құқықтық құрылымы мен табиғатына қатысты келесідей қорытынды ойларға келдік.

Алимент міндеттемелерінің құрылымы кез-келген құқықтық қатынастарға тән болатын келесі элементтерден тұрады, олар: субъект, объект, күтіп-бағу (асырау).

Алименттік міндеттеменің объектісі деп алиментті талап етуге құқығы бар адамның іс-әрекеттерін және тиісінше, міндетті адамның оларды қамтамасыз ету және беру жөніндегі іс-әрекеттерін түсінеміз.

Алименттік құқықтық қатынастардың субъектілері мынадай тұлғалар болып табылады:

- 1) кәмелетке толмаған балалар;
- 2) кәмелетке толған еңбекке жарамсыз және көмекке мұқтаж балалар;
- 3) ата-аналар;
- 4) ерлі-зайыптылар және бұрын ерлі-зайыпты болғандар;
- 5) отбасының басқа мүшелері.

1.3 Ата-аналар мен балалар арасындағы алименттік міндеттемелер институтының қалыптасу және даму тарихы

«Алимент» термині латын тілінен шыққан «alimentum-тамақ, тамақтану» деген мағынаны білдіреді, ол Рим империясының принципат дәуірінен бастап пайда болады. Ол кезде алименттеу деп аталатын жүйе болған, ол орта және кіші жер иелеріне арнайы алиментарлы қордан ақша қаражатын беруді

көздеген. Ақшаны пайдаланғаны үшін төленетін пайыздар жетім балалар мен аз қамтылған ата-аналардың балаларына үлестіруге арналған. Алименттеу жүйесі бір жағынан мемлекет тарапынан ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерді, екінші жағынан аз қамтылған балаларды материалдық қолдау көрсетті.

Рим заңы екі алиментарлық сервитутты анықтайды:

а) *Habitatio*, яғни бөтен үй-жайда нақты тұру құқығы;

б) *oregae serrogum*, яғни басқа біреудің құлының еңбегіне деген нақты құқық.

Рим заңындағы бұл сервитуттардың екеуі де алиментарлық сипатта болды, яғни. кедейлерге материалдық қолдау көрсету нысаны ретінде қарастырылды, сондықтан белгілі артықшылықтарға ие болды. Балаларға қатысты тиісті міндет, ең алдымен, әкесіне, содан кейін анасына және де әкесі мен анасы жағынан жақын туыс болып келетіндерге жүктеледі; екінші жағынан, балалар да әкесіне, анасына және жақын туыстарына қатысты бірдей міндет атқарады. Алайда, Рим заңында мұндай міндет әке мен оның некеден тыс туылған балаларына қолданылмайды; сот тәжірибесі канондық Заңның әсерінен әкесінің некеден тыс туылған балаларына қатысты осындай міндетін мойындады.

Римдік отбасылық құқықтың ерекше институты бағынышты балаларға қатысты әкелерінің, яғни үй иелерінің билігі болды (*patria potestas pater familiae*). Римдік заңгерлердің өздері атап өткендей, «бірде-бір ұлт римдіктер сияқты балаларына қатысты билігін жүргізе алмайды Балалардың жағдайының ерекшелігі екі жағдаймен анықталды: олар ата-ананың негізінде құралған отбасылық билігінде ғана емес, сонымен бірге ата-ананың балаларға қатысты қосымша құқықтық мүмкіндіктері қарастырылған ерекше типтегі «билікте» болды.

Рим заңы бойынша балаларға ата-аналық билік тек әкеге ғана тиесілі болды және тек дұрыс некедегі балаларға қатысты болды; асырап алынған балаларға қатысты билігі біршама өзгеше болды. Некеден тыс туылған балалар ерекше мәртебеге ие болмады: оларға қатысты билік, өз әрекетімен неке құрған Ата-анаға тиесілі деп саналды.

Балаларға қатысты әкенің билігі келесі құқықтарды қамтыды:

1) баланың Кәмелетке толғанға дейінгі кез келген жастағы өміріне билік ету құқығы, бірақ бұл құқық дәстүрлермен және әдет-ғұрыптармен реттелді, сондай-ақ отбасылық кеңестің қатысуын талап етті;

2) жаңа туған баланы қараусыз қалдыру құқығы (бұл құқық тек христиан дәуірімен бірге жойылады);

3) балалар жасаған құқық бұзушылықтар үшін жауап беру құқығы; жауапкершілік жеке болуы мүмкін немесе әкесіне баланы талап қоюшыға басымен беру құқығы берілді;

4) ұлын немесе қызын құлдыққа сату құқығы - отбасының мүліктік мүдделеріне байланысты немесе жаза ретінде; дегенмен, бұл сату ұзақ мерзімді

болмады, сонымен қатар (ең ежелгі дәуірде) 3 реттен артық жүзеге асырыла алмады;

5) балаларын ұстап отырған адамдарға қатысты виндикациялық талап қою құқығы (осылайша, балаларды ұрлау тиісті салдарымен мүлікті ұрлауға теңестірілді).

Балалар әкесінің билігінен босатылғанға дейін тәуелсіз мүлікке ие болмады. Алайда, қоғамдық тәртіптің талаптарынан туындаған ерекшеліктер танылды. Сонымен, бағынышты ұл баланың соғыс уақытында алынған барлық нәрселер тек қана баланың құзырындағы жеке меншігі болып табылады. Азаматтық қызметіндегі сатып алынған нәрселер де осындай құқыққа ие. Анасынан немесе оның отбасынан қалған мүлік, балалардың (қыздарының да, ұлдарының да) дербес өз меншігі болып табылады.

Үй иесінің ғайып болуымен немесе билігінен арнайы босату арқылы ғана балаларына қатысты әкелік билік тоқтылады. Босату-бұл құлды бостандыққа босатуға теңелген үй иесінің ерікті актісі (manumissio); немесе мәжбүрлік-құқықтық (ата-ананың балаларға қатысты міндеттерін бұзғаны үшін, құлдыққа үш реттен артық сатқаны үшін, ата - анасы мәртебесін жоғалтқан кезде); егер нақты немесе символдық сот процесі арқылы, әкесі өз еркімен manumissio-дан бас тартса, жеке құқықтың күші бойынша ұл өзін әкесінің билігінен шығарып алуға құқылы. Қыздары ешқандай жағдайда жеке және мүліктік тәуелсіздікке қол жеткізе алмады: олар тек басқа үй иесінің - аға-інілерінің, жиендерінің, аға туыстарының да билігіне ауыса алады.

Ресейде балалардың ата-аналарын тиісті деңгейде асырау міндеті туралы алғашқы жазбаша нормативтік құқықтық актіде - «Русская правда» (1015) кездеседі.

Ярослав сотының 103-бабында айтылған – «... балалар анасының мүлкінің бір бөлігіне де ие бола алмайды; бірақ анасы оны кімге тағайындайды – соған тиесілі; бәріне тағайындаса, онда барлығының арасында бөлініп беріледі; егер ол тілсіз өлсе, онда ол кімнің қолында тұрды және оны кім асырады, соның меншігіне ауысады». Демек, мұра, қалдырушыны баққан мұрагерлер арасында ғана бөлінді, яғни оны тамақпен, баспанамен, киіммен, ақшамен қамтамасыз еткендерге.

Ресейде қоғамдық қатынастардың дамуымен заң реформалануда, оның институттары жетілдірілуде. 1467 жылы Псковтың сот хатында 53-бапта былай делінген: «... әкесі немесе анасы қайтыс болғанға дейін тамақтандырмаса, ол үйден кетеді және мұраның бір бөлігін де алмайды» [27, 132 Б.].

Осылайша, «асырау міндеті» ұғымына бұрынғыға қарағанда мұқтаж ата-ананың өмірлік қажеттіліктерінің кең тізімі енгізілді: тамақпен, баспанамен, ақшамен, үй шаруашылығына көмекпен қамтамасыз ету. Сонымен қатар, уәкілетті адамның қайтыс болуымен осы міндеттің аяқталу сәті анықталды.

Кейінірек, XVIII-XIX ғасырдың басында балалардың ата-аналарына асырау міндеті қатынастарын реттейтін бірқатар жарлықтар қабылданды. Бұл

жарлықтар асырау міндетін ұсынудың негіздерін алғаш рет анықтауға мүмкіндік берді.

1810 жылғы 11 қаңтардағы Жарлығында «егістік сарбаздардың балаларының заңдастырылған мерзімге әскери қызметке кіру міндеттері туралы» айтылған, мұндай негіз ата - аналардың қартаюы мен күйзелісі болды, ал Бессараб аймағындағы бекіністен шыққан дала адамдарын орналастыру туралы ережеде және бекіністен шыққан адамдар туралы ережелерде - «өзін тамақпен қамтамасыз ете алмауы» деп айтылған. [28, 485 б.].

Кейде заң шығарушы асырау міндетін ұсынудың мақсаттарын да анықтады. Мысалы, 1789 жылғы 23 қаңтардағы «қоныстанған сарбаздардың балаларын жалақыдан шығару туралы» Жарлықта әкесінің қалауы бойынша қасында бір ұлын «отбасын асырауға және егіншілікті өсіруге» көмектесу үшін қалдыру керек екендігі айтылды.

Айта кету керек, XVII ғасырдан бастап, ата-анасын асырамайтын балаларға қылмыстық жазаны қолдану мүмкіндігі туралы айтуға болады. 1649 жылғы Собор кодексінде қамшымен сабалау, мойынсұну қарастырылған: егер әкесі мен шешесін ұлы немесе қызы құрметтемесе, тамақтандырмаса, асырамаса, осы әрекеттері үшін мұндай балаларға қатал жазалауды, оларды қамшымен аяусыз ұруды бұйырады, және де оларға әкесі және шешесінің айтқанымен жүруді бұйырады (5 тарау XXII). Бұл жазалар 1845 жылғы жазалар туралы кодекстің 2086-бабында қайталанған.

Ресейде балаларды ата-аналарға қолдау көрсету бойынша қатынастарды одан әрі жақсарту 1835 жылғы Ресей империясының заңдар кодексін қабылдаумен байланысты, ол алдыңғы заңдармен салыстырғанда пайда болу негіздерінің тізбесін кеңейтті. Балаларды осы міндеттемеден босату мүмкіндігі қарастырылған және ата-аналарды қолдау міндеті және міндеттелген адамдарды нақтылаған. Осылайша, 194-бапта: «балалар кедей, әлсіз болған ата-аналарын тамақпен қамтамасыз етіп, оларға қолдау көрсету керек» деп анықталған. Бұл міндетті болыстық соттар негізінен ұлдарға жүктеді, олар оны қолда бар қаражат аясында жүзеге асыруы керек еді. Сонымен қатар, ата-аналарды күту міндеті тек ересектерге ғана емес, кәмелетке толмағандарға да, сондай-ақ өздерінің «жеткілікті қаражаты» бар қабілетсіз балаларға да жүктелді. Асырау міндетін тағайындау кезінде: «ата-аналардың балаларының көмегінен басқа тіршілігі бар ма, қандай - олар жұмысқа қабілетті ме, жоқ па, және ата-аналардың іс - әрекеттерін де назарға алынады» [29, б. 141].

Мұндай асырау міндетінің нақты мөлшері белгіленбеген. Көбіне шешімдерде, мысалы, ұлдың қандай тамақ пен киім беруі керек екендігі, сондай-ақ оларды ата-анасына беру уақыты көрсетілген. Азық-түлік жеткізу міндетінен тыс, кейде үй салу немесе ақшалай жәрдемақы беру міндеті жүктелді.

Ата-аналарды күтіп-бағу жөніндегі міндеттерді орындау азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібімен қалпына келтірілуі мүмкін екендігі жаңа енгізілім болды. Ресей империясының жазалары туралы Жарғының 143-бабы

«мұқтаж ата-аналарға өмір сүру үшін қажетті жәрдемақыларды жеткізуден бас тартқаны үшін, олардың қаражаты жеткілікті балалар үш айдан аспайтын мерзімге қамауға алынады; сонымен қатар, олар ата-аналарына өз қаражаттарына сәйкес жәрдемақы өндіруге міндеттеледі». Жәрдемақыны талап ету құқығы қылмыстық іске қосылған азаматтық-құқықтық талап-арызда көзделді, ол тараптардың татуласуы бойынша тоқтатылуы мүмкін.

Сонымен бірге, Ресей империясының заңдар жинағында ата-аналарды асырау міндеті мәселелерінен басқа, ата-аналардың балаларға күтім жасау жөніндегі міндеттерін реттеуге арналған нормаларды табуға болады. Осы нормативтік құқықтық актілерде «асырау міндеті» және «алимент» деген екі ұғым қолданылды. Асырау деп - ата-анасының некесі кезінде балаларға қатысты міндеті, ал алимент туралы - ерлі-зайыптылардың бөлек өмірі немесе некені тоқтату кезінде, сондай-ақ некеден тыс балаларға қатысты болған кездегі міндетті айтуға болады. XIX ғасырда «асырау» ұғымы материалдық және материалдық емес мәселелерді, яғни балалардың баспанаға, тамаққа, киімге, тәрбиеге, оқытуға, емдеуге деген қажеттіліктерін қанағаттандыруды, ал қайтыс болған жағдайда - жерлеу шығындарын да қамтыды.

Ресей Заңы балаларды заңды, некеде туылған және заңсыз, некеден тыс туылған деп қатаң бөлуді жүзеге асырды. Ресей империясының заңдар жиынында некеден тыс туылған балаға алимент мөлшері әкесінің мүліктік жағдайына және анасының әлеуметтік жағдайына пропорционалды түрде белгіленетіндігі туралы нұсқау берілді. Заң ананың мүліктік және әлеуметтік жағдайына сәйкес келеді, бұл кезде әкесі некеден тыс туылған баласына алимент төлеуді қосымша ретінде қарастырады [30, С.450]. Бұл ретте алименттің белгіленген мөлшері өзгерген мән-жайларға байланысты ұлғайтылуы немесе азайтылуы мүмкін. Мұндай жағдайлар әкесінің мүліктік жағдайының жақсаруы (нашарлауы), анасының табысынан айрылуы немесе мүлкінің азаюы, баланың денсаулық жағдайының өзгеруі болды. «Ананың әлеуметтік жағдайының өзгеруіне келетін болсақ, мысалы, неке қиылған жағдайда, оның мемлекет құқығынан айырылған және т.с.с., бұл балаға төленетін төлемдерді өзгертуге негіз бола алмайды, заңға сәйкес, бірге тұру және баланың туылуы болған сәттегі ананың жағдайына сәйкес келуі керек» [31, б.26-27].

Кейінірек, 1903 жылы 3 наурызда «балаларды заңдастыру туралы» заң күшіне енді, оның негізінде тек әкесінен ғана емес, некеден тыс баланың анасынан да күтіп-бағуға қаражат өндіріп алу туралы талап қоюға болады. «Егер ол некеден тыс баланы асыраудан мүлдем бас тартқан жағдайда ғана емес, егер ол оны өз қаражатына сәйкес келмейтін мөлшерде өндірсе де, талап қойылуы мүмкін» [132, 24-бет].

Қарастырылып отырған кезеңде ресейлік заң шығарушы әкесі өзінің некеден тыс туылған балаларына алимент төлеу жөніндегі міндеттемесін бекітті. Алимент мөлшері нақты белгіленбеген, бірақ Ресей Империясының заңдар жинағында, ол ананың әлеуметтік жағдайына байланысты болды. Мұны

«некесіз туылған балалардың аналары, әдетте, халықтың аз қамтылған қабаттарына жататындығына байланысты заң шығарушы олардың балалары буржуазиялық отбасылардың ұлдары мен қыздарымен тең дәрежеде болмауын қатаң қадағалады» деп түсіндірілді.

Ресей заңнамасына сәйкес, ата-ананың алимент төлеу жөніндегі міндеті некеден тыс туылған бала кәмелетке толған кезде, яғни 21 жасқа толғанда тоқтатылған. Ресей империясының заңдар жинағында көрсетілген мерзімге дейін алименттік міндеттемені тоқтату үшін бірқатар ерекшеліктер қарастырылған және олар:

- 1) некеден тыс қызының некеге тұруы,
- 2) бала өзіне арналған қызметке дайын бола отырып, өзін-өзі асырай алатын жағдайда.

Сонымен бірге, «бала тек өзінің әлеуметтік жағдайына сәйкес келетін жолмен ғана ақша таба алады» деп болжанған.

1835 жылғы Ресей империясының заңдар жинағында балаларға қамқорлық көрсету туралы нормалар алдыңғы заңнамаға қарағанда толығырақ жазылған. Заң бойынша, егер ата-аналардың бірінде күтімге қаражат жетіспесе, не олардың болмауы екіншісінің есебінен өтелуі керек. «Анасының өз қаражаты болмаған жағдайда, алимент толықтай әкесінің мойнына жүктелді, әкесінің қаражатының жетіспеуінен анасы заңды міндеттемені орындауды өз мойнына алуы керек» [33, б. 157].

Осылайша, балаларды асырау жауапкершілігі баланың әкесі мен анасына бірдей жүктелді.

Бұл міндеттің жүктелуі ата-аналардың қалай ажырасқанына байланысты бола бастады - бейбіт, бірақ өз еркімен немесе ондай болмаған жағдайда. Ата-анасы бөлек тұрған кезде алимент бойынша міндеттеме баласы бірге тұрған ата-анасына қатысты болды. Бұл мәселе бойынша Ресей Империясының Азаматтық кассациялық бөлімі шешім қабылдады, оған сәйкес «күйеуінен бөлек тұратын, егер баланың әкесі кінәсіз болған жағдайда, анасы баланы өз еркіне қарсы ұстап, әкесінің ерікті түрде ата-аналық билігін шектейді және сонымен бірге оны баласын асырау және онымен тамақ, бөлме бөлісу мүмкіндігінен айырады. Осының негізінде ананың әкесінен шұғыл төлемдерді алып беру туралы талабы заңды негізі бар деп таныла алмайды" [34].

Департаменттің бұл ережесі даулы болып саналды. Б.Ландау оны былай түсіндірді: «Заң балаларды асырау және тәрбиелеу міндеттерін ата-ана билігінің құқықтарын жүзеге асырумен байланыстырмайды, бірақ оны тек әкесі мен балаларының арасындағы табиғи байланыстан алады, ата-ана құқығын әкесі немесе анасы жүзеге асыруына қарамастан» [35].

XIX ғасырда Ресей заңнамасы бойынша ата-аналардың алименттік міндеттемесін тоқтату туралы мәселе даулы болды. Г.Ф. Шершеневич осы кезеңдегі заңнаманы талдай отырып, былай деп жазды: «Алименттік міндеттеме кәмелетке толғанға, яғни 21 жасқа толуына байланысты емес, ал балалар өз-өздерін қамтамасыз ете алатын, кәсіпшілік, тұрмысқа шығу, өз мүлкінен табыс

табу жағдайларының туындауына байланысты болды. Осының салдарынан ата - аналардың өз балаларын асырау міндеті, бір жағынан, балалар кәмелетке толғанға дейін аяқталуы мүмкін, ал екінші жағынан, егер балалар әлі де ата-аналарының қамқорлығына мұқтаж болса, осы мерзімнен әрі қарай да созылуы мүмкін» [36, 320-321 Б.]. Г. Шершеневичтің ұстанымы қарастырылып отырған кезеңнің сот тәжірибесіне негізделген.

Бұл мәселе бойынша басқа пікір болды. Профессор А. и. Загоровский балаларды алименттеу олар кәмелетке толғанға дейін ғана мүмкін деп санайды. Ресей империясының 1835 жылғы заңдар жинағының 174-бабы «21 жасқа толғаннан кейін де күтімнің жалғасуы туралы ешқандай мәлімдеме бермейді: «тиісті жас»- бұл қызметке немесе саудаға және некеге тұруға жарамды жас; бұл жас кейінірек емес, кәмелетке толғанға дейін келуі мүмкін» [37, с.281-282].

Осылайша, жалпы ереже бойынша, ересек балаларға алимент талап ету құқығы берілмеді. Алайда, «өмір сүруге жеке қаражаты жоқ кәмелетке толған қыз үшін сот ата-анасынан асырау міндетін талап ету құқығын қалдырды».

Прогрессивті сипатқа қарамастан, Ресей империясының заңдар жиынтығында бірқатар олқылықтар болды, оларды Ресей империясының Азаматтық кодексі түзетуі керек еді. XIX ғасырдың ортасынан бастап-XX ғасырдың басына дейін Германияның Азаматтық кодексіне ұқсас отандық кодекс жобасы құрыла бастады.

Ресей заң шығару тәжірибесінде әкенің некеден тыс туылған баланы алименттеуге қатысуы туралы мәселе даулы болып қала берді. Азаматтық кодекстің жобасын жасау жөніндегі редакциялық комиссия некеден тыс балаларды алименттеуді бұрынғылардағыдай, әкесінің мүліктік жағдайы мен анасының қоғамдық жағдайына емес, балалардың өздерінің және олардың аналарының мүліктік жағдайына байланысты қарауды ұсынды. Сонымен қатар, «егер баланың немесе оның анасының мүлкінен түскен табысы алимент төлеуге жететін болса, онда әкенің асырау жөніндегі міндеті жойылады» [38, 586-587 б.]. Егер талап қанағаттандырылса, ананың табыс алу сипатын да ескеру қажет болды. Егер ол кездейсоқ болса, онда әкесі некеден тыс туылған баланы алименттеуден босатылмайды. Редакциялық комиссияның ұстанымын белгілі профессор А. Загоровский қолдады, ол баланы анасы асырау керек деп санайтын. «Сондықтан әкесінен баланы асырау міндетін көздейтін талап, анасының қаражаты жеткілікті болып жатқан жағдайда және дәлелденсе, әкесі тарапынан баланы асырау міндеті қарсылыққа ие болуы және мүлдем жойылуы мүмкін, ананың қаражаты болмаған кезде немесе бұл қаражат жеткіліксіз болған кезде ғана әкесі алимент міндетін орындауға тартылуы мүмкін».

Бұл мәселе бойынша қарама-қарсы позицияны А. Боровиковский білдірді: «Әкесі жоқ баланың «асыраушысы» болмайды және анасымен бірге кедейлікке ұшырайды. Алимент төлеуге баланың әкесін табуға оның анасының немесе қамқоршысының құқығын бермеу мүмкін емес. Мұндай талапты тіпті үйленген адамға да қоюға еш кедергі жоқ» [39, б.29-30].

Көрсетілген позициялардың ешқайсысы іс жүзінде қолданылмады, өйткені Ресей Империясының Азаматтық кодексі ешқашан қабылданбаған. Бұл 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін мемлекеттің саясаты өзгергендігімен байланысты болды, оның міндеті бұрын болған буржуазиялық заңды жою және жаңа пролетарлық, социалистік заң құру болды.

Отбасылық құқық саласында пролетарлық құқықтың алғашқы үлгілері БОАК мен ХКК-нің 1917 жылғы 18 желтоқсандағы «Азаматтық неке туралы, балалар туралы және азаматтық хал актілері кітаптарын жүргізу туралы» [40, 160 б.] және 1917 жылғы 19 желтоқсандағы «некені бұзу туралы» декреттері болды. Бұл жарлықтар патша үкіметінің ата-аналар мен балалардың алименттік қатынастарын реттейтін заңдарының күшін жойды; тек азаматтық некеге заңды күш берді; некеде туылған және некеден тыс туылған балаларды теңестірді.

1917 жылғы 19 желтоқсандағы Жарлықта ажырасқаннан кейін некеде туылған балалар ата-аналарының қайсысында қалуы керек; ерлі-зайыптылардың қайсысы және балаларды асырау мен тәрбиелеу шығындары қандай болуы керек деген мәселелер реттелген. Сондай-ақ, сот шешім қабылдағанға дейін алғаш рет, балаларды, сондай-ақ егер қажет болса, әйелін уақытша асырау мәселесін шешуге мүмкіндік берді.

1917 жылы желтоқсандағы декреттердің ережелері 1918 жылы 16 желтоқсандағы бірінші отандық кодификацияланған отбасылық-құқықтық актіде - азаматтық хал актілері, неке, отбасы және қорғаншылық құқығы туралы заңдар кодексінде (АХАТК) одан әрі дамыды. Бұл Нормативтік-құқықтық акт әке мен ананы сот тәртібімен даулау тәртібін өзгертті. АХАТК 140-бабына сәйкес жүкті және некеде тұрмаған әйел бала туылғанға дейін үш айдан кешіктірмей тұрғылықты жері бойынша азамат халінің актілерін тіркеу бөлімшесіне өтініш беруге құқылы, ол жерде жүкті болған уақыты, болашақ әкенің аты-жөні және де тұратын тұрғылықты жері көрсетіледі. Некелік қатынаста тұрған, алайда өз жарынан емес, басқа біреуден жүкті болып қалған әйел заты да дәл осындай рәсімге жүгіне алады. Азаматтық халінің актілері бөлімі түскен өтініш туралы әкесі ретінде көрсетілген адамға хабарлауы керек еді, соңғысы өз кезегінде бұл фактіні сот тәртібімен даулауы мүмкін. Егер мәселе сот тәртібімен ананың пайдасына шешілсе, онда белгіленген Әкеге жүктілікке, босануға және баланы асырауға байланысты шығыстарға қатысу міндеті жүктелді (АХАТК-нің 143-бабы). Егер жүкті болған кезінде баланың анасы бірнеше адаммен бір уақытта жақын қарым-қатынаста екендігі анықталса, тек бір әке биологиялық тұрғыдан мүмкін болса да, сот барлық айыпталушылардың осы шығындарға қатысуын міндеттей алады [41, с.294-295].

1918 жылғы отбасы кодексінде ата-аналардың балаларды асырау бойынша міндеттерінің туындауының негіздері белгіленген: ата-аналар мен балалар арасында қандас байланыстың болуы; балалардың кәмелетке толмағандығы немесе еңбекке қабілетсіздігі мен мұқтаждығы; баланы асырау туралы келісімнің немесе сот шешімінің болуы.

Балаларды асырау міндеті екі ата-анаға да бірдей қолданылды. Асырау мөлшері олардың қаржылық жағдайына байланысты болды. Алғаш рет балаларға берілетін асыраудың ең төменгі шегі белгіленді – «ата-аналардың әрқайсысы жұмсаған сома осы жердегі балаға белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейінің жартысынан кем болмауы мүмкін». Заң шығарушы төлеушінің мүдделерін де көздеді: егер ата-ана өз үлесін толық көлемде бере алмаса, онда оны бөліп-бөліп төлеу құқығы берілді (162-бап. АХАТК). Ата - аналар балаларды асырау мәселесін ерікті түрде - асырау туралы келісім жасасу арқылы немесе ол болмаған кезде немесе егер келісім баланың мүдделерін бұзса, сот арқылы шеше алады.

Осылайша, заң жазуларында: егер де ата-аналардың күтіп-бағу (асырау) және тәрбие кеткен шығындары туралы келісімі олардың балаларының мүдделерін бұзатын болса, бұл соңғысына заңмен анықталып, белгіленген сома мөлшерінде ата-аналардың әрқайсысынан алимент өндіріп алуға құқық берді (АХАТК 166-бап). Балаларды асырау туралы дауды шешу кезінде сот ата-аналардың екеуінің де материалдық мүмкіндіктері мен еңбекке қабілеттілігін, сондай-ақ балаларды асырау немесе жүктілік қажеттілігі себебінен еңбекке қабілетті ана үшін табыс табудың мүмкін еместігін назарға алуға тиіс болды (АХАТК-нің 168-бабы).

1918 жылғы отбасы кодексінде балалардың ата-аналарына қамқор болу міндеті қарастырылған. Тиісінше, оның туындауына мыналар негіз болды: 1) еңбекке қабілетсіздік, 2) ата-аналардың мұқтаждығы, 3) аурудан және қарттықтан сақтандыру туралы заң бойынша немесе Әлеуметтік қамсыздандыру тәртібімен мемлекеттен күтіп-бағуды алмау; 4) сот шешімі. Мұндай асыраудың нақты мөлшері белгіленбеген.

Балалардың ата-аналарынан асырау құқығы және ата-аналардың балаларынан асырау құқығын алу ата-аналарының некесі тоқтатылған, олардың біреуі қайтыс болған кезде, сондай-ақ неке жалған деп танылған кезде де сақталды (АХАТК-нің 165-бабы). Ата-анасы немесе олардың біреуі қайтыс болғаннан кейін, сондай-ақ балалар қайтыс болғаннан кейін де мұқтаж және еңбекке жарамсыз ата-аналар мен балаларды асырау қайтыс болғандардың мүлкінен берілді (АХАТК-ның 170-бабы). Осы бап Адамдарды хабар-ошарсыз кетті немесе қайтыс болды деп жариялау жағдайларына да қатысты болды.

Алғаш рет 1918 жылғы отбасы кодексінде балаларды қоғамдық немесе мемлекеттік асырауға (қамтамасыз етуге) айқындаған жағдайда ата-ана міндеттерін тоқтату негізі енгізіледі. Ата-ана құқықтарынан айыру кәмелетке толмағандарды, еңбекке жарамсыз және мұқтаж балаларды асырау жөніндегі міндетті тоқтату үшін негіз болған жоқ.

Жоғарыда аталған барлық ережелер жаңа енгізулер болып табылды. Алайда, өзінің маңыздылығына қарамастан, Әділет халық комиссариатының алқасы 1920 жылдың күзінде қысқа мерзімде жаңа отбасы кодексінің жобасын әзірлеуге қаулы етті. Жоба бойынша жұмыс жаңа пікірталас тудырды, оған көрнекті мемлекет қайраткерлері қатысты: А. Коллонтай, А. Луначарский, Д.

Курский және басқалар. Мысалы, Д. Курский жаңа отбасылық кодексті қабылдау қажеттілігін былайша негіздеді: «1918 жылы шіркеуді мемлекеттен бөлу енді ғана жүзеге асырылып жатқан болатын. Демек, неке туралы алғашқы революциялық заңдар, әрине, шіркеу некесін бұзуға бағытталды, бұрынғы заңдарға сәйкес ерлі-зайыптылардың материалдық құқықтары мен міндеттерінің пайда болуының бірден-бір негізі ретінде. 1918 жылғы алғашқы отбасылық кодекс азаматтық (зайырлы) некені ұйымдастыратын заң ретінде құрылды. Қазіргі уақытта шіркеу некесімен күресу қажеттілігінің мағынасы жоқ» [42, 612 б.].

1926 жылы 19 қарашада Бүкілресейлік Орталық Комитеттің қаулысымен неке, отбасы және қамқоршылық туралы заңдар кодексі (НОҚТЗК) тез арада бекітілді.

1926 жылғы Кодекстің басты жаңа енгізуі нақты неке деп аталатын деп тану болды, яғни тіркелмеген некені тіркелгенге теңестіру. Жаңа отбасылық кодексті жасаушылар мұндай тәртіп мемлекеттің жеке өмірге араласуын азайтады, жеке адамның бостандығын кеңейтеді деп сенді. Ерлер мен әйелдер үшін барлық отбасылық-құқықтық салдар олар бірге өмір сүрген сәттен бастап пайда болды. Дау туындаған жағдайда нақты некенің бар екендігінің дәлелі НОҚТЗК-нің 12-бабына сәйкес: «бірлесіп бірге тұру фактісі, бұл ретте ортақ шаруашылықтың бірге болуы және үшінші тұлғалар алдында жеке хат жазысу мен басқа да құжаттарда ерлі-зайыптылық қатынастардың анықталуы, сондай-ақ мән-жайларға қарай өзара материалдық қолдау, балаларды бірлесіп тәрбиелеу және өзгелері». Нақты неке институтын енгізу «некеден тыс туылған балалар» терминін айналымнан шығарды, өйткені кез-келген бірге тұру фактісі қазір неке болып саналды. Алайда, ол әке болуды анықтау рәсімдерін жойған жоқ. Алдыңғы Заңнан айырмашылығы, баланы асырау міндеті тек бір ер адамға жүктелді, дегенмен әйелде бірнеше серіктес болуына қарамастан. Сот әкесіне жүктілікке, босануға, босанғаннан кейінгі алты айлық мерзімге, сондай-ақ баланы асырауына байланысты шығыстарға қатысу міндетін қою туралы қаулы шығаруы мүмкін.

Ол кезде азаматтарды әке болуды анықтаудың рәсімінен арылту үшін қоғамдық қор құру идеясы кеңінен талқыланды, ол ешқашан заңды түрде бекітілмеген [43, 95-96 б.]. Д. Курский өз баяндамасында атап өткендей, «Мемлекет бала тәрбиесін өз мойнына алғанға дейін балаларды анасы мен болжамды әкесінен асырау ауыртпалығын алып тастау мүмкін болмайды» [44, 252 б.].

НОҚТЗК -ін қолданудың сот тәжірибесі талапкерлердің талаптарын міндетті түрде қанағаттандыруға бағытталды, өйткені бұл аналарды балаларын асырауға қажетті құралдармен материалдық қамтамасыз ету мәселесін шешті. Бұл ұстаным сол кездегі қолданыстағы мемлекеттің идеологиялық нұсқауларына сәйкес алименттерді «отбасылық қатынастар деңгейіне өткен әлеуметтік қамсыздандырудың бір түрі» ретінде қарастыруына байланысты болды. Атап айтқанда, РСФСР Жоғарғы Сотының 1929 жылғы 11 маусымдағы

алимент өндіріп алу туралы нұсқау хатында отбасының мәні негізінен отбасы мүшелерін әлеуметтік қамсыздандыру функциясына байланысты екендігі айтылған. «Жоғарғы Сот, бір жағынан, әке мен баланың жеке қарым – қатынасына тиісті мән бермеді, ал екінші жағынан-баланы күтімсіз қалдыру, тіпті тиісті адамнан қамтамасыз етуді қате тағайындаудан да қауіпті екендігіне сүйене отырып, алимент өндіріп алу қажет деп есептеді» [45, 451-б]. Кейінгі жылдары НОҚТЗК қолдану тәжірибесі аталған санаттағы істерді неғұрлым объективті қарауға түзетілді. Талапкердің нақты күйеулерінен алимент өндіріп алу туралы талаптарын сот әке болуды дәл анықтаған кезде қанағаттандыруы керек еді.

1926 жылғы отбасы Кодексі бұрын қолданылған заңдармен салыстырғанда ата-аналар мен балаларға күтім жасаудың негізі мен тәртібін өзгеріссіз қалдырды.

Сот тәжірибесінде басынан бастап 30-жылдардың ортасына дейін алимент өндіру ісі үлкен топты қамтыды. Көрсетілген кезеңнің сот тәжірибесін талдау, әртүрлі мемлекеттік мекемелер жүргізген көңілсіз тұжырымдарға әкелді, өйткені ресми мәліметтерге сәйкес, асырауды өндіріп алу туралы шешімдер тек 20% жағдайда орындалды.

Демек, ата-аналар мен балалардың алименттік қатынастарын реттейтін заңнаманы жетілдірудің өткір қажеттілігі туындады. Бұл мәселені шешуге ОСК және КСРО ХКК-нің 1936 жылы 27 маусым айындағы «әйелдің түсік жасауға тыйым салу, көп балалы отбасыларға, балалы болатын жандарға материалдық көмекті көбейтіп, мемлекеттен көмек белгілеу, перзентханалар, яслилер және балабақшалар желісін ұлғайту, қылмыстық жазаны алимент төлемегені үшін күшейту және де ажырасып кету туралы заңнамадағы кейбір өзгерістер туралы» Қаулысы бағытталды. Алғаш рет балаларға алименттерді өндіріп алу кезінде үлестік қағидат енгізілді: жауапкер алатын жалақысының 1/4 бөлігі - бір балаға; 1/3 - екі баланы асырауға; 1/2-үш және одан да көп баланың асырауына бөлінді. Заңмен белгілі болған төлеу сомасын екі тараптардың өзара келісімі арқылы өзгерту енгізі мүмкін болмады, ал сот төлеу сомасын белгілеу кезінде заңда қарастырылған ставкаларды пайдаланды. «Бұл алименттердің сотталушылардың табысынан артта қалуын, соңғылардың әл-ауқатының артуымен, сондай-ақ тәжірибеде жиі кездесетін төмен мөлшерде алименттерді тағайындаумен мүмкін болатын, бірнеше рет байқалған артта қалушылықты жойды» [46, 459 Б.].

Қаулы сондай - ақ балаларды асырауға сот тағайындаған қаражатты төлемегені үшін қылмыстық жазаны-алимент төлеуден жалтарған адамды оның есебінен іздестіру жөніндегі шығыстарды жатқыза отырып, екі жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасына дейін көтеру туралы норма енгізді.

Сол кездегі сот тәжірибесі тек талапкерлердің ғана емес, сонымен қатар алимент өндіріп алу туралы істер бойынша жауапкерлердің де мүдделерін ескеруге тырысты. Жалпы ереже бойынша алимент талап қойылған сәттен бастап өндіріліп алынды [47], ал өткен уақыт үшін бұрын берілген

алименттерді өндіріп алу 3 жыл шегінде ғана мүмкін болды. Әскерде жүргенде алимент өндіруге тыйым салынды; ауру немесе қамауда болған кезінде; жауапкердің жұмыс істемейтін басқа жағдайларда, егер сотталушының айыппұл салынуы мүмкін мүлкі болса. КСРО Жоғарғы Соты Пленумының 1939 жылғы 14 қарашадағы «балаларды асырауға қаражат өндіріп алу туралы істер бойынша» Қаулысында: «соттың талап-арыздар бойынша істерді дұрыс және жылдам шешуі ... балаларды асырауға қаражат өндіріп алу, сондай-ақ осы істер бойынша сот шешімдерін уақтылы орындау бала мен ананың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету үшін аса маңызды» [48].

1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысының басталуымен алимент өндіріп алу туралы істерді орындауда белгілі бір қиындықтар туындады, сондықтан КСРО Жоғарғы соты егер сотталушылар Кеңес армиясына шақырылған азаматтар болса, алимент өндіріп алу туралы істерді жүргізуді және орындауды тоқтата тұру туралы шешім қабылдады. Ерекше ережелер басшы құрам мен мерзімнен тыс қызмет адамдарына қатысты қолданылды.

Сонымен, егер алимент алушының тұрғылықты жері белгісіз болса немесе ол жау басып алған жерде тұрса, соның салдарынан алимент беру мүмкін болмаса, соттар міндеттеменің орындалуын тоқтата тұру туралы анықтама берді. Алименттерді төлеу мүмкіндігін қалпына келтіре отырып, халық соттары борышкерден ұсталмаған соманы, бірақ үш айдан аспайтын соманы өндіріп ала отырып, шешімнің орындалуын қайта бастау туралы ұйғарым шығарды. Өндіріп алынатын алименттердің мөлшері бұрынғылардағыдай жалақының жалпы сомасынан емес, одан салықтар ұсталғаннан кейін жалақы сомасынан шыға бастады [49].

Ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелері институтына одан әрі өзгерістер КСРО ЖКП-ның 1944 ж. 8 шілде айындағы «кұрсағында бала көтеріп жүрген аналарға, жалғыз басты жіне де көп балалы аналарға мемлекет тарапынан көмекті көбейту, бала мен ананы қорғауды күшейту туралы, «Батыр ана» атағын белгілеу және де «Ана даңқы» орденін және «Ана медалі» медалін бекіту туралы» Жарлығымен енгізілді [50].

Енді 1944 жылдың 8 шілдесінен кейін туылған балаға қатысты әкенің алименттік міндеттемесінің пайда болуы үшін тек туыстық қарым-қатынас қана емес, сонымен бірге бала туылған немесе жүкті болған кезде ата-аналар арасында тіркелген неке де қажет болды. Егер ата-ана бала туылғаннан кейін үйленсе, әкесінің алименттік міндеттемесінің пайда болуы үшін баланы өзінің ретінде тану қажет болды.

А.Пергаменттің айтуынша, бұл ереже сот тәжірибесінде нақты расталды, «ол 1944 жылдың 8 шілдесінен кейін ата-анасының кейінгі некесі болмаған кезде дүниеге келген балаға әке ретінде танылуының ешқандай заңды салдарын мойындамады [51, 30-бет]. Мысалы, КСРО Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасы жауапкердің 1944 жылғы 8 шілдеден кейін туылған баланың ата-анасы арасында неке тіркелмеген кезде оның әке екенін

мойындауы әкесіне баланы асырау міндетін жүктеу үшін шешуші жағдай болып саналмайды" [52, б. 37-38].

Егер 1944 жылғы 8 шілдедегі Жарлық қабылданғанға дейін туылған балалардың жағдайын қарастыратын болсақ, онда оларды асырауға арналған алименттер, ата-аналары тіркелген некеде болғанына, болмағанына қарамастан нақты әкеден өндіріліп алынуы мүмкін. Алайда, баланың әкесіне алимент өндіріп алу туралы талап әке болып тану дер кезінде анықталған және азаматтық хал актілерін жазу кітабындағы жазбамен расталған жағдайда ғана қойылуы мүмкін, өйткені 1944 жылғы 8 шілдедегі Жарлықпен аналар әке болуды анықтау туралы талаппен сотқа жүгіну құқығынан айырылды [53, 203-бет].

Сот тәртібімен балалар алимент төлеуді тек әкесінен ғана емес, анасынан да талап ете алады. Сонымен қатар, анасына қатысты алимент өндіріп алу туралы талап баланың қашан туылғанына және ата-анасының тіркелген некеде тұрғанына, тұрмағанына қарамастан жасалуы мүмкін. Жалпы қабылданған ережелерден ерекшелік болды: 1944 жылдың 1 қаңтарынан кейін бала туып, оны толық мемлекеттік қолдау және тәрбиелеу үшін балалар мекемесіне берген жалғызбасты ана алимент төлеу міндетінен босатылды.

Осылайша, балалар мекемесіне тәрбиелеуге берілген жалғыз басты аналардың балаларына анасы да, әкесі де алимент төлеуге міндетті емес еді [54, 56 б.].

Соғыстан кейінгі кеңестік отбасылық заңда алимент өндіру тәртібіне қатысты түбегейлі жаңа ұстаным тұжырымдалды. КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1967 жылғы 21 шілдедегі «балаларды асырауға алименттерді төлеу және өндіріп алу тәртібін жақсарту туралы» Жарлығы негізінде жұмыс орны бойынша мекеменің әкімшілігіне төлеушінің жазбаша өтінішін беру арқылы балаларға алименттерді өндіріп алудың ерікті тәртібі енгізілді [55, 418 б.].

Ресейдің соғыстан кейінгі заңнамасында ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелері институтын реформалау 1967 жылғы 27 маусымда 1968 жылғы 1 қазаннан бастап күшіне енген КСРО мен одақтас республикалардың Неке және отбасы туралы заңнамасының негіздерін қабылдаумен байланысты.

Егер балалар некеде тұрған ата-аналармен бірге тұрса, балаларды күту туралы негіздерге сәйкес деп айтуға болады. Егер ата - аналар бөлек тұрса немесе ажырасса, бұл міндет алимент деп аталды.

КСРО мен одақтас республикалардың Неке және отбасы туралы заңнамасының негіздері ата - аналардың алименттік міндеттемесінің пайда болуының бұрын қолданыстағы заңнамасында бекітілген негіздерін: балалардың кәмелетке толмағанын, ал кәмелетке толған кезде-еңбекке қабілетсіздігі мен мұқтаждығын қайталаған.

Негіздердің жаңа енгізілуі алиментті ұстап қалудың ерекше тәртібі болды. Ата-анасының табысына пропорционалды түрде алу мүмкін емес немесе

қиын болған жағдайларда, белгіленген ақша мөлшерінде алуға рұқсат етілді (Негіздердің 22-бабы).

Алимент мөлшерін азайту және оларды төлеуден босату үшін негіздер қарастырылған:

- егер бала мемлекеттің немесе қоғамдық ұйымның толық мемлекеттік камсыздандыруында болған жағдайда;
- жауапкер ата-ананың кәмелетке толмаған басқа да балалары болған;
- алимент өндіріп алынған ата-ана I немесе II топтағы мүгедек болған;
- балалар жұмыс істеді және жеткілікті табыс тапты (Негіздердің 22-б.).

Кәмелет жасына толған жасөспірімдерге тиесілі алименттің сома мөлшерін сот екі жақтың материалдық және де отбасылық жағдайларын негізге ала отырып, нақты ақша сомасында айқындады. Бұдан басқа, ата-аналар кәмелетке толмаған балаларға қатысты ерекше мән-жайлардан туындаған қосымша шығыстарды көтеруге тартылуы мүмкін.

Негіздер сондай-ақ кәмелетке толған балалардың көмекке мұқтаж, еңбекке жарамсыз ата-аналарды асырау міндетін реттеді. Енді көрсетілетін көмектің мөлшері тұрақты ақша көлемінде анықталды және тараптардың материалдық және отбасылық жағдайына байланысты болды. Сот қамқоршылықты тағайындау кезінде осы ата-ананың барлық ересек балаларын ескеруі керек еді. Егер ата-ана міндеттерін орындаудан жалтарған болса, балалар ата-аналарына қатысты осы міндетті атқарудан сот тәртібімен босатылуы мүмкін.

КСРО - ның отбасылық кодексінде алғаш рет алимент төлеудің екі нұсқасы қарастырылған: ерікті түрде-алимент төлеуге міндетті адамның өзі немесе оның жұмыс немесе оқу орнындағы әкімшілік арқылы, сондай-ақ сот арқылы. Алимент алуға құқығы бар адам аталған құқық туындаған кезден бастап өткен мерзімге қарамастан, төлемдерді сотқа жүгіну арқылы төлеуді талап етуге құқылы. Төлемақы сот жүйесіне талап- арыз жазылған сәттен бастап Болашақ уақытқа берілді, ал өткен уақыт үшін үш жылдық мерзім шегінде өндіріп алынуы мүмкін еді.

Ата-аналар мен балалардың ішкі заңнамадағы алименттік міндеттемелері институтын зерттеу аясында соғыстан кейінгі кезеңдегі ГДР-да осы қатынастарды реттеу тәжірибесі көрсетілген. ГДР социалистік елдер лагеріне кіргеніне қарамастан, ол ата-аналар мен балалар арасындағы алименттік қатынастарды реттеу тәртібі мен түсінігін сақтап қалды. Кеңес заңнамасынан айырмашылығы, 1965 жылғы ГДР Отбасылық кодексіндегі алименттік міндет баланың кәмелетке толуына емес, «экономикалық тәуелсіздіктің» басталуына байланысты болды. Осылайша, көптеген жағдайларда бұл міндет бала кәмелетке толғаннан кейін де сақталды. Егер экономикалық тәуелсіздік кәмелетке толғаннан ертерек пайда болса және баланың ата-анасының кірісіне жақын табысы болса, алимент өндіріп алу тоқтатылуы мүмкін. Алименттің мөлшері салық шегерімін ескере отырып, төлеушінің барлық қызметінен түсетін кірістерден тұратын таза табыстың орташа санынан алынды. Ол

төлеушінің материалдық жағдайына және уәкілетті тұлғаның қажеттіліктеріне байланысты тұрақты ақша мөлшерінде анықталды. Ата-аналарымен бірге тұратын балаларды асырау отбасылық бюджет шеңберінде жүргізілді (§12 ГДР СК). Ерлі - зайыптылар бөлек тұрған кезде, олардың біреуі немесе екеуі де Неке одағын жалғастырғысы келмеген кезде, бала бірге тұрған ата-ана оны неке бұзылғанға дейін бюджет аясында қамтамасыз етуге, ал басқа ата-ана баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін алимент төлеу түрінде шығындарды көтеруге міндетті болды. Егер баланың ата-анасы ол туған кезде некеде тұрмаса, баланың материалдық және мәдени қажеттіліктерін қамтамасыз ету анасының отбасылық бюджеті есебінен және оның табыстарына және өзге де қаражатына сәйкес әкесімен алимент төлеу арқылы жүргізілген (абз. 1 § 46 СК ГДР).

Осылайша, ГДР-дің отбасылық Заңында баланы тәрбиелеуге уәкілетті емес ата-ана әрдайым алимент төлеуі керек, ал тәрбиеге уәкілетті адам отбасылық бюджетті қамтамасыз етуі керек деген қағида қалыптасты. Егер ата-ананың екеуі де баланы тәрбиелеу құқығынан айырылса, онда екеуіне де алимент төлеу міндеті жүктелді (§ 51 СК ГДР). Баланы ата-аналар үйінен тыс жерде тәрбиелеу ата-аналарды алимент төлеуден босатпады, сонымен қатар 1968 жылғы 1 шілдедегі балалар үйінің шығындары туралы Ережеге сәйкес ата-аналар балалар үйінің жұмсаған шығындарын өтеуге міндетті болды.

Үш жыл ішінде өткен уақытқа алимент өндіріп алу мүмкіндігін белгілейтін КСР Одағы мен одақтас республикалардың Неке және отбасы туралы заңнамасының негіздерінен айырмашылығы, 1965 жылғы ГДР СК өткен уақытқа алимент өндіріп алу бір жыл ішінде мүмкін болатындығын атап өтті. Егер төлеуші өзіне жүктелген міндеттерді орындаудан жалтарса, бұл мерзім төрт жылға дейін ұзартылуы мүмкін.

XX ғасырдың 80-ші жылдарында Ресей заң шығарушысы балалар мен мұқтаж ата-аналарды алименттік қамтамасыз ету тетігін жақсарту үшін бірқатар шаралар қабылдады:

- мемлекеттік алименттік қор құрылады [56, 32 б.];
- кәмелетке толмаған балаларға алименттерді өндіріп алу туралы даусыз істерді азаматтық іс қозғамастан әкімшілік тәртіппен сот төрағасы жеке өзі қарау мүмкіндігі көзделеді [57, 1397 Б.];
- кәмелетке толмаған балаларға өндіріп алынатын алименттің ең төменгі мөлшері бір балаға 20 рубль мөлшерінде белгіленеді;
- кәмелетке толған балалардың өз ата-аналарына қатысты ерекше мән-жайлардан туындаған қосымша шығыстарды көтеруге қатысу міндеті бекітіледі [58, 422-Б.].

Келесі қадамдар КСРО ыдырағаннан кейін жасалды. 1998 жылы "Неке және отбасы туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Бұдан бұрын, 1994 жылғы 8 маусымда Қазақстан Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялады, тұрмыстағы әйелдің азаматтығы туралы, шетелде алименттерді өндіріп алу туралы, отбасылық, азаматтық, және

қылмыстық істер бойынша құқықтық қатынастар мен құқықтық көмек туралы және т. б. конвенцияларға қосылды.

Бұдан басқа, қазіргі заманғы отбасы-неке заңнамасын дамытудың тағы бір маңызды факторы мемлекеттік және қоғамдық өмірдің барлық салаларында, оның ішінде отбасылық-неке қатынастарында гендерлік теңдік үшін жағдай жасауға қатысты қағидаттар мен нормаларды заңнамалық белгілеуден тұратын мемлекеттің гендерлік саясаты болып табылады.

Осылайша, қоғамның ХХІ ғасырға кіруімен отбасының мұқтаж мүшелеріне күтім жасау мәселесі өзінің өзектілігі мен маңыздылығын жоғалтпады. Ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелерін іске асыру тетігін ашатын нормалар құқықтық идеологияның жалпы өзгерістері мен қоғамда болып жатқан өзгерістерді көрсетті және көрсетуді жалғастыруда. Қазір бүкіл қоғамның интеграциясы кезеңінде шетелдік құқықты зерттеу қазіргі мәселелерді шешудің тиімді тетіктерін табу үшін өте маңызды.

1 тарау бойынша қорытындылар.

Алимент тәжірибесінің терең тарихи тамыры бар.

Алимент - Хаммурапи Кодексінде айтылған некеге қатысты ережелердің бірі. Осы ежелгі Вавилон кодексіне сәйкес (Б.з. д. 1780 жылы құрылған), егер ерлі-зайыптылар ажырасқан болса, ер адам махрды қайтарып, бұрынғы әйеліне некеде туылған барлық балаларды қамқорлыққа алып, оны және балалары өскенге дейін жәрдемақы беруі керек еді. Егер ерлі-зайыптылардың балалары болмаса, ер адам махырды қайтарып, әйеліне қалыңдық үшін төлемнің баламасын төлеуге міндетті болды. Егер әйелі кез-келген дәстүрді бұзса, күйеуі махыр мен балаларды өзіне қалдырып немесе тіпті бұрынғы әйелін құлдыққа жіберуге құқылы болды.

Алимент Юстиниан Кодексінде де айтылған, ол кейінірек Рим құқығы мен британдық жалпы заңның негізіне айналды. Қазіргі батыстық алимент ұғымы бөлек тұру және ажырасу жағдайларында алимент тағайындаған ағылшын шіркеу соттарынан шыққан. Қолданыстағы неке және отбасы заңнамасында алимент дегеніміз - заңға сәйкес отбасының кейбір мүшелері оның басқа мүшелерінің пайдасына төлеуге міндетті қаражат. Алименттік міндеттемелердің негізі неке -отбасылық құқықтық қатынастар болып табылады, ал олардың негізгі мақсаты - тізімі заңмен айқындалған кәмелетке толмаған балаларды және отбасының басқа да мұқтаж мүшелерін алимент төлеу арқылы асырау. Алименттік міндеттеменің құрылымы мынадай элементтерден тұрады: объект, субъект, асырау. Алименттік міндеттеменің объектісі деп алиментті талап етуге құқығы бар адамның іс-әрекеттерін және тиісінше, міндетті адамның оларды қамтамасыз ету және беру жөніндегі іс-әрекеттерін түсінеміз. Алименттік құқықтық қатынастардың субъектілері мынадай тұлғалар болып табылады: кәмелетке толмаған балалар; кәмелетке толған еңбекке жарамсыз және көмекке мұқтаж балалар; ата-аналар; ерлі-зайыптылар және бұрын ерлі-зайыпты болғандар; отбасының басқа мүшелері.

2. АЛИМЕНТТЕРДІ СОТТАН ТЫС ЖӘНЕ СОТТЫҚ ӨНДІРІП АЛУ ТӘРТІБІ

2.1 Кәмелетке толмаған балалардың және отбасының басқа да мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету мақсатында алиментті өндіріп алу туралы келісім

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 22-тарауына сәйкес алименттік құқық қатынастары институты алимент төлеу туралы келісімді жасасу, орындау, өзгерту, бұзу және жарамсыз деп тану тәртібін, төлеу тәсілдерін, тәртібін, келісім бойынша төленетін алимент мөлшерін индекстеуді айқындайтын нормалардың жиынтығын білдіреді.

Алимент өндіріп алу туралы келісімнің атауына сәйкес, оның ұғымы мен мазмұнын анықтай аламыз, ал Кодекстің 22-тарауының жеке нормалары негізінде оны анықтай аламыз.

Алимент төлеуді көздейтін келісім – заң тіліне сәйкес алимент төлеуге міндетті тарап пен алимент алушысы немесе соңғысының заңды өкілі арасында мерзім негізінде немесе біржолғы төлемді белгілі бір мөлшер мен нысанда қамтамасыз ету туралы жазылған, нотариатпен куәландыруға жататын келісім.

Алимент төлеу туралы келісім жазбаша нысанда жасалады және нотариаттық куәландырылуы тиіс, ол Кодекстің 158-бабында жазылған. Алимент төлеу туралы келісімнің заңда белгіленген нысанын сақтамау Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларында көзделген салдарға әкеп соғады.

Алимент төлеу туралы келісімнің ерекшеліктеріне, біріншіден, оның субъективті құрамы жатады; екіншіден, тараптардың тәртіпті және белгілі бір жағдайларда алиментті төлеу сомасын таңдау еркіндігі; үшіншіден, нотариат тарапынан міндетті нысан.

Мәселен, «Неке және отбасы туралы» кодекстің 157-бабының жазылуына сәйкес алимент төлеу туралы келісім (алимент төлеудің мөлшері, шарттары мен тәртібі) алимент төлеуге міндетті адам мен оны алушы арасында, ал алимент төлеуге міндетті адам және (немесе) алимент алушы әрекетке қабілетсіз болған кезде-осы адамдардың заңды өкілдері арасында жасалады. Алимент төлеуге міндетті тарап пен төленуін талап етуге құқығы бар тарап аясы отбасы заңдарымен толық анықталған.

Кодекс нормаларына жүргізілген талдау алименттік міндеттер мыналарды байланыстырады:

- ата-аналар мен кәмелетке толмаған балалардың (Кодекстің 138, 144-баптары));
- ата-аналары және еңбекке жарамсыз кәмелетке толған балалары (Кодекстің 143, 144-баптары));
- еңбекке жарамды кәмелетке толған балалар мен ата-анасының көмегіне мұқтаж еңбекке жарамсыз балалар (Кодекстің 145, 146-баптары));

- ерлі-зайыптылар (Кодекстің 147-бабы);
- бұрынғы ерлі-зайыптылар (Кодекстің 148-бабы);
- көмекке мұқтаж еңбекке қабілетті аға-інілері мен апа-сіңлілері, кәмелетке толмаған туған аға-інілері мен апа-сіңлілері (Кодекстің 151-бабы);
- мұқтаж ата-әжелер және де кәмелет жасына толмағандар, немерелер (кодекстің 152-бабы);
- еңбек жасауға жарамды кәмелет жасына толған немерелері мен еңбек жасауға жарамсыз, көмекке мұқтаж аталары-әжелері (Кодекстің 153-бабы);
- еңбек жасауға қабілетті тәрбиеленушілер мен еңбек жасауға жарамсыз, оларды нақты тәрбиелеген көмекке мұқтаж адамдар (Кодекстің 154-бабы);
- еңбекке жарамсыз, көмекке мұқтаж өгей әкесі мен өгей шешесі, еңбекке жарамды кәмелетке толған өгей ұлдары мен өгей қыздары (Кодекстің 155-бабы).

Қатынастардың алименттенуінің пайда болуы заңға негізделгендіктен, алиментті алу құқығы және де оларды төлеу міндеттемесі тек заңда көрсетілген тараптарда туындайды, сондықтан тек осы адамдар ғана алимент туралы келісім жасай алады.

Алимент алушы мен төлеуші арасындағы туыс және некелік қатынастары тиісті құжаттардың (баланың туу туралы куәлігінің, неке куәлігінің, некені бұзу туралы куәліктің) негізінде белгіленеді.

Ата-аналар өздерінің кәмелетке толмаған балаларын асырауға міндетті жағдайлар:

- 1) ата-аналар мен балалар арасындағы туыстық байланыс;
- 2) баланың кәмелетке толмағандығы.

Ата-аналардың аталған міндеті кодекстің 176-бабына сәйкес балалары он сегіз жасқа толғанда немесе кәмелетке толмаған балалар ҚР АҚ-нің 17, 22-1-баптарына сәйкес толық әрекетке қабілеттілікке ие болған жағдайда ғана тоқтатылады.

Кодекстің 138-бабында ата-аналардың жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру жүйесінде, жоғары білім беру жүйесінде күндізгі оқу шарты бойынша білім алатын кәмелет жасына толған балаларды асырап, күтіп-бағу туралы келісім жасасу мүмкіндігі көзделінген. Осы жағдайда алименттік төлеу оқушы алиментті төлеу туралы келісімде көзделген жасқа толысымен тоқтатылады.

Ересек балаларын, еңбек жасауға қабілеті бар ата-аналар асырауға міндетті, егерде олар:

- 1) денсаулығы осал мүгедек;
- 2) көмекке мұқтаж (олар өздерін асырай алмайды) болса.

Кәмелет жасына толмағандар мен мүгедек болған кәмелетке толған балаларға қатысты алимент төлеуден басқа, ата-аналар ерекше жағдайлардан туындаған қосымша шығындарға қатысуы керек. Мұндай жағдайларға, атап айтқанда, мыналар жатады:

- 1) ауыр ауру;

- 2) балалардың мертігуі;
- 3) бөгде адамның бала күтіміне ақы төлеу қажеттілігі;
- 4) басқа да мән-жайлар (Кодекстің 144-бабы) қамтылуға тиіс.

Еңбекке қабілетті кәмелетке толған балалар, болып табылса, өздерінің ата-аналарын асырауға міндетті, егер олар:

1) еңбекке жарамсыз (зейнеткерлік жасқа жеткен ерлер мен әйелдер («Зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 маусымдағы Заңының 11-бабына сәйкес), мүгедектер;

2) көмекке мұқтаж адамдар (өмір сүруге жеткілікті қаражаты жоқ) болса. Бұдан басқа ерекше мән-жайлар болған кезде (кодекстің 146-бабы):

- 1) ауыр ауру;
- 2) ата-анасының мертігуі;
- 3) ата-анасына бөгде адамның күтіміне ақы төлеу қажет болған жағдайларда төленеді;

4) оны медициналық-әлеуметтік мекемеге орналастыруы;

5) басқа да мән-жайлар ескеріледі.

Балалар қосымша шығындарға қатысуы керек. Балалар ата-ана құқықтарынан айырылған ата-аналарды асырау міндетін атқармайды.

Ерлі-зайыптылар бір-біріне материалдық қолдау көрсетуге міндетті (Кодекстің 147-бабының 1-тармағы).

Алимент алуға құқылы адамдар:

1) еңбекке жарамсыз мұқтаж жұбайы. Еңбекке жарамсыз зейнеткерлік жасқа жеткен ерлер мен әйелдер (2013 жылғы 21 маусымдағы «зейнетақымен қамсыздандыру туралы» ҚР Заңының 11-бабына сәйкес), мүгедектер болып табылады. Өмір сүруге жеткілікті қаражаты жоқ адамдар мұқтаж деп есептеледі.

2) зайыбы жүктілік кезеңінде және ортақ баласы туған күннен бастап үш жыл бойы;

3) ортақ мүгедек бала он сегіз жасқа толғанға дейін оған күтімді жүзеге асыратын мұқтаж жұбай, сондай-ақ ортақ бала он сегіз жасқа толысымен I-II топ мүгедектік тағайындалса.

Ерлі-зайыптылар арасында міндетті алимент міндеттемелерін белгілейтін заң шығарушы тіркелген некенің болуын болжайды, яғни нақты неке қатынастары ерлі-зайыптылар арасындағы алимент міндеттемелерінің туындауына әкелмейді.

Бұрынғы ерлі-зайыптылар белгілі бір жағдайларда бір-біріне күтім жасау үшін қаражат беруге міндетті. Бұрынғы жұбайынан алимент алуына құқығы пайда болатын жағдайлар:

1) бұрынғы жұбайы жүкті болып жүргенде және де екеуінің ортақ баласы үш жасына толғанға дейін;

2) ортақ мүгедек бала он сегіз жасқа толғанға дейін бала күтімін жүзеге асыратын көмекке мұқтаж бұрынғы жұбайы, жіне де ортақ мүгедек баланың он сегіз жасқа толысымен I-II топ мүгедектік тағайындалса.

3) неке (ерлі-зайыптылық) бұзылғанға дейін еңбекке жарамсыз болып қалған еңбекке жарамсыз көмекті қажет ететін бұрынғы жұбайы.

Бұрын айтылғандай, бұрынғы ерлі-зайыптылардың бір-бірін асырау жөніндегі осы міндеттемесінің пайда болуы үшін тек тіркелген және бұзылған неке ескеріледі.

Кодекстің 151-бабына сәйкес кәмелетке толмаған аға-інілері мен апа-сіңлілері алимент алуға құқылы. Сонымен қатар, олардың толық немесе толық емес туыс екендігі маңызды емес. Алайда, кәмелетке толмаған аға-інілері мен апа-сіңлілері, егер олардың ата-аналары болмаса немесе ата-аналары оларды қамтамасыз ете алмаса ғана, аға-інілері мен апа-сіңлілеріне (қарындастарына) асырау үшін жүгінуге құқылы.

Кодекстің 152-бабында немерелерін асырау бойынша атасы мен әжесінің алименттік міндеті бекітілген. Өздерінің еңбекке қабілетті ата-аналарынан, кәмелетке толған еңбекке қабілетті аға-інілері мен апа-сіңлілерінен асырау қаражатын алуға мүмкіндігі болмағанда, көмекке мұқтаж кәмелет жасына толмаған немерелердің көмекті жүзеге асыру үшін қажетті қаражат сомасы бар әжелері мен аталарынан алиментті алуына құқығы бар. Ал енді, өзінің жұбайларынан немесе бұрынғы жұбайларынан, балаларынан асырауға қабілеті жоқ еңбек жасауға жарамсыз мұқтаж ата мен әже, өз кезегінде, асырауға қажетті қаражаттары жетерлік өздерінің кәмелет жасына толған еңбекжасауға қабілеті бар немерелерінен алимент алуға құқылы (Кодекстің 153-бабы).

Өздерінің кәмелет жасына толған еңбек жасауға қабілетті балаларынан, жұбайларынан немесе бұрынғы жұбайларынан асырауға мүмкіндігі жоқ еңбекке жарамсыз мұқтаж нақты тәрбиешілердің өздерінің кәмелетке толған еңбекке қабілетті бұрынғы тәрбиеленушілерінен асырауды талап етуге құқығы бар.

Алайда, Кодекстің 154-бабының 2-тармағына сәйкес, егер бұрынғы тәрбиеленушілер бес жылдан аз уақыт тәрбиелеген және балаларды күтіп-бағу, асырау немесе тәрбиелеу мен күтіп-бағуды тиісінше жүзеге асырмайтын болса егер, сот бұрынғы іс жүзіндегі тәрбиеленушілерді өздерінің нақты тәрбиешілерін асырап, бағу жөніндегі міндеттен босатуға құқылы. Тәрбиеленушілерді алимент төлеуден босату сот құқығы болып табылады.

Өздерінің кәмелетке толған еңбекке қабілетті өгей ұлдары мен өгей қыздарынан қаражат алу құқығы еңбекке жарамсыз мұқтаж өгей әкелері мен өгей шешелеріне де берілген, олар өздерінің кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларынан, жұбайларынан немесе бұрынғы жұбайларынан қаражат ала алмаса. Өгей әкеге немесе өгей шешеге алимент төлеу міндеті өгей ұлда немесе өгей қызда бұл үшін қажетті қаражат болған жағдайда ғана туындайды.

Алайда олардың арасындағы отбасылық байланыстың ұзақтығы маңызды. Кодекстің 155-бабы 2-тармағының талаптарына сәйкес, егер туған емес әкесі немесе туған емес (өгей) шешесі балаларды бес жылдан аз уақыт асырап,бағып, тәрбиелесе немесе тәрбиелеу мен асырауды керегіндей жүзеге асырмаса, сот туған емес (өгей) ұлдарын немесе туған емес (өгей) қыздарын

алимент төлеу жөніндегі міндеттемесінен босатып жіберуге де құқылы. Алимент өндіріп алуды талап етпеу соттың құзіретінде болып табылады және нақты жағдайға байланысты. Тиісінше, аталған адамдар арасында ғана «неке және отбасы туралы» кодекстің 157-бабында көзделген алимент төлеу туралы келісім жасалуы мүмкін.

Сонымен қатар, Кодекстің 159-бабына сәйкес алимент төлеу туралы келісімді жасасуға, орындауға, өзгертуге, бұзуға және жарамсыз деп тануға азаматтық-құқықтық мәмілелерді жасасуды, орындауды, өзгертуді, бұзуды және жарамсыз деп тануды реттейтін Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормалары қолданылады. Алимент төлеу туралы келісімді орындаудан біржақты бас тартуға немесе оның шарттарын біржақты өзгертуге тыйым салынады.

Тараптардың материалдық немесе отбасылық жағдайы елеулі өзгерген жағдайда және алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу туралы келісімге қол жеткізілмеген кезде мүдделі Тарап осы Келісімді өзгерту туралы немесе бұзу туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу туралы мәселені шешкен кезде сот тараптардың назар аударарлық кез келген мүддесін ескеруге құқылы.

Алимент төлеуші мен алимент алушының арасында алимент төлеу туралы келісімдер жалпы ереже бойынша жасалады. Егер екі тараптың бірі қабілеті жоқ болса, сол кезде оның атынан заңды өкіл өз әрекетін жүргізеді. Шектеулі және де ішінара әрекетке қабілеті бар адамдар заңды өкілінің келісімімен алименттік келісімдер жасайды.

Алиментті төлеу туралы келісімдерде төленетін алимент тәртібі, шарттары және мөлшері жазылып, көрсетілген. Келісімде белгіленген алиментті төлеу шарттары, сол субъектілер арасындағы алименттік міндеттемелер үшін заңмен белгіленгеннен өзгеше болуы ғажап емес. Мысалға, көмекке мұқтаждығы жоқ еңбек жасауға қабілеті бар адамды асырау құқығын белгілеуге рұқсат етіледі.

Жалпы ереже бойынша, тараптар алимент төлеу шарттарын еркін қоя алады. Ерекшелік-бұл алимент алушының іс-әрекетке қабілетсіз жағдайын заңда көрсетілгендермен салыстырғанда нашарлатуға заңнамалық тыйым салу. Бұл нашарлау туындаған жағдайда келісім жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Екі тараптың келісімі бойынша алименттерді тәртібін, төлеу тәсілін, мөлшерін тараптар өзара келісім бойынша белгілеп жазады (Кодекстің 161, 162-баптары). Егер де алименттерді төлеу тәсілдері, мөлшері мен тәртібі туралы келісімге қол жеткізілмесе, онда шарт құрылмаған, жасалмаған болып есептеледі.

Келісімде алимент төленетіні, көзделетіні:

1) алимент сомасын төлеуге міндетті тараптың кірісіне және (немесе) өзге де табысына үлестерде төленеді. Бұл алимент төлеудегі ең көп таралған және таныс тәсілі;

2) нақты ақша сомасында кезең-кезеңімен төленетін, әдетте алимент ай сайын төленуі керек деп белгіленеді, бірақ та келісімде төлемді апта сайын, тоқсан сайын тіпті жыл сайын және т.б. төлеуге болатындығына еш кедергі болмайды;

3) біржола төленетін нақты ақша сомасында;

4) мүлікпен қамтамсыз ету жолымен;

5) келісімге қол жеткізілген өзге де амалдармен (жұмыстарды орындау және т.б.) жүзеге асырылады.

Алимент төлеу туралы келісімде алимент төлеудің әртүрлі тәсілдерінің үйлесімі көзделуі мүмкін. Мысалы, төлеуші алимент алушының меншігіне қандай да бір мүлікті беруге, сонымен қатар ай сайын белгілі бір соманы төлеуге (күтім жасау, жұмыстарды орындау және т.б.) міндеттенеді.

Егер алимент төлеу туралы келісімде көзделген кәмелетке толмаған балаға немесе еңбекке қабілетсіз отбасы мүшесіне алимент төлеу шарттары олардың мүдделерін айтарлықтай бұзса, атап айтқанда, баптың 2-тармағының талаптары орындалмаған жағдайда, осы Кодекстің 161-бабында мұндай келісім кәмелетке толмаған баланың заңды өкілінің немесе әрекетке қабілетсіз ересек отбасы мүшесінің, сондай-ақ қорғаншылық немесе қамқоршылық функцияларын жүзеге асыратын органның немесе прокурордың өтініші бойынша жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Алимент келісімі, заң тарапынан бекітілуіне дейін де болғанын атап өткен жөн. Бірақ алимент қатынастары Заңның императивті нормаларымен реттелгендіктен, алимент төлеу туралы келісімдер осы қатынастардың мазмұнын императивті нормалармен бірге белгілеуі керек еді. Бұл ереже толықтай дұрыс болып шықпады, өйткені императивті нормамен белгіленген ережені тараптардың өзара келісімімен өзгертуге мүмкіндік жоқ. Атап кеткен өзгеріске бағытталған келісімдер, жалпы ереже бойынша, жарамсыз болып саналды.

Осылайша, императивті нормалар мен алименттік келісімнің өзара байланысы соңғылардың заңмен қорғалмағанына әкелді.

Келісімнен біржақты бас тартуға немесе шарттарды біржақты өзгертуге тыйым салған жалпы қағида алимент туралы келісімдерге қолданылмайды. Іс жүзінде алимент төлеу туралы келісімдер тараптарды міндеттемеді.

Егер екі тарап алиментті төлеу туралы келісім жасайтын болса, ол ерікті түрде орындалуы керек еді. Егер тарап алимент сомасын төлеу туралы келісімді орындамайтын болса, қарсы тарап алимент келісімінің шарттарын жасауға мәжбүрлеп орындау туралы сотқа талап қоюға құқығы жоқ, бірақ алимент өндіріп алу туралы талап қоя алады. Сот осы талапты қарастыра отырып, екі тараптың келісімі емес, отбасы заңнамасының императивті нормаларын басшылыққа алды.

Сонымен қатар, алиментті төлеуші тарап алимент келісімінің шарттарын өз еркімен орындағанына қарамастан, алушы тарап алимент өндіріп алу туралы сотқа жүгінуге құқылы болды. Сөйтіп абсурдтық жағдай туындады. Осындай

талап -арыздардың өзектілігі талап етушінің болашақта алимент алуына кепілдік алғысы келетіндігімен анықталды, себебі, алимент төлеу туралы келісім мәжбүрлі болуы мүмкін емес және төлеуші одан бас тартуға да құқылы болды. Жоғарыда айтылғандардың бәрі келісімдер мен императивті нормалардың өзара әрекеттесуінен туындаған қарама-қайшылықтың нәтижесі болды.

Осылайша, алимент төлеу туралы келісімдерді реттейтін нормаларды заңнамалық бекітуді енгізу жоғарыда аталған жағдайды өзгертті. Алименттік қатынастарды диспозитивтіге өзгертетін императивті заңнама нормаларын өзгертіп, заң шығарушы бәрін өз орнына қойды.

Алимент төлеу туралы келісім жасалған жағдайда, оның екі негізгі салдары болатындығын атап өту маңызды:

1) тараптардың келісімге келуіне байланысты алименттік міндеттемеге қатысты құқықтық қатынастардың қайшылықтары жойылады;

2) Осы құқықтық қатынастар соттың араласуынсыз реттеледі, бұл алименттік міндеттемені орындау рәсімін айтарлықтай жеңілдетеді.

Алайда, тарап алимент төлеу туралы келісімді орындамаған жағдайда, екінші Тарап келісімді мәжбүрлеп орындау туралы не алимент алушының оны өзгерту немесе бұзу туралы құқықтары елеулі түрде бұзылған жағдайда, сондай-ақ жарамсыз деп тану туралы тиісті негіздер болған кезде сотқа жүгінуге құқылы.

Алимент төлеу туралы келісімдерге қатысты заңның тұжырымдамасына сүйене отырып, оны азаматтық-құқықтық шарттарға жатқызуға болады, себебі олар азаматтық шарттың барлық белгілеріне сәйкес келеді.

Аталған факт, Кодекстің 159-бабының нормасынан туындайды, оған сәйкес алимент төлеу туралы келісімдерді жасасуға, орындауға, бұзуға және жарамсыз деп тануға азаматтық заңнаманың нормалары қолданылады.

Сонымен, алименттік келісімдердің отбасылық құқық нормаларында көрсетілген ерекше белгілері бар екенін ескеру қажет. Азаматтық және отбасылық құқықтың нормаларын алимент төлеу туралы келісімдерге қолданған кезде арнайы және жалпы заңнаманың арақатынасы туралы ережелерді сақтау қажет. Жалпы азаматтық заңнама алименттік келісімдер жасау, өзгерту, орындау, және жарамсыз деп тану тәртібін реттейді, ал арнайы, яғни отбасылық заң алименттік міндеттемелердің сипаттамасынан шығатын арнайы ережелерді анықтайды.

Азаматтық құқық ғылымында алимент төлеу туралы келісім азаматтық-құқықтық шарт болып табылады. Бұл тұжырымдаманы растайтын доктриналық ойларды былай қойғанда, назарды, келесі формальды құқықтық «тармақтарға» ауыстыруға болады. Алимент төлеу туралы келісімді жасасуға, орындауға, бұзуға және жарамсыз деп тануға ҚР АҚ нормалары қолданылады. Алимент төлеу туралы келісімнің заңда белгіленген нысанын сақтамау ҚР АҚ-нің 158-бабында көзделген салдарға әкеледі. ҚР АҚ-де алимент төлеу туралы талаптарды кепілге салуға жол бермеу, алимент төлеу жөніндегі

міндеттемелерге қатысты жаңашылдыққа жол берілмейтіндігі және т.б. көрсетіледі.

Алимент төлеу туралы азаматтық-құқықтық шарт, отбасылық заңда көзделген, белгілі бір ерекшелікке ие.

Алимент төлеу туралы шарт:

- өтеуі жоқ: бір тарап екінші тарапқа қарсы ұсыну алмай-ақ, бірдеңе беруге міндеттенеді;

- біржақты (біржақты міндетті): бір міндетті жақ (алимент төлеуге), ал екінші жақ (алимент алуына) талап етуге құқығы бар;

- консенсуалды.

Ойымызша, алимент сомасын төлеу туралы келісім азаматтық-құқықтық келісім болады деген пікір қате. Екі немесе одан да көп тараптың азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі шарт деп саналады. Осы ережеде құқықтық қатынастар субъектілерінің азаматтық құқықтар мен міндеттерді айқындауға, өзгертуге немесе тоқтатып тастауға ерік-жігерінің бағыты көрсетілген.

Екі тараптың белгілі бір міндеттері мен құқықтары шарттары жасалған мезгілден бастап, яғни тараптар шарттың барлық маңызды талаптары бойынша келісімге келген сәттен бастап туындайды. Шарт бетіне қол қойылғанға дейін екі тарап бір-біріне қатысты құқықтарға да, міндеттерге де құқығы жоқ. Егер Тараптар консенсусқа қол жеткізбесе, онда келісім-шарт та, соңғысында құқықтар мен міндеттер де болмайды.

Алимент төленген жағдайда түбегейлі басқа жағдай қалыптасады. Ата-аналардың кәмелетке толмаған балаларын қамтамасыз ету, оларға қамқорлық жасау және оларды асырау міндеті Заңмен қарастырылған. Бала дүниеге келе салысымен ата-ана оны асырауға және тәрбиелеуге міндетті. Бұл ата-аналар арасындағы немесе бала мен ата-ана арасындағы кез-келген келісімді орындау қажеттілігінен туындамайды. Көбінесе мұндай келісімдер алиментті одан әрі кепілдендірілген төлеу мақсатында жасалады.

Алимент төлеу туралы келісімде тараптар мынаны белгіледі деп есептейік: алимент төлеуге міндетті тұлға ай сайынғы табысының немесе басқа табысының 1/4 бөлігін баланы асырауға төлейді. Бұл келісімде келісімшарттан не ең болмағанда келісім-мәміледен не болады? Баланы асырау жөніндегі міндет бала туған кезден бастап, келісім жасалғанға дейін туындады. Алимент төлеудің мөлшері мен кезеңділігі заңнамада белгіленген. Алимент төлеудің соңғы мерзімі де заңда белгіленген. Осылайша, осы Заң бетінен келісімнің мазмұны толығымен туындайды.

Келісімшарт «тараптардың өз еркімен келісіліп, белгілі бір еркіндікті, шешімдердің амалдарын таңдауды және оның тараптарының әрекеттерін қамтиды».

Жоғарыда көрсетілген жағдайда алимент төлеу туралы келісім алимент өндіріп алушыға кепілдік болып табылады және орындалмаған жағдайда мәселені шешудің сот рәсімін сақтамай, атқарушылық іс жүргізу органдарына

орындауға дереу ұсынылуы мүмкін. Бұл жағдайда Келісім Тараптардың бұрыннан болған құқықтары мен міндеттерінің жолы болады.

Егер де алиментті төлеудегі келісімде төлеу нақты мөлшерде белгіленсе, және де төлеу біржолғы (немесе мерзімді) схема бойынша айқындалса, онда бұл жерде міндеттер мен құқықтарды анықтау туралы емес, оларды өзгерту туралы емес, тек қана алимент төлеу нысанын нақтылап, белгілеу туралы айтылады.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 159-бабына сәйкес, алимент төлеу туралы келісімді жасасуға, орындауға, бұзуға және жарамсыз деп тануға азаматтық-құқықтық мәмілелерді жасасуды, орындауды, бұзуды және жарамсыз деп тануды реттейтін ҚР Азаматтық Кодексінің нормалары қолданылады. Бұл ереже алимент төлеу туралы келісімді азаматтық-құқықтық шарт ретінде анықтайтын сияқты. Алайда, ҚР Азаматтық Кодексінің және «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің тиісті ережелерін талдау мұндай тұжырымды растағаннан гөрі жоққа шығарады. Сонда алимент бойынша келісім азаматтық-құқықтық негізіндегі шарт деп танылса, онда мұндай шарт екі жақ арасында шарттың барлық өзекті талаптары бойынша, нақтылап айтатын болсақ шарттың мәні туралы тиісті жағдайларда талап етілетін нысанда келісімге қол қойылған мезеттен бастап жасалынған болып саналады.

Алимент сомасын төлеу туралы келісім жасау барысында екі жақ құжаттың мәнін анықтамайды - ол заңмен белгіленген және ол алимент болып табылады. Төлемдердің тәртібі мен төлеу мөлшері айқындалған. Егер алименттік келісім азаматтық-құқықтық екенін мойындасақ, онда сол келісімге қатысушылардың міндеттері мен құқықтары азаматтық-құқықтық болып табылады.

Осы амалмен келсіпей, оның қате екенін айтамыз, себебі, бірінші, сапай сыртқы белгілеріне өарай алимент сомасын төлеу туралы келісім азаматтық-құқықтық мәміле болып табылады және де бұған байланысты Келісімнің мазмұны, екі жақтың міндеттері мен құқықтары азаматтық-құқықтық болып табылады деп айтуымызға толық негіз бар. Нәтижесінде ата-аналардың өз балаларын асырау үшін отбасылық-құқықтық қатынастарға тән туыстық қатынастарға негізделген нақты міндеті азаматтық-құқықтық болады. Нәтижесінде, борышкердің, мысалы, қарыз алушының қарызын кредиторға (қарыз берушіге) қайтару міндеттерінен еш айырмашылығы жоқ азаматтық-құқықтық мүліктік міндет.

Екіншіден, бұл тәсіл таза әдіснамалық тұрғыдан да қате болады. Ата-аналардың өзінің балаларын күтіп-бағу, асырау жөніндегі міндеттемелерінің табиғаты, оның сипаты баланың құқықтары мен ата-аналардың міндеттерінің мәнінен, ата-ана мен бала арасындағы туыстық қарым-қатынастың болуынан, мүліктік құқықтар ата-аналар мен балалардың жеке міндеттері мен құқықтарына негізделген мүліктік және жеке қатынастардың элементтері өзара байланысты қатынастардың ерекшелігінен белгіленуі қажет. Бұған байланысты,

осындай қатынастарға азаматтық заң нормаларын керекті ескертпелерсіз қолдану отбасылық қатынастардың мәніне қарама қайшы келеді.

Сонымен, алимент төлеу туралы келісім азаматтық-құқықтық келісім болып табылмайды. Сотқа жүгінбей алимент сомасын төлеуден жалтарған кезде төлеушіден мәжбүрлі түрінде алу мүмкіндігіне кепілдік беретін екі жақты құқықтық – отбасылық акт болып табылады.

Алимент төлеу туралы келісімге азаматтық-құқықтық мәмілелерді жасасуды, бұзуды, өзгертуді, жарамсыз деп тануды реттейтін Заңның кейбір нормаларын қолдануға байланысты, осы заң шығарушының техникалық - құқықтық қабылдауы, соның арқасында алимент де белгіленген сомасын төлеу туралы келісімді жасаудың, өзгертудің, бұзудың және жарамсыз деп танудың рәсімдік мәселелері. Құқықтық - азаматтық мәміле моделі негізінде шешілді. Бұл нормативті үнемдеп, осы мақсатта пайдаланылды. Алимент сомасын төлеудегі келісімдерді реттеудің тағы бір құқықтық аспектісі - атқарушылық іс жүргізу сатысында немесе алиментті өндіріп алу туралы сот ісін жүргізу барысында жасалған бітімгершілік келісімдер институты. Осыған дейін кәмелет жасына толмаған азаматтарға алимент төлеуге осындай келісімдерге жол берілмеген. Мәні бойынша бітімгершілік келісімдер алимент сомасын төлеу туралы соттан тыс келісімдерге ұқсайтын, олар алимент төлеу тәртібіне қатысты екі жақ та бір ойға қол жеткізген келісімді көрсетеді. Бірақ, олар түрлі түрлерде жасалады және салдары бойынша кейбір айырмашылықтар бар.

Сотқа тиісті талаптарды берген кезде немесе, егер алимент сомасын төлеу туралы келісімдер тоқтату және өзгерту туралы болса, нотариаттық тәртіппен келісім негізінде бұзылуы, өзгертілуі, жарамсыз болуы мүмкін. Бітімгершілік келісімдерін сот белгілі бір тиісті ұйғарыммен бекітеді, ол бір уақытта атқарушылық іс жүргізуді немесе іс бойынша іс жүргізуді тоқтатады. Атқару парағы, іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым негізінде шығарылады, соның негізінде бұрын жіберілген атқару парағы сотқа қайтарылады да, сот орындаушысы тағайындаған мәжбүрлеу шаралары жойылып кетеді.

Сонымен қатар, олардың бірқатар ерекшеліктері бар. Нақты жағдайда сот жағдайлардың заңдылығына баға беруі керек. Егер бұл заңға қайшы келсе немесе басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзса, сот алимент сомасын төлеу келісімдерін бекітпейді, бұл ретте сот нотариустардан оларды ресімдеуге қатысты, келісім бойынша кәмелет жасына толмаған балаларға қатысты алимент мөлшері, алимент мөлшерінен төмен болмауы туралы ережелерді де ескеріп, оларды сот тәртібімен өндіріп алу кезінде алуы мүмкін.

Жалпы ереже бойынша «кәмелетке толмаған балаларды асырау тәртібі мен нысанын ата-аналар өздері анықтайды», бірақ сотқа алимент өндіріп алу туралы талаппен жүгіну фактісі сот тараптар арасында жасалған талап қою келісімінің шарттарын баланың мүдделері тұрғысынан бағалауға өте мұқият қарау керектігін көрсетеді. Неке бұзылған кезде сот балалардың мүдделері тұрғысынан ата-аналардың оларды алименттеу туралы келісіміне баға беруге құқылы және егер балалардың мүдделері бұзылса, балалардың пайдасына

алименттердің мөлшерін өз бетінше анықтай алады. Сондықтан, сотта осы мәселені қарау қалай рәсімделгеніне қарамастан, кәмелетке толмаған балаларды алименттеу туралы мәселені шешудегі тараптардың келісімінің шарттарын бағалау әрқашан баланың мүдделері негізінде берілуі керек. Осыны ескере отырып, сот кез-келген жағдайда қажетті асырау міндетінің мөлшерін ғана емес, сонымен қатар алимент тәртібінің басқа шарттарын да анықтауға құқылы болуы керек сияқты.

Егер екі жақ арасында алимент сомасын төлеу туралы келісім жасалған болса, оған сәйкес өндіріп алу атқарушылық іс жүргізу тәртібімен жүзеге асырылып жатқан болса, олар орындау сатысында бітімгершілік келісім жасасуға құқығы ма, оны мақұлдағаннан кейін тоқтатуға болады ма, жоқ па? - деген сұрақ туындайды.

Алимент төлеу туралы келісімнің болу фактісінің өзі келісім-шартта рұқсат етілген алимент мәселесі бойынша және болашақта тараптар арасында жаңа келісім жасалған кезде сот ісін бастау мүмкіндігін жоққа шығаратын сияқты. алимент төлеу тәртібіне қатысты оны өзгерту керек және бітімгершілік келісімге келу арқылы рәсімдемеу керек.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұлт жоспары» - «100 нақты қадам» жолдауында қойылған татуластыру рәсімдерін енгізу және соттардың істерді қарауының оңайлатылған тәртібін кеңінен қолдану туралы міндеттерге сүйене отырып, 2016 жылғы 01 қаңтарда «Нотариат жайлы» Қазақстан Республикасының Заңына, «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қатысты өзгерістер күшіне енді.

Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сот төрелігін іске асыру жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2015 жылғы 31 қазандағы №378-V Қазақстан Республикасының Заңымен атқарушылық құжаттар тізбесіне «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңына 9-бабы 1-тармағының 11-тармақшасы – «атқарушылық жазба» енгізілді.

Аталған Заңмен «Нотариат туралы» Заңның 34-бабының 1-тармағына нотариус жасайтын іс-әрекеттерге қатысты, атап айтқанда, атқарушылық жазбалар жасауға өзгерістер енгізілді (ТП.15-1), дауды реттеу туралы келісімдерді куәландыру (пп. 15-2).

Мұнда атқарушы жазулардың санатын толығырақ қарастыруға болады

Қазақстан Республикасының «Нотариат туралы» Заңының 92-2 бабына сәйкес атқарушылық жазба екі жағдайда жасалады:

- егер ұсынылған құжаттар борышкердің өндіріп алушы алдындағы берешегінің немесе өзге де жауапкершілігінің даусыздығын растаса;
- егер талап қою (арыз) құқығы туындаған күннен бастап үш жылдан аспайтын уақыт өтсе.

Жоғарыда көрсетілген Заңның 92-6-бабының талаптарына сәйкес атқарушылық жазба жасалғаннан кейін нотариус келесі жұмыс күнінен кешіктірмей оның көшірмесін табыс етілгені туралы хабарлай отырып, борышкерге жібереді. Борышкер атқарушылық жазбаның көшірмесін алған күннен бастап он жұмыс күні ішінде атқарушылық жазбаны жасаған нотариусқа мәлімделген талапқа қарсылықтарын хабарламамен жазбаша түрде жіберуі қажет.

Егер белгіленген мерзімде қарсылық келіп түспесе, онда нотариус өндіріп алушыға оны орындауға ұсыну үшін атқару жазбасын береді.

Алимент төлеуге міндетті адамның табысына немесе өзге де табысына үлеспен алимент белгілеу кезінде нотариус «кәмелетке толмаған балаларды асырауға алимент ұсталатын жалақы және (немесе) өзге де табыс түрлерінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2014 жылғы 24 желтоқсандағы № 372 бұйрығының және өндіріп алуға болмайтын ақша сомаларының тізбесі бар «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының нормаларын ескеруі керек.

Тараптарға заң нормаларының талаптарын түсіндіріп, кәмелет жасына толмаған балаларды асырап-бағуға алимент төлеу туралы келісімдерді куәландыру керек:

1) Баланы асырап, өмір сүруіне қажет алименттің ең төмен мөлшері туралы. Заңда кәмелетке толмаған балаларға алимент сомасын төлеу туралы келісім бойынша айқындалатын алимент мөлшері алиментті сот тәртібімен өндіріп алу кезінде оларға тиісті ала алатын алимент мөлшерінен, яғни ай сайынғы бір балаға - ата - анасының жалақысының және (немесе) өзге де кірісінің төрттен бір бөлігі, екі балаға - үштен бір бөлігі, үш және одан да көп балаға-жартысының мөлшерінен аз болмауы тиіс (Кодекстің 139-бабы);

2) Заңның талаптары: «егер алимент төлеу туралы келісімде көзделген кәмелетке толмаған баланы немесе әрекетке қабілетсіз отбасы мүшесін асырау шарттары олардың мүдделерін елеулі түрде бұзса (атап айтқанда, алименттің ең төмен мөлшері туралы талапты сақтамау), мұндай келісім кәмелетке толмаған баланың немесе отбасының кәмелетке толған әрекетке қабілетсіз мүшесінің заңды өкілінің, сондай-ақ қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын мекеменің немесе прокурордың талап етуі бойынша сот тәртібімен жарамсыз деп танылуы».

Алименттің ең төменгі мөлшеріне кепілдік беретін ереже алиментті кәмелетке толмаған балаға төлеу тәсіліне қарамастан (тұрақты ақша сомасында, жалақыға үлесте, мүлікті беру арқылы) қолданылуға тиіс. Осыған байланысты нотариусқа алимент төлеу туралы келісімнің шарттары мен нормаларының заң талаптарына сәйкестігін тексеру қажет.

Егер алимент төлеуші жұмысы болмай, жұмыс істемесе немесе оның кірісін және өзге де табысын растайтын құжаттарды ұсынбаса, онда «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы»

Заңның тармақтарына сәйкес, алимент мөлшері келісім жасалған кездегі Қазақстан Республикасындағы орташа айлық жалақының мөлшері негізге алына отырып айқындалуға тиіс.

Кәмелетке толмаған балаларға қатысты кезең-кезеңімен төленетін тұрақты ақша сомасында алимент төлеуді белгілеу Кодекстің 161-бабының 2-тармағының талаптарымен шектеледі (төленетін сома сот тәртібімен өндіріп алынатын сомадан төмен бола алмайды). Сондықтан оны Кодекстің 141-бабында көрсетілген жағдайлар болған кезде қолданған дұрыс.

Мысалы, алимент төлеуге міндетті ата-ананың тұрақты емес, өзгеретін табысы және (немесе) басқа кірісі болған жағдайда немесе егер ата-ана жалақыны және (немесе) басқа кірісті толық немесе ішінара заттай алса.

Алимент төлеу балаға өмірді қамтамасыз ету үшін қаражат беруді мақсат ететіндіктен, мүлікті бір рет беру арқылы алимент төлеу бұл міндеттерге толық сәйкес келмеуі мүмкін. Екінші жағынан, берілген мүліктің құны кәмелетке толмаған бала алатын алимент мөлшеріне қаншалықты сәйкес келетінін анықтау керек. Осыған байланысты төлеушіге келісім Кодекстің 161-бабының 2-тармағын бұзбауы үшін нотариустың алименттің мөлшерін және алиментті мүліктің құны есебінен өтеу мерзімін анықтауы үшін берілетін мүлікті бағалау актісін, жалақы туралы деректерді ұсыну ұсынылады. Егер мүліктің құны алимент төлеудің бүкіл кезеңіне алиментті өтеу үшін жеткіліксіз болса, онда нотариус мұны алимент келісінде көрсетуі керек. Бұл жағдайда мүліктің осы құны алимент төлеуді өтейтін кезеңді көрсету қажет. Сондай-ақ, алимент төлеудің қалған кезеңінде төлеуші алимент төлеуді қайта бастауы керек екенін көрсету керек.

Алимент төлеуге жылжымайтын (немесе өзге) мүлікті беру жолымен кәмелетке толмаған баланы асырауға алимент төлеу туралы келісім жасалған кезде Жылжымайтын (немесе өзге) мүлік алимент алушының атына беріледі және Меншік құқығы оның, яғни кәмелетке толмаған баланың атына тіркеледі.

Жоғарыда айтылғандай, өздерінің кәмелетке толған балаларын ата-аналар жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру жүйесінде, күндізгі оқу нысаны бойынша жоғары білім беру жүйесінде асырау туралы өзара келісім жасай алады. Бұл жағдайда алимент мөлшері тұрақты ақша сомасында белгіленеді, алимент төлеушінің материалдық жағдайына сәйкес оның индекстелуі белгіленуі мүмкін.

Тараптар жасасатын алименттік келісім белгілі бір уақыт кезеңіне есептелген. Осы кезеңде келісім жасасқан Тараптар материалдық немесе отбасылық жағдайында айтарлықтай өзгерістер болуы мүмкін. Осыған байланысты, Келісімге тараптардың материалдық немесе отбасылық жағдайы едәуір өзгерген болса, жасалған соманы төлеу туралы келісім екі жақтың өзара келісімі негізінде өзгертілуі немесе бұзылуы мүмкін деген тармақты енгізу қажет. Алимент төлеу туралы келісімді өзгерту туралы немесе бұзу туралы келісімге қол жеткізілмеген жағдайда, мүдделі Тарап осы Келісімді өзгерту туралы немесе бұзу туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге құқылы.

Нысандардың әртүрлі болуына байланысты ақшалай алимент сомасын алу әртүрлі болуы мүмкін. Ақша алушы төлеушімен келісім бойынша Алиментті мынадай тәсілдермен ала алады:

- қолма-қол берілетін ақшасы;
- төлеушінің жұмыс орны болып табылатын ұйымдағы қолма-қол ақшамен;
- төлеуші жұмыс істейтін ұйымның алиментті алушы көрсеткен банктік шотқа аударуы арқылы (бұл заңды өкілдің немесе кәмелетке толмаған баланың атына шот болуы мүмкін);
- алушының мекенжайына тікелей төлеуші немесе ол жұмыс істейтін ұйым жіберетін пошта аударымымен және т. б.

Кодекстің 66-бабының 2-тармағына сәйкес баланы асырауға берілген ақша сомасы оның ата-анасының немесе басқа да заңды өкілдерінің қарамағына түседі.

Егер алимент мүлікпен қамтамасыз етілсе, онда бұл жағдайда көптеген нұсқалар бар: бұл дәрі-дәрмектер, аяқ киім және киім, тамақ, кітаптар, сонымен қатар мәдени даму мен білім беруге керекті заттар (спорттық және мектеп керек-жарақтары, музыкалық аспаптар және т.б.) болуы мүмкін. Баспананы беру арқылы алименттерді төлеу сондай-ақ мүліктің құнына, нысаналы мақсатына қарай кезең-кезеңімен не бір мезгілде жүргізілуі мүмкін.

Алименттер алименттік келісімде белгіленген мерзімдерде төленуге тиіс. Алимент төлеу туралы келісім бойынша алимент төлеуге міндетті адамның кінәсінен берешек пайда болған кезде Кодекстің 171-бабына сәйкес осы Келісімнің талаптары бұзылған жағдайда, кінәлі адам алимент алушыға мерзімі өткен әрбір күн үшін төленбеген алимент сомасының оннан бір пайызы мөлшерінде тұрақсыздық айыбын төлейді. Бұл бапта тұрақсыздық айыбын қолдану мүмкіндігі де қарастырылған: алимент алушы алимент төлеуге міндетті, алиментті уақтылы төлемегені үшін кінәлі адамнан алименттің орындалуының кешіктірілуінен болған барлық шығынды талап етуге құқылы.

Ресей Федерациясының отбасылық кодексінің 100-бабына сәйкес, нотариалды куәландырылған алимент келісімінің атқару парағының күші бар екендігі анықталды, Заңның 12-бабының 2-тармағының 2007 жылғы оныншы айдың екісінде № 229-ФЗ «атқарушылық іс жүргізу туралы» 12-бабы, нотариуспен куәландырылған алимент сомасын төлеу туралы келісім немесе оның нотариалды куәландырылған көшірмесі атқарушы құжаттар болып табылады. Бұл келісімдер алимент өндіріп алу туралы сот шешімдері негізінде шығарылатын атқару парақтары ретінде орындауға ұсынылады.

Алайда, қолданыстағы қазақстандық заңнамада алимент төлеу туралы келісімнің атқарушылық құжат күші болмайды және «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 9-бабында регламенттелген атқарушылық құжаттар тізбесіне кірмейді.

Сонымен бірге, екі жақ өзара келісім бойынша кез келген уақытта алимент сомасын төлеу туралы келісімді тоқтата немесе өзгерте алады. Бұл әрекеттер нотариалды куәландырылуы керек. Алименттік төлеу келісімінің шарттарын біржақты өзгертуге немесе бас тартуға жол берілмейді. Келісімнің бір тарапы оны өзгерткісі немесе тоқтатқысы келсе, ал екінші жақ келіспейтін болса, бірінші жақ көрсетілген талаппен сотқа жүгінуге құқы бар.

Сонымен қатар, алимент туралы келісім де жарамсыз деп танылуы мүмкін. Алименттік келісімді жарамсыз деп тану үшін ҚР Азаматтық кодексінде мәмілелерді жарамсыз деп тану үшін көзделген негіздер негіз болып табылады.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде алимент төлеу туралы келісім - бұл отбасы мүшелерінің немесе бұрынғы отбасы мүшелерінің өзара келісімін анықтайтын императивті және диспозитивті нормаларды біріктіретін отбасылық-құқықтық институт, ол ҚР Отбасы заңнамасында белгіленген алименттер алу құқықтарын және өмірлік жағдайларды ескере отырып, оларды беру жөніндегі міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған.

О. Косованың пікірінше, «алименттік келісімдер бойынша кез келген субъектілерге атқару парағының Күшін беру сияқты қосымша құқықтық кепілдіктер беру қоғамда қалыптасқан адамгершілік нормаларына қайшы келеді».

Егер де алимент төлеуші және оны алуға толық құқығы бар тарап алимент қандай мөлшерде, қалай төленетіні, қандай мерзімде берілетіні туралы келісебін болса, сол кезде жалпы ереже бойынша бұл субъектілердің еркіне мән бермеуге ешқандай негіз бола алмайды, әсіресе көбінесе алимент төлеу туралы келісімдер алимент алушы үшін неғұрлым тиімді шарттарда жасалады заңда көзделген шарттармен салыстырғанда.

Айтып кеткендей, отандық заңнамада келісім атқару парағы мәртебесіне ие емес, бұл өз кезегінде алимент төлеу туралы келісімдер жасасуда отбасылық құқық институтының дамуына ықпал етпейді.

Сонымен бірге, Ресей заңнамасында алимент төлеу туралы келісімдер атқару парағының күшіне ие, сондықтан келісім орындамайтын болса егер, онда сотқа жүгінудің қажеті жоқ. Нотариалды куәландырылған Келісімді орындау үшін сот орындаушысына немесе төлеушінің жұмыс істейтін орны бойынша ұйымның әкімшілігіне ұсыну жеткілікті. Егер келісім алимент төлеушінің жұмыс орны бойынша ұйымның әкімшілігіне ұсынылса, ол Келісімде көзделген алименттерді ұстап қалуға және оларды алимент алушыға беруге міндетті. Егер алимент төлеу туралы келісім сот орындаушысына орындау үшін ұсынылса, онда атқарушылық құжатты (бұл жағдайда-алимент төлеу туралы келісім) қабылдау туралы мәселе оң шешілген кезде іс жүргізу қозғалады.

Атқарушылық құжатты орындауға қабылдайды да, атқарушылық іс жүргізуді қозғау туралы сот орындаушысы қаулы шығарады. Бұл ретте алимент төлеушінің өз міндеттерін ерікті түрде орындауы үшін мерзім белгіленеді. Бұл

мерзім атқарушылық іс жүргізу қозғалған күннен бастап бес күннен аспауға тиіс. Сонымен бірге, алимент төлеушіге егер міндеттемелердің ерікті түрде орындалуы туындамаса, атқарушылық құжат мәжбүрлі түрде атқарушылық санкцияны және атқарушылық іс-әрекеттің шығындарын өндіріп алуға жататындығы туралы ескертіледі. Мәжбүрлеп орындау кезінде борышкердің шығындары артады деген қауіп оны алимент төлеу туралы келісімді ерікті түрде орындауға ынталандырады. Борышкердің жалақысына, зейнетақысына, стипендиясына және табыстарының өзге де түрлеріне, мүлікке тыйым салу және оны өткізу жолымен борышкердің мүлкіне өндіріп алуды қолдану мәжбүрлеп орындату шарасы болып табылады.

Осылайша, алимент төлеу туралы келісімді атқарушы құжат ретінде тану оны орындау процесін жеңілдетеді, өйткені сот процедурасы қажет емес және алимент өндіріп алуды тездетеді.

Келісім бұзылған немесе өзгерген кезде белгілі бір заңды кепілдіктер орын алады. Келісімді өзгертуге немесе бұзуға мүдделі жақ өзінің ниеті туралы екінші тарапты жазбаша хабардар етуге тиіс. Екінші жақ келісімді бұзудан немесе өзгертуден бас тартқан не келісімде көрсетілген мерзімде, ал ол болмаған кезде - 30 күн мерзімде жауап алмаса, құқығы бар жақ сот жүйесіне алимент төлеу туралы келісімді бұзу немесе өзгерту туралы талап қоюға құқығы бар. Мұндай талап үшін негіздердің бар-жоғын сот тексереді және егер келісімнің бұзылуына немесе өзгеруіне байланысты баланың мүдделері зардап шегетінін анықтаса, ол талапты қанағаттандырудан бас тартуы қажет.

Қолданып отырған заңнамаға сәйкес келісімнің болуы алушының алимент өндіріп алу туралы талап қоюымен сотқа жүгінуіне кедергі болып табылады. Алимент төлеудің екі тәртібі бар - келісім бойынша және сот шешімі бойынша - олар бір уақытта жүзеге асырылмайды. Алайда, бұл келісім болған жағдайда екі жақ алдымен келісімді сот тәртібімен немесе ерікті түрде бұзып, тиісті сот шешімі заңды күшіне енгенше күтіп, содан кейін алимент өндіріп алу туралы талаппен сотқа жүгінуі керек. Бұл ауыр және ұзақ болар еді, ал баланы асырау қаражаты күнделікті керек. Біздің ойымызша, мүдделі жақ екі талапты бір талап арызда біріктіруге құқығы бар: келісімді бұзу және алимент өндіру туралы, өйткені бұл талаптар бір-бірімен байланысты.

Құқылы жақ соттан тыс тәртіппен келісімге қол жеткізбесе, тараптардың отбасылық немесе материалдық жағдайы елеулі түрде өзгерген жағдайда да, алимент төлеу туралы келісімді өзгерту туралы немесе бұзу туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Алайда, бұл жерде де алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу баланың сот тәртібімен алимент өндіріп алу кезіндегі жағдайымен салыстырғанда оның жағдайының нашарлауына әкеп соқпауы тиіс.

Тәжірибе көрсеткендей, осы уақытқа дейін алименттік міндеттемелерді сот тәртібімен шарттық белгілеудің белгіленген басымдығы өзін ақтамайды.

ҚР Кодексі отбасының бір мүшесінің отбасының басқа мүшелерін күтіп-бағу міндетін (алименттік міндет) қарастыра отырып, оның толығымен тарауға

арналған (Кодекстің 22-тарауы) алимент төлеу туралы келісім жасасу арқылы ерікті түрде орындалуына жол береді. Мұның болу фактісі заң шығарушының көзқарасы бойынша әрекеттердің ерікті, адал, және сотқа жүгінбестен шешілуі тиіс деген ойға жетелейді.

Келісімнің болуы мұқтаж жандарға мазмұн беру мәселесін өз еркімен, жанжалсыз шешуге деген ұмтылысты білдіретіндіктен, қажет болған жағдайда тараптардың өздері, үшінші тұлғалардың қатысуынсыз, заңмен қарастырылған оған қатысты өзгерістер енгізе алуы керек. Субъектілер неше рет болса да, кез-келген уақытта да төлемдер келісім нысаны мен мөлшері туралы Заңның императивті нормаларының талаптарын сақтай отырып, алиментсомасын төлеу туралы келісімін өзгертуге құқылы.

Әрбір адам баласының өмірлік жағдайында мүлдем күтпеген қиыншылықтар болуы ғажап емес: жұмысынан айрылу, мүліктен айырылу, ауру келісім жасау кезінде назар аудартатын жайт, оған қосымша шығындар немесе, керісінше, мысалы, баланы алименттеу жағдайларын қоспағанда, төлемдер мөлшерін азайту, төлемдерден уақытша босату туралы шарт кіреді.

Бірақ, заң шығарушының ақылға қонымды болжамдарына сәйкес, ақша төлеу туралы келісім тараптары оны өзгерту туралы келісе алмауы мүмкін, содан кейін ҚР Кодексі туындаған келіспеушіліктерді сот тәртібімен шешуге мүмкіндік береді, сондай-ақ ҚР Азаматтық кодексінің азаматтық-құқықтық шарттарды бұзудың сот процедурасын реттейтін нормаларына сілтеме жасайды, сол негіздер бойынша алимент туралы келісімді тоқтату мүмкіндігін болжайды, бұл бірқатар ескертулер тудырады.

Ең алдымен, алимент келісімінің құқықтық табиғаты тұрғысынан «бұзу» терминін қолдану дұрыс емес деп санаймыз. Егер біз осы заңдық фактінің (келісімшартты бұзудың) азаматтық-құқықтық бағытына назар аударатын болсақ, онда шартты бұзу міндеттемелерді тоқтату үшін арнайы әдіс (негіз) ретінде: тоқтатылатын заңды фактінің ерекше бағыттылығымен сипатталады: заңды байланыстың үзілуі міндеттеменің негізі ретінде шарттың бұзылуына байланысты. Алимент келісімін бұзу оның субъектілері арасындағы құқықтық қатынастарды тоқтатпайды, өйткені алимент төлеу міндеттемесі алимент төлеу туралы келісіммен емес, басқа да заңды фактілермен (кәмелетке толмағандық, мүгедектік және қажеттілік) туындайды.

Келісімді «бұзу» терминінің орнына алименттік келісімнің ерекшелігін ескеруге мүмкіндік беретін «тоқтату» терминін қолдануды ұсынамыз. Сондай-ақ, алимент төлеу туралы келісімге және ҚР Кодексі жіберілетін азаматтық-құқықтық шартты бұзу негіздемесіне қолданылмайды. Сонымен, екі жақтың біреуінің өтініші негізінде келісім-шарт сот арқылы бұзылуы мүмкін жағдайлар төменде көрсетілген:

- Кодексте, басқа шартта немесе заңда көзделген өзге жағдайларда;
- екінші жақ шартты едәуір түрде бұзған кезде.

Ең алдымен, екінші тараптың келісімшартты айтарлықтай бұзуы сияқты негізге назар аударылады. Шамасы, міндетті тараптың алимент төлеуі туралы

келісім шарттарын елеулі түрде бұзу мүмкіндігін жоққа шығару мүмкін емес. Шарт жасасу кезінде азаматтық құқықтың көптеген субъектілері, ең алдымен, қажеттіліктерін қанағаттандыруға, қандай да бір пайда алуға сенеді. Келісімінің субъектілері қандай жағдайға үміт арта алады? Себебі, олар пайда көрмейді және келісімнің өтеусіз сипатына байланысты өз қажеттіліктерін басқа біреудің есебінен қанағаттандырмайды.

«Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, басқа заңдарда немесе келісімде көзделген басқа жағдайлар» да тараптардың біреуінің өтініші бойынша келісімді сот арқылы бұзу үшін негіз бола алмайды. Біріншіден, ҚР Азаматтық Кодексі мен ҚР Кодексінде мұндай жағдайлар жоқ. Екіншіден, мұндай негіздерді бекітетін басқа заңдар жоқ. Үшіншіден, келісімнің өзінде оларды реттейтін ҚР Кодексі нормаларының императивтік сипатына байланысты мұндай мүмкіндік болмау керек.

ҚР Азаматтық Кодексінің талаптарына байланысты шарттың тараптары оны жасау кезінде пайда болған жайлар едәуір өзгеріске ұшыраған кезде оны бұза алады. Жағдайлардың өзгеруі олар соншалықты қатты өзгерген кезде маңызды деп танылады, егер тараптар мұны орынды болжай алса, шарт олармен мүлдем жасалмас еді немесе айтарлықтай өзгеше шарттарда жасалынған болар еді. Егер мән-жайлардың елеулі өзгеруі болған кезде шарттың тараптары оны бұзу туралы келісе алмаса, онда бұл мүдделі тараптың талап-арызы бойынша шығарылған сот шешімі бойынша жасалуы мүмкін. Алайда, талапты қанағаттандыру үшін сот бір уақытта келесі шарттардың болуын белгілеуі керек:

Шартты жасау барысында екі жақ жағдайлардың мұндай өзгеруі болмайтындығына сүйенді.

Жайлардың өзгеруі алимент талап етуге құқылы жақ олар пайда болғаннан кейін шарттың айналым шарттары мен сипаты бойынша одан талап етілетін сақтық пен қамқорлық дәрежесімен жеңе алмайтын себептерден туындайды.

Келісім шарттың талаптарын өзгеріске ұшыратпай орындау екі жақтың мүліктік мүдделерінің шартқа сәйкес келетін арақатынасын соншалықты бұзар еді және мүдделі тарап үшін ол шарт жасасу кезінде сенуге құқылы нәрседен едәуір дәрежеде айырылатындай залал келтірер еді. Келісімшарттың мән-жайынан немесе іскерлік айналымның әдет-ғұрыптарынан, жағдайдың өзгеруі қаупін мүдделі тарап көтеретіндігі анықталмайды.

Көріп отырғаныңыздай, қарастырылып отырған ережелер азаматтық-құқықтық келісімшарт өзгерген кезде ғана қолданылып, (сонымен бірге, құқықтық құрылым түрінде) коммерциялық рухқа толады.

Сот тәртібінің қолайлылығымен келісімді өзгертуге келетін болсақ, бірқатар жағдайларға назар аудару керек. Заңда көрсетілген заңды фактілер тудырған міндеттемені орындаудың еріктігін растайтын акт ретіндегі келісім тараптар оны ерікті түрде орындауға келіскен кезде ғана болады. Ақшаны төлеудің орындалуын мәжбүрлеудің мағынасы жоқ, себебі бірінші, ол пайда

алуға бағытталмайды, екіншіден, ол (келісім) ештеңе жасауға әрекет етпейді, үшіншіден, келісім болмаған кезде заң қолданылады. Өзгеше айтқанда, келісім болмаған жағдайда міндетті түрде орындау тәртібі болуы мүмкін.

Егер келісімшарттың тараптары оны өзгерту туралы келісімге келе алмаса, онда, өзгертілген нұсқа келісімнің екінші жағына сәйкес келмейтіндігін, ал бұл міндеттеме субъектісінің міндеттемені келісіммен қабылданған нысанда орындағысы келмейтіндігін білдіреді. Мұның бәрі келісім енді жоқ дегенді білдіреді және егер біз оны өзгертудің сот тәртібіне жол берсек, онда сот процесінің нәтижесінде пайда болған актіні келісім деп атауға болмайды, бірақ соттың алимент өндіріп алу туралы шешімі туралы айту керек.

Құқықтық кепілдіктер алимент сомасын төлеу жайлы келісімді жарамсыз деп тану мен тәртібі негіздерін реттейтін нормалармен де белгіленеді.

«Заңды өкілдерінің келісімінсіз 14-тен 18 жасқа дейінгі кәмелет жасына толмағандар, сот шешімімен шектелген қабілеттілігі шектеулі азаматтармен, қамқоршылардың келісімінсіз және басқалармен жасасқан алимент төлеу туралы келісімдер жарамсыз болуы мүмкін. Сондай-ақ, бір тарап өкілінің екінші тараппен алдау, зорлық-зомбылық, қоқан-лоққы, жаман ойлы келісімі әсерінен жасалған келісім-шарттар қайта қарастырылуы мүмкін болатын шарттар болып табылады».

ҚР Азаматтық кодексінде белгіленген мәмілелердің жарамсыздығының көрсетілген (және басқа) жалпы негіздерімен қатар, отбасы заңнамасында келісімді жарамсыз деп тану үшін арнайы негіз қарастырылған. Бұл келісім алимент алушының мүдделерін бұзуына байланысты жарамсыз болуы мүмкін (осы Кодекстің 160-бабы). Бұл жағдайда мыналарды ескеру қажет.

Бірінші, алимент алушылар кәмелетке толған әрекетке қабілетсіз отбасы мүшелері немесе кәмелетке толмаған балалар болған кезде алимент төлеу туралы келісімді жарамсыз деп тану мүмкіндігі туралы айтып отырмыз, Заң алимент төлеу туралы келісімдерді олардың өкілдері жасайтындығын негізге ала отырып, аталған азаматтардың құқықтарын қорғаудың қосымша кепілдігін береді. Осы ереженің күші өкіл алимент алушының мүдделеріне тиісті қамқорлық көрсетпеген жағдайларға қолданылады.

Екінші, келісім жарамсыз деп танылуы мүмкін жайт, ол егер алимент алушыға асырау шарттары оның мүдделерін айтарлықтай бұзған жағдайда болса. Атап айтқанда, егер кәмелетке толмаған балаларға алимент төлеу туралы тараптардың келісімімен белгіленген алимент мөлшері сот арқылы алимент өндіріп алу кезінде алатын алимент сомасы мөлшерінен төмен болса. Басқа жағдайларда, бұзушылық маңызды ма, жоқ па, әр жағдайда істің нақты жағдайларын ескере отырып шешіледі. Келісімде белгіленген алимент төлеу тәртібі де алушының мүдделеріне айтарлықтай нұқсан келтіруі мүмкін.

Үшінші, талап арызбен сотқа жүгініп, алимент төлеу туралы келісімді қарастырылып отырған негізде жарамсыз деп тануға болады:

- қамқоршылық және қорғаншылық мекемелері;
- алимент сомасын алушылардың заңды өкілдері;

- прокурор.

Алименттік келісімнің нотариаттық нысанын сақтамау салдары туралы мәселе де өзекті болып табылады.

Сонымен бірге, алимент төлеу туралы келісімнің нотариаттық нысаны бұзылған жағдайда, алимент ретінде төленген қаражатты қайтарып алу мүмкін емес. Бұл тұжырым алименттік келісімнің нотариаттық нысанын сақтамау алиментті кері талап ету үшін негіз болып табылмайды деген тұжырымға негізделген. Бұл түсінікті. Алимент баланы асырауға арналған. Алиментті қайтарып алудың мүмкін еместігі заңмен белгіленді, өйткені ол алимент төлеу жөніндегі міндеттемелердің пайда болуының отбасылық-құқықтық сипатымен сипатталады.

Алимент сомасын төлеу туралы Келісімнің қолданысын тоқтату оның қолданылу мерзімінің аяқталуына немесе екі жақтың біреуінің қайтыс болуына байланысты алимент төлеу туралы келісімде көзделген өзге де негіздер бойынша басталады. Өзге де негіздер алимент сот тәртібімен өндіріп алынуы мүмкін жағдайлардан кем болмауға тиіс. Сондықтан сот тәртібімен өндіріп алынатын алимент бойынша міндеттемелерді тоқтату үшін көзделгенмен салыстырғанда баланың жағдайын нашарлататын қолданыстағы келісім тоқтатудың негіздерін маңызсыз деп санаған жөн.

Егер алимент төлеу туралы келісімде көзделген кәмелетке толмаған баланы асырау шарттары оның мүдделерін елеулі түрде бұзса, атап айтқанда, алимент мөлшері сақталмаса, мұндай келісім кәмелетке толмаған баланың заңды өкілінің, қорғаншы және қамқоршы мекеменің не прокурордың өтініші бойынша сот тәртібімен жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Шектеулі лимиттің негізіне сот тәртібімен өндіріп алынатын алименттердің төлеу тәртібін олардың мөлшерін белгілейтін заңнама талаптарына бағдарланғаны жөн. Келісімде алимент сот тәртібімен өндіріп алу кезінде қолданылатын заңнамаға сәйкес келмейтін шарттар қамтылмауға тиіс. Басқаша айтқанда, келісім бойынша алимент алатын бір балаға қатысты ереже сот шешіміне сәйкес алимент алатын баланың жағдайынан жаман болмауы тиіс.

Алимент төлеу мәселелері жөніндегі заңның талаптарына сәйкес келмейтін Заңнамадағы ережелер, сол сияқты осы келісім бойынша ақшаны алатын баланың жағдайын нашарлататын алимент сомасын төлеу туралы келісім маңызсыз деп танылуға тиіс екендігі көрсетілуге тиіс.

Бұл жағдайда жасалған келісімнің заңсыз шарттарын даулау туралы талаппен сотқа жүгінудің қажеті жоқ. Қандай да бір шарттар маңызсыз болғанда, ақша сомасын алуға құқылы тұлға Келісімнің немесе оның қандай да бір шартының маңызсыздығының салдарларын қолдану туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Егер бұл келісімнің шарттары алимент алушыны сот шешімі бойынша алимент алумен салыстырғанда неғұрлым нашар жағдайда қалдырмаса, бірақ баланың қандай да бір басқа мүдделерін айтарлықтай бұзса, мұндай жағдайларда тиісті шарттарға сот тәртібімен қайта қарастыру қажет.

Заң шығарушы тараптарға болашақта алимент төлеу туралы келісімнің орындалуын қамтамасыз ететін құқықтық кепілдіктердің тізбесін бекітеді.

Алимент төлеу туралы келісімдер он жылдан астам болуына қарамастан кең тарала қойған жоқ.

Бұл көбінесе азаматтардың алимент өндіріп алудың көрсетілген тәртібі туралы құқықтық хабардарлығының әлсіздігімен, сондай-ақ сот шешімдерінің орындалуын қатаң бақылаудың болуымен түсіндіріледі. Алимент төлеу туралы келісімдер біртіндеп танымал бола бастайды, өйткені олар алимент міндеттемесінің тараптарына алимент өндіруге байланысты мәселелерді шешуге кең мүмкіндіктер береді.

Осылайша, алимент төлеу туралы келісімді қамтамасыз етудің заңды кепілдіктерінің бірі, атқарушылық жазба түрінде қосымша нотариаттық іс-әрекет жасамай, оған атқарушылық құжат күшін беру болады.

2.2 Алименттерді сот тәртібімен өндіріп алу тәртібі

Қолданыстағы ішкі заңнамада алиментті мәжбүрлеп өндіріп алудың екі процедурасы қарастырылған: жеңілдетілген іс жүргізу және талап қою, олар Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексімен (бұдан әрі - ҚР АІЖК) реттеледі.

ҚР АІЖК-нің 134-бабына сәйкес сот бұйрығы сот актісі болып табылады, оны өндіріп алушының ақшаны өндіріп алу немесе борышкерді және өндіріп алушыны олардың түсініктемелерін тыңдау үшін шақырмай және сот талқылауынсыз даусыз талаптар бойынша борышкерден жылжымалы мүлікті талап ету туралы арызы бойынша сот төрағасы шығарады.

Әдебиетте сот бұйрығы деп субъектіге құқықтық нормада көзделген белгілі бір әрекетті белгілейтін мемлекеттік - билік мекемелерінің құқық қолдану актісі, сондай-ақ азаматтық іс жүргізу заңында көзделген, сот төрағасы жеке-дара шығарған, баланы асырауға құқылы адамның пайдасына міндетті адамнан алимент өндіріп алынатын жеке сипаттағы құжат түсініледі.

ҚР АІЖК-нің 143-бабына сәйкес сот бұйрығы берілуі мүмкін:

1) Егер белгіленген мерзімде борышкерден сотқа қарсылық келіп түспесе, сот төрағасы өндіріп алушыға соттың мөрімен куәландырылған сот бұйрығын оны борышкердің тұрғылықты жері бойынша тиісті әділет мекемесіне орындауға ұсыну үшін береді;

2) Өндіріп алушының өтініші бойынша, сондай-ақ осы Кодекстің 243-бабына сәйкес дереу орындалуға жататын талаптар бойынша сот бұйрығын сот тікелей жіберуі мүмкін;

3) борышкерден тиісті бюджет кірісіне мемлекеттік бажды өндіріп алу үшін сот мөрімен куәландырылған сот бұйрығының жеке данасын сот тікелей аумақтылығы бойынша тиісті әділет мекемесіне жібереді.

Қолданыстағы отбасылық заңнама алимент төлеушінің жалақысына және (немесе) басқа да кірістеріне үлестік қатынаста біржолғы немесе ай сайын

төленуі мүмкін тұрақты ақша сомасында өндіріп алу мүмкіндігін қарастырады. Өндіріп алынуға жататын алименттердің мөлшерін белгілеуден басқа, сот бұрын шығарылған шешімнің негізінде төленетін алименттердің мөлшерін өзгерту туралы мәселені шеше алады.

Сот тиісті мәселелерді қарау кезінде басшылыққа алатын өлшемдердің маңызы зор. Алименттік міндеттемелердің жекелеген түрлері үшін заң шығарушы арнайы ескертпелер қарастырған. Атап айтқанда, ерекше ережелер кәмелетке толмаған балаларға алимент сомаларын алу туралы істерді қарағанда қолданылуға жатады. Сот шешімі бойынша алименттерді алуға негіз болып, алименттерді өндіріп алу табылады. Жалпы ереже ретінде балаларды асырауға өндіріп алынатын төлеушінің табысына (кірісіне) үлестік қатынаста алименттерді өндіріп алу көзделген: үш және одан да көп балаға-ата-ананың жалақысының және (немесе) өзге де табысының $\frac{1}{2}$ бөлігі, екі балаға- $\frac{1}{3}$, бір балаға - $\frac{1}{4}$,. Алименттерді жалақыдан және басқа да кірістерден бөлу балалардың мүдделеріне кепілдік береді, сондықтан сот тәжірибесінде, әдетте, алимент табыстың үлесінде анықталады.

Кодекстің 175-бабына сәйкес, егер алимент төлеу туралы келісім болмаған кезде алимент мөлшері сот тәртібімен белгіленгеннен кейін тараптардың бірінің материалдық немесе отбасылық жағдайы өзгерсе, сот тараптардың кез келгенінің талап етуі бойынша алименттің белгіленген мөлшерін өзгертуге немесе алимент төлеуге міндетті адамды оны төлеуден босатуға құқылы. Алименттердің мөлшері өзгерген немесе оларды төлеуден босатылған кезде сот тараптардың назар аударарлық өзге де мүддесін ескеруге құқылы. Сот үлестерді өзгертуге құқылы, яғни норма императивті болуды тоқтатты, ол диспозитивтіліктің барлық белгілерін алды.

Осылайша, үлестер жұмсақ түрде айқындалады, бұл әр жағдайда баланы асырау үшін айыппұл мөлшерін жекелендіруге мүмкіндік береді. Бұл алименттің минималды және максималды мөлшері туралы пікірталас аяқталады. Сот әрбір істің нақты мән-жайларын негізге ала отырып, балаларды асырауға өндіріп алынатын табыстың үлесін айқындау үшін кең мүмкіндіктерге ие болды. Біз мұны сот шешімдерінің мүмкіндіктерінің дәлелі және сот ісін жүргізу шекараларының кеңеюінің деп санаймыз, оны әр түрлі өмірлік жағдайларды ескере отырып оң бағаламау мүмкін емес.

Ата-анасының табысына байланысты алименттің мөлшерін анықтай отырып, алименттің шамадан тыс көп болуы, баланың қажеттілігіне анық сәйкес келмеуі әбден мүмкін. Бұл жағдайда сот баланың ақылға қонымды қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін үлесін азайтуға және аз мөлшерде алимент өндіріп алуға құқылы.

Алайда, белгілі бір баланың қажеттіліктерінің ұтымдылығын кім және қалай анықтайды? Бұл жағдайда тек сот туралы айтылады, бірақ бұл сөзсіз соттардың осы мәселені шешуге біркелкі емес көзқарасын тудырады. Сот төрешілері әрқайсысы өзінше, баланың қажеттілік ауқымын, нақты жағдайды бағалайды. Оның үстіне, ол үшін ақылға қонымды қажеттіліктердің

тұжырымдамасы нақты болмайды. Адам есейген сайын қажеттілігі де өседі. Үлесті азайту немесе ұлғайту туралы қолдану қажет болған жағдайда сот нақты баланы (жасын, жынысын, денсаулық жағдайын, баланың бейімділігін және т.б.) асырауға қажетті қаражаттың тиісті көлемін негіздей алатын қамқоршылық және қорғаншылық мекемесін іске қатысуға тарту қажет болып көрінеді. Қорғаншылық және қамқоршылық мекемелерінің пікірін ескеріп, сот үлестің сома мөлшері туралы шешім қабылдаған болар еді. «Әрине, сот бұл жағдайда өз қалауы бойынша шешім қабылдауға құқылы, алайда қорғаншылық және қамқоршылық мекемелерінің қорытындысының даулы шешімін дәлелді түрде негіздейді».

Сонымен қатар, үлес мөлшерін өзгертіп, сот белгілі бір жастағы баланың қажеттіліктерін ғана ескере алады. Үш жастағы бала үшін ақылға қонымды қажеттілік ол есейген сайын өзгереді. Сондықтан сот анықтаған үлестің мөлшерін Кодекстің 175-бабында көзделген тәртіппен екі жақтың талабы негізінде өзгертілуі мүмкін болу керек. Соттың алиментті төлеуге міндетті адамды төлеуден босату немесе алименттің белгіленген мөлшерін өзгерту құқығы Кодекстің 175-бабында көзделген.

Осылайша, алимент сомасын алуға құқылы жақ соттан алынатын алименттің белгіленген мөлшерін көбейтуді сұрай алады, ал оларды төлеуші төленетін алименттің мөлшерін азайтуды талап ете алады.

1. Алимент балаға төленеді, бірақ ол тәрбиесінде тұрған ата-анасының қарамағында болғандықтан және оны асырауға, тәрбиелеуге және білім беруге жұмсалуды керек болғандықтан, олардың мөлшері баланың бұрынғы қамтамасыз ету деңгейін мүмкіндігінше сақтау негізінде анықталуы керек. Әрине, екі ата-ана да кәмелетке толмаған баласын бірдей асырауға міндетті екенін ескере отырып, олар бұл міндетті бір-біріне тәуелсіз дербес атқарады.

Демек, егер сот алименттің төленетін мөлшері баланы күнкөріс минимумы аясында, оның ең қарапайым қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті мөлшерде қаражатпен қамтамасыз етпейтінін анықтаса, онда ол баланы асырауға өндіріп алынатын кірістің (табыстың) үлесін арттыруға құқылы.

Егер төлеуші өзінің табысын қасақана жасырғанын анықтаса, сот сонымен бірге үлес мөлшерін ұлғайтуға құқылы. Алайда, жиналған қарызды көбейте отырып, сот төлеушінің өзі күнкөріссіз қалмауы үшін қамқорлық жасауы керек сияқты.

«Кәмелетке толмаған балаларға төленетін алимент мөлшерін азайту немесе ұлғайту туралы дауларды шеше отырып, сот тиісті талаптарды қанағаттандырудан толық немесе ішінара бас тартуға құқылы, өйткені заң оларды қанағаттандырудың міндетті емес, мүмкіндігін қарастырады» [60].

Бұл қорытынды алимент мөлшерін азайту туралы талап сот бойынша төлеушіден оның балаларына басқа анадан туылған балаларға алимент өндіріп алынғанына немесе басқа ананың кәмелетке толмаған баласына алимент төлеу туралы келісім жасалғанына және нәтижесінде алимент сомасы белгіленген мөлшерден асып кетуіне байланысты мәлімделген жағдайда да жарамды. Егер

келісім бойынша немесе сот шешімі бойынша балаларға алимент төлейтін жауапкерге басқа анадан туылған балаларға алиментті өндіріп алу туралы талап қойылса, және егер бұл талап қанағаттандырылса, жаңа шешім бойынша төлемдердің мөлшері екі ананың балаларының санын ескере отырып қатаң түрде анықталмауы керек.

Үлестің мөлшерін ұлғайту немесе азайту туралы мәселені шешу тек төлеушіні ғана емес, алименттік міндеттеме тараптарының материалдық және отбасылық жағдайына тәуелді екендігі өзіне назар аударады [61, 25-бет].

Заңның мұндай тұжырымдамасы сот тәжірибесіне қандай әсер етуі мүмкін? – деген сұрақ туындайды.

Естеріңізге сала кетейік, сотқа баланы асырау үшін өндіріп алынған төлеушінің табыс үлесінің мөлшерін азайту құқығын беретін негіздердің ішінде баланың жеткілікті табысының болуы аталған.

Осылайша, алимент мөлшері белгілі бір дәрежеде алимент міндеттемесінің уәкілетті тарапының материалдық жағдайына байланысты болды.

Жаңа нарықтық жағдайларда баланың табысының (дербес табысының) болуы ғана емес, әрине, еңбек қызметінің ерте басталуы алимент төлеу жөніндегі міндеттің орындалмауымен немесе тиісінше орындалмауымен байланысты болмаған жағдайда, сондай-ақ оның материалдық жағдайын сипаттайтын басқа да мән-жайлар алимент мөлшерінің азаюының себебі болуы мүмкін. Мысалы, егер баланың меншігінде оны асырауға жеткілікті кіріс әкелетін мүлік болса немесе баланың рентасы болса және төлеуші оған өте мұқтаж болса, алимент мөлшері азайтылуы мүмкін деп ойлаймыз.

Екі жақтың бірі отбасылық немесе материалдық жағдайын өзгерткен жағдайда, сондай-ақ назар аударарлық өзге де мүдделерді ескере отырып, сот тараптардың кез келгенінің талап етуі бойынша міндетті адамды оларды төлеуден босатуға немесе алименттің бұрын белгіленген сома мөлшерін өзгертуге құқылы.

Өз кезегінде, Ресей Федерациясының 1995 жылғы Отбасылық кодексін заң шығарушылар алименттің төменгі сома шегін белгілеуден бас тартты, бұл жаңа экономикалық жағдайда мемлекет жұмыс істегісі келмейтін немесе тиісті жалақы алғысы келмейтін адамдарға әсер ете алмайды.

Жаңа отбасылық заңнамадағы осындай шешім әдебиетте қолдау тапты. Атап айтқанда, М. Антоколская: «ана мен бала, отбасы мемлекеттің қорғауында болғандықтан, мемлекет заңнамада алименттің ең төменгі мөлшерін белгілеуі керек, мысалы, бір баланы асырауға арналған ай сайынғы төлемдердің ең төменгі мөлшері екі немесе үш ең төменгі жалақы мөлшерін құрауы керек.

Бұл 3, 5, 6, 18-баптардың және Бала құқықтары туралы Конвенцияның мазмұнына сәйкес келеді. Егер ата-аналар дәлелді себептерсіз жұмыстан бас тартса немесе жалақысы төмен жұмыстарды орындаса, олар ата-ана құқықтарынан айырылуы керек. Себебі бұл әрекеттері асырау минимумын

сақтамайды. Тиісті кепілдендірілген минималды қаражатты бұл жағдайда мемлекет төлеуі керек»[62, б.268].

Осыған байланысты Ресей Ғылым академиясының экономика институтының профессоры Л. Ржаницынаның тоқсан сайын Ресей Федерациясының Үкіметі белгілейтін күнкөріс минимумының үлесінде есептелетін Мемлекеттік ең төменгі алимент стандартын (МЕТАС) енгізу туралы ұсынысы назар аударуға тұрарлық.

Мұндай тәжірибе Украинада қазірдің өзінде қолданылады, онда алименттің ең төменгі стандарты баланың ресми өмір сүру деңгейінің 25-30% мөлшерінде белгіленеді. Стандарттың міндеті-алименттік қатынастар саласын неғұрлым негізделген және ашық әдістермен реттеу.

Л.Ржаницынаның пікірінше, мұндай құжатты қабылдау алименттерді нақты мөлшерде қолдануды кеңейтуге мүмкіндік береді (бұл қазіргі жағдайда ерекше маңызды, себебі тіркелмеген кірістердің аймағы үлкен), егер жауапкер жұмыс жасамаса немесе табысты растайтын, алимент мөлшерін индекстейтін құжаттар ұсынбаса, қарыз сомасын анықтау мақсатқа сай.

Ажырасу кезінде баланы асырау мөлшерін анықтаған кезде сот төрағасы алимент мөлшерін МЕТАС -нан төмен қоя алмайды, нотариус нотариаттық келісім жасасқан кезде төмен соманы куәландырмайды.

Біздің ойымызша, мемлекет тарапынан «алименттік жәрдемақы» беру мәселесі назар аударарлық.

Заңда алименттерді өндіріп алудың мүмкін еместігін анықтаудың негіздері мен тетігі көзделмейді. Біздің ойымызша, алимент төлеушіде тиісті төлемдер жасау мүмкіндігінің жоқтығын анықтауға мүмкіндік беретін жағдайларды қамтуы керек және сонымен бірге негіздемелер тізімі нақты болуы керек. Атап айтқанда, борышкерді іздестіру, жұмыс орнының және өзге де табыстардың болмауы, өндіріп алуға болатын мүліктің болмауы және т.б.

Осылайша, тарап өзінің барлық міндеттемелерін орындаған кезде де төленетін алимент сомасының мөлшері көбінесе баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткіліксіз.

Егер біз Германиядағы осы мәселені шешу тәжірибесіне жүгінетін болсақ, онда ол келесідей. Германияда баланы қолдау Дюссельдорф кестесі (Diisseldorfertabelle) бойынша есептеледі. Бұл не?

Азаматтық кодексі § 1612а, алимент сомасы мөлшері туралы Ережеге сәйкес, баламен бірге тұрмайтын ата-аналар ай сайын төлеуге тиісті алименттің ең төменгі мөлшерін реттейді. Солтүстік Рейн-Вестфалия жерінде егжей-тегжейлі есептеулер жүргізу мақсатында Дюссельдорф кестесі қолданылады, онда баланың жасына, сондай-ақ алимент төлеуге міндетті жұбайының табысына байланысты алименттің тиісті мөлшері көрсетілген. Бұл кесте сот мекемелерімен жасалған. Ол Солтүстік Рейн-Вестфалия жерінде ғана емес, сонымен қатар Германияның басқа жерлерінде де танылады және қолданылады.

Дюссельдорф кестесі келесі шарттардан құрылған: балалардың жасы 4 топқа, ал ата - аналардың табысы олардың мөлшеріне сәйкес 11 топқа бөлінеді.

Баланың жасына және табыс мөлшеріне сәйкес алименттің ең төменгі мөлшері анықталады.

Мысалы, Ресейдегіден айырмашылығы, Германияда ата-аналар үйінде тұрып, мектепке барса немесе мамандық алуға оқып жүрсе, кәмелетке толмаған балалар да, кәмелетке толған балалар да атаналарының тарапынан асырау міндетіне құқылы.

«Дюссельдорф кестесі бойынша төлемдер баланы базалық қамтамасыз ету үшін қажетті ең аз сомалар ғана болып табылады. Егер қажетті асырау мөлшері Дюссельдорф кестесінде белгіленген шекарадан асып кетсе, онда қосымша алимент қажеттілігі тиісті анықтамалармен немесе түбіртектермен расталуы керек. Осындай қажеттілік, мысалы, мектеп сапарларына (Классенфахрт), қосымша сабақтарға немесе емделуге ақы төлеу қажеттілігі үшін ақы төлеу кезінде пайда болуы мүмкін. Қосымша шығындарға, баланың балабақшада жарты күннен артық қалуы, оған ақша төленуі жатады. (Kindertagesstätte). Кәмелетке толмаған балаларды асырау тәртібі мен нысанын ата-аналар дербес айқындайды».

1962 жылдан бастап Дюссельдорф кестесі әр түрлі алименттерді есептеу үшін нұсқаулық болып табылады. Дюссельдорфтың Жоғарғы жер соты (Oberlandesgericht Düsseldorf) жасаған және үнемі (екі жылда бір) қайта қарайтын кесте заң немесе ресми ереже емес. Бірақ қалыптасқан тәжірибеге сәйкес, Германия соттарының көпшілігі алимент тағайындау мәселесінде Дюссельдорф кестесін басшылыққа алады.

«Германия заңына сәйкес, әйелі күйеуінен ажырасқанға дейін алимент төлеуін талап ете алады. Бұл оның некеге тұру кезіндегі қаржылық жағдайын (өмір сүру құнын) сақтауға құқылы екенін білдіреді. Ең төменгі күнкөріс нормасын есептеу үшін екі жақтың да кірістері жинақталады (әйелдің табысы оның бала күтімі бойынша демалыста болған кездегі мемлекеттен алатын кірісі болып саналады - Elterngeld), ерлі-зайыптылардың сол кездегі қарыздары (бірлескен несиелер) алынады, қалған сома екіге бөлінеді. Егер екі тарап жұмыс істеген жағдайда, онда кірістер сомасынан (нетто) шығыстар (қарыздар) шегеріледі, жұмысқа байланысты 5% шығыстар, табыстардың 1/7 бөлігі жұмыс істейтін адамға жұмыс істегені үшін берілетін жеңілдік болып табылады және қалған сома екіге бөлінеді. Сонымен қатар, алимент төлеушіде баланы асырауға төлейтін сома шегеріледі».

Украина жерінде балаға алимент тағайындау үшін баланың денсаулығы, материалдық жағдайы, оның ішінде бала тұратын ата-ананың немесе қамқоршының материалдық жағдайы ескеріледі. Бір балаға алименттің ең төменгі мөлшері тиісті жастағы бала үшін ең төменгі күнкөріс деңгейінің 30% - ынан кем болмауға тиіс. Заң шығарушы алиментті есептеудің бірнеше амалдарын қарастырады: жалақының үлесінен және тұрақты ақшалай қаражаттан.

Балалардың алимент төлеу үшін мүмкін болатын табыс көздерін неғұрлым мұқият есепке алу және мүдделерін барынша қорғау мақсатында ҚР-

ның Үкіметі бекітетін кәмелет жасына толмаған балаларға алимент ұсталатын жалақы мен өзге де табыс түрлерінің қолданыстағы тізбесін қайта қарау және бір балаға жасына сәйкес өндіріп алынатын алименттің Мемлекеттік ең төмен стандартын бекіту қажет.

Алиментті анықтау үшін мүмкін болатын барлық кіріс көздерін барынша егжей-тегжейлі есепке алу, баланың мүдделерін қорғау үшін қажет, әсіресе қазіргі жағдайда: кірістерді жасыру кезінде, балаларының алдындағы міндеттемелер, балаларға деген сүйіспеншілік пен моральдың айтарлықтай төмендеуімен байланысты.

Алименттерді өндіріп алудың сот процедурасы бірқатар ерекшеліктерімен сипатталады, оларды талдау авторға тиісті заңнаманы жетілдіру бойынша қорытындылар мен ұсыныстар жасауға және соттардың алименттерді өндіріп алу мөлшері мен нысанын анықтау тәжірибесіне мүмкіндік берді:

Қолданыстағы заңнамада ата-ана мен бала арасындағы алименттік міндеттемелерді орындау үшін төленетін алименттің Мемлекеттік ең төменгі стандарты қарастырылмаған.

Неке және отбасы заңнамасы ғылымында кәмелетке толмаған балаларды асырауға төленетін алименттің ең төменгі мөлшерін белгілеу туралы мәселе жиі қаралады.

Біздің ойымызша, сот шешімі негізінде өндірілетін алименттің ең төменгі мөлшерін отбасының барлық мүшелеріне - алимент алушыларға қатысты белгілеу қажет.

2.3 Зерттеу тақырыбы аясында Қазақстан Республикасы заңнамасының соңғы өзгерістері

Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес неке мен отбасы, ана мен бала мемлекеттің қорғауында болады. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу-ата-ананың етене құқығы әрі міндеті.

1994 жылғы 8 маусымда Қазақстан Республикасы БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қарашадағы №44-25 қарарымен қабылданған Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялады. Аталған келісім мемлекеттердің балаларға тиісті қамқорлық жасауына және ата-аналар немесе балаларға қамқорлық жасайтын кез келген басқа адамдар тарапынан зорлық-зомбылықтан, қорлаудан және немқұрайдылықтан қорғалуына кепілдік беруге тиіс екендігін бекітеді. Балалардың дене және ақыл-ой қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті өмір сүру деңгейіне құқығы бар. Мемлекет оны қамтамасыз ете алмайтын отбасыларға көмектесуі керек.

Мемлекет басшысы Н. Назарбаев «Қазақстан - 2050 «Стратегиясы» Жолдауында: «Балалар - қоғамымыздың ең осал және қорғансыз бөлігі және олар құқықсыз болмауға тиіс... Біздің жерімізде туған кез келген бала - қазақстандық. Мемлекет оған қамқорлық жасауы керек» екенін атап өтті.

Баланың құқықтарын қорғауға және іске асыруға кепілдік бере отырып, біздің мемлекет осы бағытта белгілі бір қадамдарды жүзеге асырады.

«2006 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Балалардың құқықтарын қорғау комитеті жұмыс істейді, оның негізгі міндеті балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру болып табылады».

2007 жылғы 24 мамырда Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құрылды, ол ҚР Үкіметінің аясындағы консультативтік-кеңесші мекеме болып табылады және де кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау және балалардың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз етуге арналған.

2016 жылы Қазақстанда Бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру Балалардың құқықтарын қорғау эволюциясының маңызды кезеңі болды. Сонымен бірге, кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын бұзудың үлкен саны алимент өндіру туралы сот шешімдерін (сот бұйрықтарын) орындау процесіне байланысты.

Қазақстанда алименттерді төлеу туралы заңдарға байланысты негізгі өзгеріс БҰҰ-ның алименттерді өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы конвенциясын ратификациялау болды. Осының арқасында республикадан тыс жерде тұратын ажырасқан ата-аналардан алимент өндіру процесі жеделдетілді.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 5-ші бөлімінде отбасы мүшелерінің алименттік қатынастары және балалар мен ата-аналардың, бұрынғы ерлі-зайыптылардың және ерлі-зайыптылардың және отбасының басқа да мүшелерінің алименттік міндеттемелері егжей-тегжейлі сипатталған. Онда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 26 маусымдағы № 349-VI Қазақстан Республикасының Заңымен енгізілген өзгерістер де ескерілген. 10.07.2020 ж. бастап әрекет етеді.

Келесідей әдістер бар:

1. Ерікті төлем, төлеуші мен алушы төлеу туралы бейбіт түрде келіскен кезде, олар нотариусқа барып, келісім жасасуы керек. Құжаттарда төлемдердің тәртібі мен сомасы көрсетілуі керек;

2. Міндетті төлем, егер төлеуші алимент төлеу мөлшерімен немесе фактісімен олардың қанағаттанбаса, соттың араласуын талап етеді.

Алушының қолында өтініштен басқа келесі құжаттар болуы керек:

- мемлекет белгілеген бажды төлеу туралы түбіртек;
- жеке басын куәландыратын құжат;

- талаптың мән-жайын растайтын құжаттың көшірмесі: баланың туу туралы куәлігі, неке туралы немесе оны бұзу туралы куәлік, басқа құжат (мысалы, зейнетақы алу туралы анықтама).

Елімізде алимент сомасын алуға өтініш бергеннен кейін сот төрағасы оның дұрыстығын тексереді және айғақ беру үшін тараптарды шақырады. Істі қарағаннан кейін сот төрағасы талапкердің талаптарын қанағаттандыра, ішінара қанағаттандыра немесе қанағаттандырудан бас тарта алады. Егер жауапкер немесе талапкер шешіммен келіспесе, оған жоғары тұрған сотқа шағымдануға болады. Келісімге келген кезде төлеуші төлемдерді бастауға міндетті. Егер үш ай ішінде төлем жасалмаса, алушы қайтадан сотқа баруы керек. Ең алдымен, қарыз туралы шешім қабылдау туралы өтініш жазу қажет. Оны алып, төлеуден жалтару туралы өтініш жазылады.

Қазақстан Республикасындағы алимент туралы заңда келесілер төлем алатындығы қарастырылған:

- ата-аналардың балалары;
- еңбекке жарамсыз ата-аналар балаларынан;
- жұбайы немесе бұрынғы жұбайы.

Енді Қазақстанда алименттің мөлшері туралы әңгімелестік. Егер балаларға төленетін төлемдер туралы айтатын болсақ, олар келесі принцип бойынша есептеледі:

- бір бала-табыстың - $\frac{1}{4}$ бөлігі;
- екі бала - $\frac{1}{3}$ бөлігі ;
- үш немесе одан да көп бала - $\frac{1}{2}$ бөлігі.

Егер төлеушінің жалақысы 100 мың теңгені құраса:

- бір балаға алимент - 25 000 теңге ($100\ 000/4$);
- екі балаға-шамамен 33 300 теңге ($100\ 000/3$);
- үш және одан да көп балаға - 50 000 теңге ($100\ 000/2$).

Қазақстанда алименттің ең төменгі мөлшері қандай? Қазақстанда 2021 жылға арналған ең төменгі жалақы мөлшері 42 500 теңгені құрайды, демек, бір балаға төленетін төлемдер - 10 625 теңге.

Төлеуші ай сайынғы төлемдердің орнына құнды мүлікті баланың атына жаза алады. Көбіне көліктер мен жылжымайтын мүлік баланың атына жазылады. Бұл тәсілді көбінесе ажырасу араздықпен аяқталатын ерлі-зайыптылар таңдайды. Бұл жағдайда ерлі-зайыптылар мүлікті тек баланың ғана пайдалана алатындығына сенімді бола алады, ал бұрынғы серіктес өзі үшін ең төменгі сомадағы пайданы да ала алмайды.

Бұрын айтылғандай, алимент тек балаларға ғана төленбейді.

Қалған барлық жағдайларда төлемдердің мөлшері ерікті келісіммен белгіленеді немесе сот шешімімен белгіленеді. Бұл ретте сома төлем кезінде әрекет ететін АЕК-ке еселік қатынаста есептеледі. 2021 жылы бұл көрсеткіш 2 917 теңгені құрайды.

Қазақстанда жұмыссыздан алимент өндіріп алу қажет болатын жағдайлар да болады. Жұмыс істемейтін адамның мәртебесі төлемдерден босатпайды.

Ақша сомасын өндіріп алу рәсімі жұмыс істейтін адамдар үшін көзделгеннен өзгеше емес. Айырмашылық төлемдер мөлшерінде. Сома Республика бойынша орташа жалақыны ескере отырып есептеледі (99-бап). Ол 204 330 теңгені құрайды. Осыны негізге ала отырып, төлеуші бір балаға 51 082,5 теңге бөлуі тиіс.

Жұмыссыз кез келген табыстан алимент төлеуге міндетті. Алимент тіпті стипендиядан және жалға алушылардың тұрғын үй үшін төлемдерінен алынады. Егер алимент үш айдан артық төленбесе, уәкілетті мекемелер төлеушінің мүлкіне тыйым салуға құқылы.

Алайда, неке-отбасы заңнамасының тәжірибесі және елдегі алименттерді өндіріп алу динамикасы көрсеткендей, алимент сомасын алуға құқығы бар балалардың бәрі бірдей оны жүзеге асыра алмайды.

2 тарау бойынша қорытындылар.

1. Қолданып отырған заңнаманың нормаларына сәйкес алимент төлеу туралы келісім алиментті соттан тыс тәртіппен төлеу туралы мәселені шешудің тәсілі болып табылады.

Алимент сомасын төлеу туралы келісім ақша төлеуге міндетті адам мен оны алушы немесе оның заңды өкілі арасында жасалған, белгілі бір сома мөлшерінде және нысанда біржола немесе мезгіл-мезгіл асырау міндетін ұсыну туралы нотариат куәландырған келісімді білдіреді.

Алайда, алименттік мәселені шешудің соттан тыс тәртібіне қарамастан, келісімде алимент төлеудің әртүрлі тәсілдерінің үйлесімі көзделуі мүмкін, бірақ бұл институт кең таралмады.

Өз кезегінде, заң шығарушының белгілі бір құқықтық кепілдіктер беруі, атап айтқанда, алимент төлеу туралы келісімге атқару құжаты мәртебесін беруі тараптарға алимент төлеу туралы келісімнің кейіннен орындалуын қамтамасыз етуге және кепілдік беруге мүмкіндік берер еді.

2. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес алимент жалақыға (табысқа) пропорционалды үлестік қатынаста не тұрақты ақша сомасында өндіріп алынады.

Сонымен қатар, алимент төлеуге міндетті тараптың жалақысы жалақы туралы жалған анықтама беру арқылы әдейі төмендетіп немесе тіпті кірістерді жасырған тәжірибе бар.

Бұл мәселеде Германияның тәжірибесі назар аударарлық, онда алимент Дюссельдорф кестесіне сәйкес есептеледі, ол баланың жасына және алимент төлейтін адамның табысына қарай алименттің әр түрін есептеу үшін нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Осы кесте бойынша төлемдер баланы базалық қамтамасыз ету үшін қажетті ең төменгі сомалар ғана болып табылады. Егер қажетті қамтамасыз ету мөлшері кестеде белгіленген шекарадан асып кетсе, онда қосымша қолдау қажеттілігі тиісті түбіртектермен немесе анықтамалармен расталуы керек.

3. Қазақстанда алименттерді төлеу туралы заңдарға байланысты негізгі өзгеріс БҰҰ-ның алименттерді өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы конвенциясын ратификациялау болды. Осының арқасында республикадан тыс жерде тұратын ажырасқан ата-аналардан алимент өндіру процесі жеделдетілді.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 5-ші бөлімінде ата-аналар мен балалардың отбасы мүшелерінің алименттік қатынастары ерлі-зайыптылардың және бұрынғы ерлі-зайыптылардың және, және отбасының басқа да мүшелерінің алименттік міндеттемелері егжей-тегжейлі сипатталған. Онда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 26 маусымдағы № 349-VI Қазақстан Республикасының Заңымен енгізілген өзгерістер де ескерілген. 10.07.2020 ж. бастап әрекет етеді.

Келесідей әдістер бар:

1. Ерікті төлем, төлеуші мен алушы төлеу туралы бейбіт түрде келіскен кезде, олар нотариусқа барып, келісім жасасуы керек. Құжаттарда төлемдердің тәртібі мен сомасы көрсетілуі керек;

2. Міндетті төлем, егер төлеуші алимент төлеу фактісімен немесе олардың мөлшерімен қанағаттанбаса, соттың араласуын талап етеді.

Қазақстан Республикасындағы алимент туралы заңда келесілер төлем ала алатындығы қарастырылған:

- ата-аналардың балалары;
- еңбекке жарамсыз ата-аналар балаларынан;
- жұбайы немесе бұрынғы жұбайы.

Егер балаларға төленетін төлемдер туралы айтатын болсақ, олар келесі принцип бойынша есептеледі:

- бір бала-табыстың - $\frac{1}{4}$ бөлігі;
- екі бала - $\frac{1}{3}$ бөлігі;
- үш немесе одан да көп бала - $\frac{1}{2}$ бөлігі.

Жұмыссыз кез келген табыстан алимент төлеуге міндетті. Алимент тіпті стипендиядан және жалға алушылардың тұрғын үй үшін төлемдерінен алынады. Егер алимент үш айдан артық төленбесе, уәкілетті мекемелер төлеушінің мүлкіне тыйым салуға құқылы.

3. АЛИМЕНТТЕРДІ ӨНДІРІШ АЛУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

3.1 Қазақстан Республикасында мамандандырылған алименттік қор құру

Алимент өндіріп алудың төмен деңгейінің себептері жаңа емес. Бұл табыс деңгейінің төмендігі, алимент төлеуден қасақана жалтару, табыс көздері мен мөлшерін жасыру, борышкердің материалдық және әлеуметтік тәртіпсіздігі және т. б.

Барлық осы факторлар балаға төленетін алименттің аз мөлшеріне әкеледі, олар тіпті бастапқы қажеттіліктерді қанағаттандыра алмайды. Нәтижесінде алимент төлеу процесі борышкер үшін де, өндіріп алушы үшін де ауыр өндіріп алу рәсіміне айналады.

Бұл бағытта Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы айтарлықтай жұмыс атқарды.

Мәселен, Бас прокурор Ж. Асанов Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңесінде сөйлеген сөзінде осы мәселенің ауқымды сипатын және қалыптасып отырған теріс динамиканы атап өтті: «Бүгінде Қазақстанда 32 мыңға жуық бала мемлекеттік мекемелерде тәрбиеленуде, оның ішінде 70% - ы тірі ата-аналары бар жетім балалар. 4 млн отбасының әрбір сегізіншісі - толық емес. Әрбір бесінші бала некеден тыс туылады. 350 мыңнан астам бала оларды тастап кеткен ата-аналарына қаржылай тәуелді. Алимент бойынша қарыз 2 млрд теңгеге жақындады. Соңғы үш жылда 13 мыңнан астам алимент төлемеушілердің құқықтары шектелді. Алайда, бұл шаралар жағдайды жақсартпады».

Осыған байланысты Бас прокуратура мүдделі мемлекеттік мекемелермен бірлесіп «Алимент. Төлемеуге қарсы 30 қадам» атты жоба әзірленді. Бұл жобаның мақсаты балалардың пайдасына алименттерді өндіріп алудың тиімді жүйесін құру болып табылады.

Жобаны іске асыру аясында алименттер мөлшерін айқындау тәртібін заңнамалық деңгейде қайта қарау, мәжбүрлеу жұмыстары түріндегі қылмыстық жазаның жаңа түрін енгізу, мемлекеттік қызметтерді алуда шектеу шараларын ұлғайту ұсынылады [65].

Сондай-ақ, елімізде алимент өндіру мәселелері бойынша бірыңғай үйлестіруші, Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі бірыңғай көпфункционалды мемлекеттік ұйым жоқ екені атап өтілді.

Егер Әділет министрлігінің (Сот актілерін орындау департаменттері) бөлімшелері туралы айтатын болсақ, онда олардың қызметі атқарушылық іс жүргізу аясымен ғана шектеледі. Өз кезегінде, ҚР Білім және ғылым министрлігі аясындағы балалардың құқықтарын қорғау Комитетінің өкілеттігіне ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды бақылау ғана

кіреді. Бала құқықтары жөніндегі уәкіл мемлекеттік мекемелердің әрекеттерін үйлестіру мәселелерінде құзыретті емес, оның қызметі көбінесе ұсынымдық сипатта болады.

Қалыптасқан жағдайды шешу тәсілдерінің бірі Қазақстан Республикасында алименттік қор құру болып табылатын сияқты.

Оны құрудың әртүрлі нұсқалары бірнеше рет талқыланды, бірақ тиісті құқықтық реттеуді алған жоқ.

Сонымен қатар, Қазақстанда алименттік қорды құру өзекті және қажет. Бүгінгі күні ата-аналары алимент төлемегені үшін іздеу жарияланған балаларға тиісті тетіктердің болмауына байланысты неке және отбасы заңнамасында кепілдік берілген алимент төленбейді.

Тарих көрсеткендей, алимент қорларын құруға тырысқандар болды. Сонымен, КСРО Министрлер Кеңесінің 1984 жылғы 6 ақпандағы қаулысымен КСРО-да осындай қор құрылды. Ата-аналарын іздеу кезінде кәмелетке толмаған балаларға уақытша жәрдемақылар енгізілді. Алайда, бұл ұзаққа созылмады.

Көптеген шет мемлекеттердің заңнамасында, ата-аналары алимент төлеуден қашып жүрген, балаларға өте тиімді және жан-жақты мемлекеттік қолдау қолданылады. Бұл төлемдер іс жүзінде еш жерден толық көлемде өтелмейді, бірақ мұндай шаралар өз ата-анасынан (ата-анасынан) алимент алмайтын немесе оларды толық көлемде алмайтын балалардың толыққанды дамуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етеді, бұл тек жекелеген отбасылар үшін ғана емес, жалпы қоғам үшін де маңызды әлеуметтік-құқықтық мәнге ие.

Қазіргі уақытта Қазақстанда балалары бар отбасыларға, соның ішінде ата-анасынан алимент өндіре алмаған балаларға материалдық қолдау көрсету бойынша белгілі жұмыстар жүргізілуде. Бірақ тиісті жәрдемақы алатын балалар саны өте аз.

Жалпы, Қазақстанда кәмелетке толмағандарға жәрдемақы төлеу мәселелері «Баласы бар отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» ҚР-ның Заңымен реттеледі.

Осылайша, аталған Заңның 4-бабында туылған, асырап алынған, сондай-ақ қорғаншылыққа (қамқоршылыққа) алынған балалары бар отбасылардың жәрдемақы алуға құқығы бар екендігі белгіленген:

- 1) бала туғанда берілетін жәрдемақы;
- 2) бала күтімін жүзеге асыратын адам міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы болып табылмайтын; 2008 жылғы 1 қаңтарға дейін туған балаға күтім жасауды жүзеге асыратын адам міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы болып табылатын жағдайларда бала күтімі жөніндегі төлемдер;
- 3) отбасындағы жан басына шаққандағы орташа табысы азық-түлік себетінің құнынан төмен болған жағдайларда балаларға арналған жәрдемақы;
- 4) мүгедек баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы.

Яғни, бұл заң алиментке мұқтаж балалар санатын қамтымайды. Осындай жағдайларда туындайтын теңсіздік және өз ата-аналарынан алимент алмайтын барлық балаларға тең көлемде мемлекеттік көмек көрсетудің мүмкін еместігі бірыңғай мемлекеттік Орталықтандырылған алимент қорын құру арқылы ғана жойылуы мүмкін.

Алимент қорын құрудың негізгі мақсаты кәмелетке толмаған балаларға ата-анасының біреуінен алимент алмаған (іздеу кезеңінде) немесе борышкер алимент төлеуден заңсыз жалтарғаны үшін қолдау көрсету болады.

Алимент төлеудің көздері бюджеттен бөлінетін қаражат болады. Бұл жағдайда алимент қорынан төленген алименттер борышкерлерден мемлекет кірісіне регресті тәртіпте өндіріп алынады.

Әрбір жалтару қордан алимент төлеуге негіз бола алмайтынын, атап айтқанда, алимент төлеуден қасақана жалтару немесе борышкерді іздеу тізімінде болуы.

Алимент қорын құруды аса өзекті міндеттерді орындаудан бастаған жөн - бұл алимент алмайтын кедей отбасыларды борышкерді іздестіру кезінде қолдау, сондай - ақ алимент мөлшерінің ең төменгі мөлшерін алу үмітсіз отбасылардан шыққан балалардың санатын қосу қажет, ал дұрысы-барлық отбасыларға мемлекеттік ең төменгі алимент стандартын қамтамасыз ету.

Жаңа құрылымның жұмыс істеу ерекшелігі оның төлемдердің тек қаржылық аудармашысы ғана емес (төлемдерді әлеуметтік қорғаудың қолданыстағы мекемелері арқылы жүргізуге болады), сонымен қатар түпкілікті нәтижені - балаларға алименттерді қамтамасыз етуді ескере отырып, алименттерді тағайындау және төлеуді қамтамасыз ету аспектілерін байланыстыратын саланың үйлестірушісі болып табылады.

Алименттерді жасыру фактілерін дәлелдеу, жалтарушыларды іздеуге жәрдемдесу, борышкерлерден пайыздарды өндіріп алу арқылы өз ресурстарын толықтыру мүмкіндігі бойынша сот талқылауында көмекті жаңа құрылымға тапсыруға болады. Қорға атқарушылық іс жүргізуге ықпал ету, сот орындаушыларының жұмысын бақылау, талап қоюшы тарапынан ажырасу және алимент туралы сот процесіне қатысу, коммерциялық құпиямен қорғалған ақпаратты қоса алғанда, бұл ретте талап етілетін ақпаратты жинау құқығы, халықпен, жұртшылықпен ынтымақтастық, консультациялар беру, мүдделі адамдарға хабарлау және т.б. құқығын беру қажет.

Қор жеке тұратын ата-ананың баламен кездесулері, балалардың мұқтаждықтарына алименттерді мақсатты жұмсау мәселелері бойынша отбасыларды бағдарлайтын болады.

Құрылған мекеменің сот орындаушыларының аумақтық бөлімшелерімен, приставтармен, іздестіруге жәрдемдесетін ішкі істер мекемелерімен, алименттік жәрдемақыларды төлеу кезінде жергілікті әлеуметтік қорғау бөлімшелерімен ынтымақтасатын орталық деңгейі мен бөлімшелері болады. Оның ұйымдық-шаруашылық нысаны мемлекеттік мекеме, мемлекеттік коммерциялық емес ұйым, бюджеттен тыс әлеуметтік қор, жарғы (ереже), жұмыс регламентін

Қазақстан Республикасының Үкіметі (мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының үлгісі бойынша) айқындауға тиіс.

Алимент төлеуді талап ететін қатысушылардың құрамы өзгеретінін айта кету керек. Егер әйел бір жағынан өндіріп алушы болса, ал мемлекет - сот орындаушысы екінші жағынан болса, онда алименттік қор жүйесінде - мемлекеттік мекемелер, бұл алиментті өндіріп алудың тиімділігін арттырады.

Еуропаның кейбір елдерінде (Латвия, Литва, Польша, Франция, Ұлыбритания, Германия, Эстония, Австрия), сондай-ақ АҚШ пен Канадада алимент төлеуден жалтарған ата-ананы іздеу кезеңінде балаларды асырауға ақша төлеуге арналған мемлекеттік алимент қоры бар екенін айта кету керек.

Эстонияның тәжірибесі назар аударарлық, онда жақында, атап айтқанда ағымдағы жылдың басынан бастап мемлекеттік алимент қоры құрылды.

Мемлекеттік алименттік көмектің жаңа нұсқасына сәйкес, егер сот шешімімен алимент төлеуге міндетті ата-аналардың бірі міндеттемелерін орындамаған жағдайда, мемлекет балаға 100 евро мөлшерінде ай сайынғы жәрдемақы төлеуге кепілдік береді. Бұл ретте мемлекет төленген алименттердің мөлшерін регрестті тәртіпте боышкерден өндіріп алынады.

Екі бөліктен тұратын алименттің жаңа жүйесі: атқарушылық іс жүргізу кезіндегі алимент және сот ісін жүргізу кезіндегі алимент.

Сот ісін жүргізу кезіндегі алимент, адам сотқа алимент сомасын өндіріп алу туралы талап арызымен келген кезде, сот шешімі әлі қабылданбаған сәтте төленеді; сот шешімі бойынша төлеуге міндетті болғанымен, алимент төлеуге міндетті тарап мұны жасамаған жағдайда төленетін атқарушылық іс жүргізу кезеңіндегі алимент. Бұл жағдайда бала ай сайын ең төменгі күнкөріс деңгейін алады - оның ең көбі 100 евроны құрайды. Бұл сот прцестерін өтіп, ешқандай нәтижеге келмеген ата-аналарға көмектесу үшін беріледі.

Алимент қорынан алимент төлеу туралы өтінішхатпен баланың ата-анасы немесе оның заңды өкілі (қамқоршысы) ғана жүгінуге құқылы. Егер бала кәмелетке толған болса, онда ол алимент алуға өз бетінше жүгіне алады. Сонымен бірге, ата-анасының (баласымен бірге өмір сүретін) жаңа өмірлік серіктесімен бірге тұрғанына қарамастан, соңғысы оны тәрбиелеп отырғанына қарамастан, егер екінші ата-анасы алимент төлемесе, алимент алуға өтініш беруге құқылы.

Ата-ана, егер ол балаға киім сатып алып, оның үйірмелері үшін ақы төлесе де, т.б. шығындарын қамтамасыз етсе де, алимент төлеуден бас тарта алмайды. Сонымен қатар, алимент төлеу міндеті баланың ата-анасымен қарым-қатынасына байланысты емес. Ата-ана баланы көрмеуі де мүмкін, бірақ ол алимент төлеуге міндетті. Мүмкін, баланың өзі ата-анасымен араласқысы келмейтін шығар, бірақ сонымен бірге оның асырауына ақша төленуі керек.

Сот шешімі болған жағдайда ғана алимент қоры алимент төлеу бойынша міндеттемелерді өзіне алатынын есте ұстаған жөн.

Егер мемлекет төлейтін 100 евро алимент бойынша ай сайынғы талаптан аз болса, талаптың осы сомадан асатын бөлігін сот орындаушысы баланы өсіріп

отырған ата-анасына төлейтін болады, егер ол оны борышкердің мүлкінен, яғни әдеттегі атқарушылық іс жүргізу жағдайында ала алса ғана.

Эстонияда алимент төлеу процедурасымен әлеуметтік сақтандыру департаменті айналысады, оған талап арыз берілгеннен кейін 30 күн ішінде өтініш беру қажет. Бала 5 ай ішінде айына 100 евро алуға құқылы.

Атқарушылық іс жүргізу кезеңінде алимент алу үшін барлық келесі әрекеттерді сот орындаушысы орындайды, соның ішінде қажетті деректерді әлеуметтік сақтандыру басқармасына беру де. Бала екінші ата-анасы төлемдерді төлегенге дейін мемлекеттен ай сайын 100 евро алуға құқылы.

Америка Құрама Штаттарының заңнамасына сәйкес мемлекет аз қамтылған балаларды қолдау мәселелеріне қатысты делдалдық рөл атқарады. Әрбір штат алименттік құқықтық қатынастарды жеке реттейді.

Федералдық деңгей алименттік ордерлерді орындау кеңсесінің болуымен сипатталады, оның міндеттеріне әкелікті анықтау, алименттік төлемдерді тағайындау, борышкерлерді іздеу, алименттік ордерді орындау, алиментті жинау және төлеу кіреді [67].

АҚШ заңнамасы «балалы отбасыларға көмек көрсету» бағдарламасы (Aid to Families with Dependent Children) бойынша балаларға көмек көрсету үшін федералды бюджеттен қаржыландырылатын барлық штаттар балаға материалдық көмек көрсету үшін бір ай бойы алимент төлемейтін ата-аналардың жалақысынан қаражат ұстауға құқылы деп белгілейді.

Сонымен қатар, алимент алмайтын ата-ана (өндіріп алушы) «мұқтаж отбасыларға уақытша көмек» (Temporary Assistance for Needy Families) бағдарламасының көмегіне жүгінуге құқылы. Бұл жағдайда алимент өндіріп алуды арнайы қызмет жүзеге асырады. Бала некеден тыс туылған жағдайда жалғызбасты ана осы қызметке әке болуды анықтауға және баланың әкесін анықтауға болатын ақпаратты ұсынуға міндетті. Ата-анасының бірінде тұратын балалар алимент немесе әлеуметтік көмекке тең төлемдер ала алады.

Сонымен қатар, барлық штаттарда федералды бюджет қаржыландыратын және федералды талаптарға жауап беретін «алимент төлеуге мәжбүрлеу» (Child Support Enforcement Program) бағдарламасы бар.

Бұл бағдарлама ата-анасының біреуі онымен бірге тұрмайтын балалар үшін қол жетімді. Бағдарлама автоматты түрде «мұқтаж отбасыларды уақытша қолдаудан» көмек алатын отбасыларға қолданылады. Бұл бағдарламаның міндеттеріне алимент сомасын төлеуден қашқан борышкерді анықтау, сондай-ақ әке болуды анықтау кіреді. Осы мақсаттар үшін қызметкерлер борышкердің мүлкін және алынған кірістерін, орналасқан жерін оның анықтау бойынша ең жоғары технологияларымен қолданылады.

Норвегияда алимент алмайтын балаларға да мемлекеттік материалдық көмек көрсетіледі. 1989 жылдан бастап Норвегияда жалғыз басты ата-аналарға жәрдемақы беретін алимент жинау жөніндегі арнайы агенттік жұмыс істейді, олар кейіннен алиментті борышкерлерден регрестті тәртіпте өндіріп алады.

Ата-ана алимент төлемеген немесе толық төлемеген жағдайда, мемлекет балаға ай сайынғы жәрдемақыға кепілдік береді. Ата-ананың табысына, балалардың санына және бөлек тұратын ата-ананың некелік жағдайына байланысты жәрдемақы төмендетілген, стандартты және жоғарылатылған болуы мүмкін.

Францияда отбасылық касса деп аталатын мемлекеттік әлеуметтік көмек жүйесі бар. Бұл жағдайда өндіріп алушы ата-ана алимент өндіріп алу жөніндегі істерін жүргізу құқығын алимент төлеуді жүргізетін және кейіннен оларды борышкерден өндіріп алатын отбасылық кассаға береді. Алимент бойынша екі айдан астам берешектің болуы және өндіріп алушы ата-ананың алимент өндіріп алудың сот рәсіміне бастамашылық жасауы Отбасылық кассаға жүгіну үшін негіз болып табылады.

Осылайша, бірқатар шет елдерде алимент өндіруге байланысты мәселелерді шешудің мысалдары мен тәжірибесін зерттей отырып, келесі қорытынды жасауға болады. Алимент алмайтын балаларға мемлекеттік материалдық көмек көрсету тәжірибесі Жаңа емес. Іс жүзінде еш жерде жұмсалған қаражат толық көлемде қайтарылмайтынына қарамастан, мемлекет әртүрлі мемлекеттік қорлардың болуынан бас тартпайды.

Бірқатар ресейлік ғалымдар алимент қорын құрудың орындылығын атап өтті.

Атап айтқанда, Л. Ржаницина «атқарушылық іс жүргізуге ықпал ету, сот орындаушыларының жұмысын бақылау, талап қоюшы тарапынан ажырасу және алимент туралы сот процесіне қатысу, коммерциялық құпиямен қорғалған ақпаратты қоса алғанда, бұл ретте талап етілетін ақпаратты жинау құқығы, халықпен, жұртшылықпен ынтымақтастық, құқығы болатын алимент қорын құру туралы ұсыныс жасады».

Ресей ғалымдары бұл қорды федералды сот орындаушыларының аумақтық мекемелерімен, Ішкі істер мекемелерімен және жергілікті әлеуметтік қорғау бөлімдерімен өзара әрекеттесуге мүмкіндік бере отыра, федералды деңгейде және РФ-ның құрылтай субъектілерінің деңгейінде құру керек еді. Мысал ретінде 2004 жылы Латвияда балаларды асырауға арналған мемлекеттік қор құру тәжірибесі келтіріледі, онда қор әкімшілігінің қызметкерлері алиментті төлеуге міндетті ата-ана Латвиядан тыс жерде болған жағдайда түсіндіру жұмыстарын жүргізеді, сондай-ақ бұзушылықтар анықталған кезде сот орындаушылары атқарған жұмысын тексереді.

Бұдан басқа, қор қарыз болғандарға тиесілі мүлікті анықтауға, сондай-ақ кредиттік және лизингтік мекемелер деректерінің банктеріне қол жеткізуге және т.б. қатысты бөлігінде заңнамалық бастама құқығына ие [69].

Біздің ойымызша, Қазақстанда мемлекеттік мамандандырылған алимент қорын құру идеясы бұрынғыдан да өзекті.

Борышкерлердің бұл мінез-құлқының себептері әртүрлі. Бұл маргиналды өмір салты, баламен қарым-қатынасты сақтауға қызығушылық пен ықыластың болмауы, табыстың болмауы және т.б.

Қазақстанда осындай ұйымның құрылуы балаларды тәрбиелеудегі, ана мен баланы, отбасын қорғаудағы мемлекеттің кепілдігі туралы конституциялық ережелердің одан әрі іске асырылуына ықпал етер еді. Бұл қор ата-анасы ажырасқан балалардың қаржылық әл-ауқатын қамтамасыз етуге бағытталады, бұл жалпы демографиялық жағдайды жақсарту және бала тууды ынталандыру туралы елдің жарияланған бағытын қамтамасыз етеді.

Бұл ұйым ата-аналары іздеу тізімінде тұрған балаларға нақты атқарушылық іс жүргізу аясында басталған жәрдемақы (алимент) төлейді деп ойлаймын.

Мұндай мемлекеттік қор алимент төлеуден жалтаруға байланысты көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Алайда, бұрын атап өтілген мемлекеттік қор құрудың латвиялық моделі, яғни Қазақстанда осындай ұйымның жеке құрылуы балаларды тәрбиелеудегі, ана мен баланы, отбасын қорғаудағы мемлекеттің кепілдігі туралы конституциялық ережелердің одан әрі іске асырылуына ықпал етер еді. Бұл қор ата-анасы ажырасқан балалардың қаржылық әл-ауқатын қамтамасыз етуге бағытталады, бұл жалпы демографиялық жағдайды жақсарту және бала тууды ынталандыру туралы елдің жарияланған бағытын қамтамасыз етеді.

Қор Қазақстандағы қолданыстағы атқарушы билік органдарын, яғни әділет органдары мен олардың аумақтық сот орындаушылары департаменттерін, ішкі істер органдарын, әлеуметтік қорғау органдарын және басқаларын алмастырмауы керек.

Бүгінгі күні атқарушылық құжаттарды орындау мәселелері, атап айтқанда, алимент өндіру туралы мәселелермен мемлекеттік және жеке сот орындаушылары айналысады, олар өз кезегінде мемлекеттік және билік өкілеттіктерінің кең спектрімен қолдалынады.

Сонымен, атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету шаралары туралы «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес сот орындаушысы:

1) қарызы бар борышкердің өзіндегі не өзге де жеке немесе заңды тұлғалардағы (оның ішінде банктердегі және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардағы, сондай-ақ сақтандыру ұйымдарындағы) ақшасы мен бағалы қағаздарын қоса алғанда, мүлкіне тыйым салуға құқылы;

2) борышкердің өзіндегі не өзге де жеке немесе заңды тұлғалардағы жылжымалы мүлкін алып қоюға құқылы;

2-1) борышкердің өзіндегі не өзге де жеке немесе заңды тұлғалардағы жылжымайтын мүлкін алып қоюға құқылы;

3) борышкерге белгілі бір әрекеттер жасауға тыйым салу;

4) борышкерге өзіне меншік құқығымен тиесілі мүлікті, оның ішінде ақшаны пайдалануға тыйым салуға не оны сот орындаушысы белгілеген шектерде пайдалануға нұсқауға құқығы бар;

5) борышкердің мүлкін мөрлеуге;

6) құқық белгілейтін құжаттарды алып қоюға құқылы;

7) басқа адамдарға мүлікті, оның ішінде ақшаны борышкерге беруге немесе оған қатысты өзге де әрекеттерді орындауға тыйым салуға құқылы.

Осылайша, біз атқарушы құжаттарды орындау органдарының мемлекет беретін өкілеттіктерінің кең спектрін көреміз.

Қордың алименттерді мәжбүрлеп өндіріп алу шараларын қолдануы үшін оған әділет органдарына да берілген мемлекеттік-билік өкілеттіктерінің едәуір көлемін беру қажет.

Бұл тәсіл, біздің ойымызша, алимент қоры мен әділет органдарының, атап айтқанда, аумақтық департаменттер мен сот орындаушыларының өкілеттіктерін қайталауына алып келеді, бұл алимент өндіруге бағытталған шаралардың тиімділігіне әкелмейді. Балаларды алименттермен қамтамасыз ету проблемасының әлеуметтік маңыздылығын, баланың дамуына, оның өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруға теріс әсер ететін осы құжаттардың орындалмауының теріс динамикасын назарға ала отырып, мемлекет тарапынан балаларды материалдық қолдаудың қажетті құралы ретінде алимент қорын құру тетігін неғұрлым егжей-тегжейлі пысықтау қажеттілігі туралы мәселе туындайды.

Ата-аналары объективті себептер (ауру, мүгедектік және т.б.) бойынша жалақының болмауы түрінде алимент төлемейтін балаларға қордан алимент төлеу тәртібін айқындау қажет. Бұл ретте қордан алимент төлеу баланың өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне (жасына қарай) сәйкес келуге тиіс.

Алименттік төлемдерді қаржыландыруды республикалық бюджеттен де, өңірлік бюджеттен де, сондай-ақ борышкерлерден сомаларды регрестті тәртіпте өндіріп алу есебінен жүргізіледі деп ойлаймыз.

Алимент қорын құру идеясы балаға жауапсыз ата-ананы іздеу және сот шешімін орындау үшін қажетті уақыт айырмашылығына материалдық қолдау көрсету болып табылады. Мемлекеттік қолдаудың арқасында балалар алимент өндіріп алуды күтпей-ақ асырауға тиісті ақшаны ала алады, бұл өз кезегінде мемлекеттік гендерлік саясатты одан әрі іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасайды, алимент алуға құқығы бар балалары бар отбасылардың өмір сүру сапасын арттырады. Бұл Қазақстанға прогрессивті отбасылық саясаты бар әлеуметтік мемлекет ретінде халықаралық деңгейдегі ұстанымын нығайтуға мүмкіндік береді.

Бірқатар шет елдердің оң тәжірибесін ескере отырып, балалардың құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерінің жоғары әлеуметтік маңыздылығын ескере отырып, мемлекеттік билік органдарының балаларды мемлекеттік қолдаудың ұқсас механизмін құру туралы мәселені пысықтауы қажет сияқты.

Бірінші кезекте осы қорды қаржыландырумен және кейіннен борышкерлерден мемлекет төлеген ақшалай қаражатты өндіріп алумен байланысты бірқатар күрделі проблемалардың болуына қарамастан, бұл ұсыныспен келіспеуге болмайды. Ата-аналардың кәмелетке толмаған балаларды асырауға қаражат төлеуден жалтару проблемасы қазіргі уақытта өте

өткір және күрделі, сондықтан оны орталықтандырылған қаржыландырусыз шешу екіталай болып көрінеді.

Мұндай мемлекеттік қорды құру балаларды тәрбиелеудегі, отбасын, ана мен баланы қорғаудағы мемлекеттің кепілдіктері туралы конституциялық ережелерді іске асыруға ықпал етер еді және ажырасқан ата-аналардың басым көпшілігін құрайтын, әкесі алимент төлеуден жалтарған жағдайда баланы асырап, оның қажеттіліктерін қамтамасыз етудің барлық ауыртпалығы жүктелетін әйелдерге маңызды практикалық қолдау болар еді.

3.2 Ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу тәжірибесін жүзеге асыру

Бастапқыда баланы бірлесіп тәрбиелеу баланы ата-аналар арасындағы таңдау қажеттілігінен, ата-анасының біреуіне жанашырлық пен сүйіспеншілік білдіру арасындағы таңдау қажеттілігінен арылту әдісі ретінде қолданылды және ажырасқаннан кейін баланың анасы балаға ата-ана қамқорлығының негізгі үміткері екендігі туралы идеяны атап өтті.

Өткен ғасырларда әкелер өз балаларына қамқорлықты сирек алатын, бірақ нарықтық қатынастардың дамуы мен жұмыс істейтін әйелдердің көбеюіне байланысты бұл мәселеде әлеуметтік ой өзгерді.

Сонымен, өткен ғасырдың 60-жылдарының соңында ажырасқан ерлі-зайыптыларға балаға қамқорлықта тең құқықтар мен міндеттер беру, содан кейін балаға бірлескен қамқоршылық құқығы кең ауқымды сипатқа ие болды.

Бұл мәселеде АҚШ-тың тәжірибесі ерекше, онда кем дегенде 30 штаттың сот органдары балаға жалғыз ата-ана қамқорлығының дәстүрлі құқығын бірлескен қамқоршылық құқығымен алмастырды.

Әртүрлі штаттардағы «бірлескен қамқоршылық» терминінің ұғымы әр түрлі, оларды: «ата-ананың бірлескен жауапкершілігі», «жалғыз басты ата-ана құқығы», «ортақ қамқоршылық құқығы» деп атауға болады - бірақ мәні өзгеріссіз қалады - бұл екі жаққа да ата-аналарға ажырасқаннан кейін баланы тәрбиелеуде тең құқықтар мен міндеттер беру. Сот актісі ата-аналардың біреуіне қамқоршылық құқығын белгілейді, сонымен бірге екінші ата-ана маңызды шешімдерді талқылауға тікелей қатысуы керек деп ескертеді.

Мәселен, мысалы, бірлескен қамқоршылық тағайындау кезіндегі жағдай келесідей: дүйсенбіден сәрсенбі ортасына дейін бала ата-анасының бірінің үйінде болады, ал сәрсенбі күні кешке ол екінші ата-анасының үйіне көшеді, және ол сол жерде жұманың соңына дейін қалады. Ата-аналар демалыс және мереке күндерін кезек-кезек өздері арасында бөледі.

Кейбір қоғамдық ұйымдар бірлескен қамқоршылық әдісіне қарсы шығып, өз ұстанымдарын әкелер баланы материалдық күтімнен, оның ішінде алимент төлеуден жалтаруға мүмкіндік беретіндігімен түсіндіреді. Алайда, дәл осындай талаптарды екінші тарап та қоя алатындығын ескеру қажет.

Егер біз қолданыстағы отандық заңнамаға жүгінетін болсақ, онда баланы (балаларды) бірлесіп тәрбиелеуде бұрынғы ерлі-зайыптылардың міндеттерін бекітетін нормаларды таба алмаймыз. Осылайша, заңнамалық деңгейде де, іс жүзінде де Қазақстанда бірлескен қамқоршылық институты жоқ.

Мұны кеңестік кезеңнен бастау алатындығымен түсіндіруге болады. Әйел-анаға бала тәрбиесіндегі негізгі құзырет берілген кезде. Құқық қолдану тәжірибесі баламен барлық қарым-қатынаста ананың рөлін арттырады. Мысал ретінде, елдегі ажырасудың 98%-да балалар автоматты түрде анасына беріледі.

Заң актілері ерлі-зайыптылар ажырасқаннан кейін балалар мен ата-аналардың өзара әрекеттесу тәртібін ішінара реттейді.

Мәселен, «соттардың балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды шешу кезінде заңнаманы қолдануы туралы» ҚР Жоғарғы Сотының 2000 жылғы 28 сәуір айындағы №4 Нормативтік қаулысының 4-тармағына сәйкес, кәмелетке толмаған ортақ балалары бар ерлі-зайыптылардың некесін (ерлі-зайыптылығын) бұзу туралы шешім шығару кезінде сот балалар туралы даудың қозғалғанына-қозғалмағанына қарамастан, кәмелетке толмағандардың мүдделерін қорғау шараларын қабылдауға тиіс.

Сот тараптарға (ата-аналарға) баладан бөлек тұратын ата-ананың бала бірге тұратын ата-ана сияқты құқықтары мен міндеттері бар екенін түсіндіруге міндетті. Сонымен қатар, бала бірге тұратын ата-ананың баламен қарым-қатынастың екінші жағына кедергі жасауға құқығы жоқ.

Егер некені бұзу туралы талап соттың іс жүргізуіне түссе, онда бала және басқа адамдар кіммен бірге тұратынын анықтау туралы талап қойылса, сот бұл дауды жеке іс жүргізуге бөлу туралы мәселені талқылауға міндетті.

Қалай болғанда да, баланың кіммен бірге тұратындығы туралы мәселені шешкен кезде сот Кодекстің 68-бабын басшылыққа ала отырып, баланың мүдделеріне сәйкес келетін шешім шығаруы керек. Бұл ретте, баланың ата-аналардың әрқайсысына деген сүйіспеншілігін, оның жасын, оның және ата-аналардың арасындағы қарым-қатынастарды, өмір сүру жағдайларын және т.б. ескере отырып шешеді.

Ата-аналардың бірінің материалдық артықшылығы баланың кіммен бірге өмір сүретіні туралы мәселені шешудегі басты фактор емес екенін айта кету керек.

Кодекстің 62-бабына сәйкес сот, бұл баланың мүдделеріне қайшы келетін жағдайларды қоспағанда, он жасқа толған баланың пікірін міндетті түрде назарға алады (ҚР ҚК НП-ның 5-тармағы).

Сауалнамаларға сәйкес, алимент төлегісі келмеудің басты себептері ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың болмауы, бұрынғы жұбайына деген реніш, ажырасқаннан кейін байланыс пен қарым-қатынас орнатқысы келмеуі болып табылады. Әрине, ажырасқаннан кейін баламен қарым-қатынасты жалғастыратын ата-ананың алимент төлемеу жағдайлары сирек кездеседі.

Шағын өңірлерде алимент өндіріп алуға өтініш бермеу фактілері әлеуметтік-экономикалық сипатқа ие, мысалы, бұрынғы жұбайының жұмысы, тиісінше табысы мен кірісінің болмауы. Бұл жерде бөлек тұратын басқа ата-ананың алимент сомасын төлеуге деген ұмтылысы бұрынғы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынастарына байланысты болатындығын ескеру керек, бұған байланысты, бұрынғы жұбайының бірлескен қамқоршылық институтының көмегімен алименттерді ерікті түрде төлеуді ынталандыру қажеттілігі туралы мәселе туындайды.

Ата-анасы ажырасқаннан кейін балалармен қарым-қатынас қолданыстағы заңнамамен іс жүзінде реттелмейтіндігін Т. Гурко атап өтті.

Бөлек тұратын ата-ана көбінесе алимент төлеу арқылы баланы материалдық жағынан қолдауға дайын, бірақ сонымен бірге баланың өзара қамқорлығы мен мейірімін көргісі келеді. 1975 жылғы Әке туралы Заңға сәйкес Финляндияда ата-аналардың бірлескен қамқорлығы ажырасқаннан кейін де жалғасады, егер сот өзгеше белгілемесе.

Бұл жағдайда заң ата-аналардың екеуінің де бірге тұруына немесе тұрмауына, некеде тұрғанына немесе ажырасқанына қарамастан, олардың баласымен қарым-қатынасты сақтау принципін басшылыққа алады.

Сол сияқты, Швецияда 1949 жылғы Отбасы туралы заңға сәйкес, бала екі ата-анасының ортақ қамқорлығында қалады. Алайда, егер Тараптардың бірі бірлескен қамқоршылықты жою туралы өтініш білдірсе, сот бұл өтінішті қарауға және қажет болған жағдайда күшін жоюға құқылы [71].

Германияда «бірлескен қамқорлық» ұғымы екінші ата-ананың баласына міндетті түрде қол жеткізу туралы тармақпен толықтырылған. Сонымен қатар, артықшылық ретінде бірлескен қорғаншылық ұсынылады.

Бұрын мұндай жағдайларды қарау практикасы әр түрлі болған, көбінесе баланың анасы соңғысы әкесімен кездеседі ме, жоқ па деген шешім қабылдады, бұл кейіннен көңіл көншітпейтін қорытындыларға әкелді. Ата-анасы ажырасқан сәттен бастап бір жылдан кейін әкелердің 50% - дан астамы балалармен кездескен жоқ, бұл алимент төлеу динамикасына әсер етті.

Алайда, жаңа енгізулерді енгізгеннен кейін жағдай күрт жақсарды, ата-аналардың шамамен 80% -ы бірлескен қамқорлықты таңдап, балаларын жиі көрді [72].

Балаларға қатысты шараларға түзетулерге сәйкес Италияда өзгерістер енгізілді, осыған байланысты заң шығарушы ажырасқаннан кейін ата-аналардың бірлескен қамқорлығына назар аударды, бұл бұрынғы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасы мен олардың балалармен қарым-қатынасына оң әсер етті.

Неміс профессоры Р.Прокш «келесі себептер бойынша жеке қамқорлыққа қарағанда, бала үшін бірлескен қамқоршылық, әрине, артықшылықты» деп орынды айтқан. Біріншіден, бұл бұрынғы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынастарына оң әсер етеді; екіншіден, бұл балаға және оның ата-анасымен

қарым-қатынасына жағымды әсер етеді, оған отбасымен сенімді жылы қарым-қатынас орнатуға және сақтауға мүмкіндік береді» [73].

Жоғарыда айтылғандай, барлық осы факторлар баладан бөлек тұратын ата-ананың алимент төлеу динамикасына оң әсер етеді. Бұл тәсіл, біздің ойымызша, алимент төлеу мәселелерін шешуде ең перспективалы болып табылады, өйткені алиментпен байланысты тұлға баланың қажеттіліктерін өз көзңмен көреді [74].

Бірлескен қорғаншылық институтын қолданудың шетелдік тәжірибесін назарға ала отырып, сот процесінде балаға қорғаншылықты таңдау мүмкіндігін ұсыну арқылы осы институтты Қазақстанда да бекіту қажет деп санаймыз. Алайда, егер ерлі-зайыптылар отбасындағы зорлық-зомбылық, алкоголизм себептеріне байланысты ажырасқан болса, онда бірлескен қамқоршылықты қолдануды болдырмау керек. Мұндай жағдайда осы санаттағы істерді қарау кезінде сот іске қатысуға қорғаншылық органдарын тартуға тиіс.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде бірлескен қамқоршылық институтын енгізу бұрынғыдан да өзекті және қажет. Қазіргі уақытта неке институты айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, ажырасудың өсуіне ұшыраған кезде, балаға бірлескен қамқоршылық институты ажырасу кезінде туындайтын көптеген әлеуметтік-психологиялық мәселелерді шешуге қызмет етеді және жеке тұратын ата-ананы баласын асырау үшін алимент төлеуге ынталандырады.

Адамдардың әлеуметтік белсенділігін арттыратын факторлардың бірі және, демек, бүкіл қоғам дамуының катализаторы болып табылатын отбасы әр адамға қажет.

Оны нығайту-біздің қоғамды дамытудың әлеуметтік бағдарламасының басым бағыттарының бірі. Сондықтан, заң шығарушы органдардың атынан мемлекет заң шығару қызметін жүзеге асыру кезінде бұл туралы ұмытпауы керек және отбасылық-құқықтық саланың ең осал қатынастарын өз қорғауына алуы керек, олардың арасында сөзсіз ата-аналар мен балалардың және басқа да отбасы мүшелерінің алименттік міндеттемелері бар.

Отбасы құқығы өзінің негізгі қағидаттарының бірі ретінде кәмелетке толмағандар мен еңбекке жарамсыз отбасы мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін басым қорғауды қамтамасыз етуді бекітеді. «Неке және отбасы туралы» ҚР Кодексінің нормалары көп жағдайда субъектілердің осы санатын қорғауға бағытталған. Осыған мұқтаж адамдарды қорғау бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге немесе келтірілген залалды өтеуге бағытталған құқықтық құралдар жүйесінің көмегімен жүзеге асырылады.

Бұған мұқтаж субъектілерді қорғау үшін тиімді, сапалы ережелер шығарылуы және дұрыс, уақтылы құқықтық актілер орындалуы қажет. Мүдделі тараптардың қорғалуы мемлекет қажетті материалдық, құқықтық және ұйымдастырушылық ресурстарға ие болған кезде ғана қамтамасыз етілуі мүмкін.

3.3 Балаларды қолдау және табысы төмен әкелерге көмек көрсету жөніндегі мамандандырылған мемлекеттік агенттіктер құру

Балаларды қолдау жөніндегі мемлекеттік агенттіктер табысы аз әкелерге алимент бойынша міндеттемелерін орындауға көмектесе алады. Агенттіктер табысы аз әкелерден алимент төлеуді балалары дүниеге келген сәттен бастап оң қолдана отырып, оларды балаларының өміріне қатысуды жалғастыруға шақырып, балаларын қолдау жолындағы кедергілерді жеңуге көмектесу арқылы көбейте алады.

Мысалы, АҚШ - та, бүкіл ел бойынша балаларды қолдау бағдарламасы АҚШ-тағы барлық балалардың бестен бір бөлігін және АҚШ-тағы кедей отбасылардағы балалардың үштен бірін-барлығы 14,7 миллион балаға қамқорлық көрсетеді. Алимент алатын отбасылар үшін алимент ең үлкен табыс көздерінің бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, алиментті үнемі төлеу балалардың кедейлігін азайтады, ата-аналардың жауапкершілігі мен белсенділігін арттырады және балалардың оқу нәтижелерін жақсартады.

Осы ұсынысты 1-кестеде толығырақ қарастырайық.

Кесте 1 - Табысы төмен ата-аналарға алимент төлемдерімен көмек көрсету нұсқалары

Саясаткерлер нені білуі керек	Саясаткерлер не істей алады
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Балаларға алимент алу процедурасын реттейтін нұсқаулықтың формулалары мемлекеттің өз құзыреттілігінде және бұл нұсқаулар заңмен тұжырымдалуы мүмкін. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Алимент бойынша қарызы бар, аз қамтылған әкелерге арналған формулалар мен нұсқаулықтар әзірлендер. ▪ Нұсқаулар аз қамтылған ата-аналарға алимент төлегеннен кейін олардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті табыс алуға мүмкіндік беретініне көз жеткізіңіз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Баласына алимент төлемейтін барлық әкелер «жаман әкелер» емес. Кейбір әкелерде алименттің міндетті төлемдерін төлеу үшін қаржылық ресурстар жетіспейді. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әкелерді жұмысқа орналасу және оқу мүмкіндіктерімен байланыстырыңыз, бұл оларға жұмыс табуға және жалақыны көтеруге

Саясаткерлер нені білуі керек	Саясаткерлер не істей алады
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Табысы аз әкелер көбінесе жұмысқа орналасуға көптеген кедергілерге тап болады: сауаттылығы төмен, кәсіби дағдылары төмен және жұмыс тәжірибесі нашар. 	<p>мүмкіндік беретін дағдыларды дамытуға көмектеседі.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Әкенің нақты табысын көрсететін алимент төлеу тәртібін белгілеңіз. ▪ Балаларды қолдау агенттіктері әкелерге қаржылық міндеттемелерін орындауға көмектесу үшін сот жүйелерімен, әлеуметтік қызмет агенттіктерімен, персоналды дамыту бағдарламаларымен және жергілікті қызмет көрсету мекемелерімен серіктестік орнатқанына көз жеткізіңіз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әкесінің төлем қабілеттілігінің балаға баруымен жанама байланысы әкенің балаларының өміріне оң қатысуына кедергі келтіруі мүмкін. ▪ Алиментті есептеу кезінде барлық адамдар болжамды алименттің нұсқауларын қолдануы керек, бірақ әдетте ата-ана күтімі уақытының анықтамасын соттардың қалауы бойынша қалдырады. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Баланың оң тәрбиесі мен сау дамуына теріс әсер етпейтін бүкіл отбасы деңгейіндегі тәсілдерді қарастырыңыз. ▪ Алимент төлей алмайтындықтан ата-аналарға уақытты қысқартуға тыйым салатын заң қабылдауды қарастырыңыз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Балаларды қолдау жөніндегі агенттіктер ешқашан үйленбеген аз қамтылған ата-аналармен жұмыс істеуі керек. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Мемлекеттік көмек бағдарламаларына қатысқанына қарамастан, отбасыларға арналған қызметтер мен бағыттарды қосыңыз.

Саясаткерлер нені білуі керек	Саясаткерлер не істей алады
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әкелерге олардың істері мен алимент процесі туралы ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдету үшін клиенттерге қызмет көрсету орталықтары мен веб-құралдар жасаңыз. ▪ Екі ата-анаға да, олардың отбасылық жағдайына қарамастан, біртұтас отбасы ретінде қызмет етуге бағытталған саясатты әзірлеуді жалғастырыңыз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Алименттің көптеген саясаттарында алимент төлеуден жалтарған әкелер мен егер олардың ресурстары болса, алимент төлейтін адамдар арасында айырмашылық жоқ. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ «мойынсұнушы әкелерді» «мойынсынбайтын әкелерден» сұрыптау үшін деректерді қолданыңыз және санкциялар қолдану, қызметтерге бағыттау немесе өзгерту тиісті іс-әрекет бағыты болып табылатындығын анықтайтын процедураларды жасаңыз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Табысы аз әкелерге төмендету жағына өзгеріс енгізу, бұл олар үшін балаға алименттерді үздіксіз төлеуді жеңілдетуі мүмкін. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Модификациялау процедураларына қатысты негізгі сұрақтарға жауап бере алатын клиенттерге қызмет көрсету желілерін жасаңыз. ▪ Егер әкелердің экономикалық жағдайы өзгерсе, олар өзгеріс сұрай алатындығын білетініне көз жеткізіңіз. ▪ Агенттіктер мен соттардың өзгерістер енгізу процесін

Саясаткерлер нені білуі керек	Саясаткерлер не істей алады
	жеңілдету процедуралары бар екеніне көз жеткізіңіз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әкелер көбінесе егер олар сот отырысына қатыспаса, міндеттемелерді орындамау туралы бұйрық алады. Әкелер бұл тыңдаулардан аулақ болады, өйткені олар алимент жүйесі тек оларды жазалауға мүдделі деп қорқады. ▪ Аз қамтылған әкелер үшін көптеген алименттік бұйрықтар әкесінің нақты тапқан табысы ескерілмеуі мүмкін әдепкі бұйрыққа байланысты болады, нәтижесінде бұл тым жоғары төлемге әкеледі. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Балаларды қолдау қызметкерлері әкелерді агенттік әдепкі бойынша бұйрық шығарар алдында сөйлеуге итермелейтін белсенді процедураларды орнатуды талап етіңіз. ▪ Аналар мен әкелерге алимент жүйесі туралы ақпаратқа оңай қол жеткізу арқылы сот жүйесін басқаруға көмектесіңіз. ▪ Әкелерді оқытуға қатысуға кедергі келтіруі мүмкін кез-келген қате түсініктерді жою үшін әкелерге олардың құқықтары туралы және сотқа дейінгі алимент төлеу туралы сот ісін қарау туралы хабарлаңыз.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Аз қамтылған ер адамдарға алимент төлеуде кездесетін кедергілердің бірі - жинақталуы мүмкін өте үлкен төлемдер 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Төлем жоспарларының немесе жұмысқа орналасу талаптарының сақталуын көрсететін әкелер үшін ақылға қонымды қарызды (мерзімі өткен алимент) белгілеңіз. ▪ Мерзімі өткен берешек бойынша пайыздарды жинақтауға қатысты икемді саясат әзірлеңіз. ▪ Мемлекеттік органдардан әкенің алиментінің мөлшеріне тең әлеуметтік қамсыздандыру бойынша қарыз белгілеуді талап ету. ▪ Мерзімі өткен қарыздың

Саясаткерлер нені білуі керек	Саясаткерлер не істей алады
	<p>қалай анықталғанын талдаңыз - туған күні немесе сот күні бойынша кері күші бар - және әкелердің қарыздары олар төлей алатын мөлшерде белгіленуін қамтамасыз ететін саясатты жасаңыз.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Көптеген табысы аз әкелер баласын дүниеге әкелген кезде қасында болады және анасымен тығыз қарым-қатынаста болады. ▪ Аналар үйде болуы мүмкін болса да, әкесінің қайда екендігі туралы есеп берместен жәрдемақы ала бастайды. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әке болуды мүмкіндігінше ертерек анықтаңыз. Егер ата-анасы бірге тұратын болса, қаулының орындалуын тоқтата тұрсын. ▪ Отбасыларды ата-ана мен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектесетін қызметтермен байланыстырыңыз. ▪ Осал отбасыларды мемлекеттік көмекке жүгінбестен бұрын қызметтермен байланыстырыңыз. ▪ Отбасыларды жұмыс табуға және сақтауға көмектесетін қызметтермен байланыстырыңыз.

Осылайша, балаларды қолдау жөніндегі агенттіктер алимент төлеуден белсенді түрде жалтарған әкелерге мәжбүрлеу құралдарын қолдана алады. Алимент төлеуге қаржылық ресурстары жоқ әкелер үшін қатаң мәжбүрлеу шаралары көбінесе алимент төлемдерінің өсуіне әкелмейді. Мұндай саясат әкелерді формальды жүйеге қатысуға кедергі келтіруі мүмкін, ал кейбір жағдайларда әкелерге балаларының өміріне қатысуға мүмкіндік бермейді. Әкелерге алимент төлеуге мүмкіндік беретін саясатты әзірлеу уақыт өте келе олардың тұрақты төлемін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Агенттіктер қолданыстағы тапсырысты басқаруға ыңғайлы ету және ағымдағы кірісті көрсету үшін қолдау тапсырыстарын өзгерте алады. Сондай-ақ, балаларды қолдау бағдарламалары мемлекеттік еңбек ресурстарын дамыту

агенттіктерімен және әкелік бағдарламалармен бірлесіп, әкелерді жұмыс табуға немесе жақсы жұмыс табуға көмектесетін қызмет көрсетушілермен байланыстыра алады. Соттар төлемдерді кешіктіретіндерге түрмеге қамаудың орнына жұмысқа орналасу немесе оқу бағдарламаларын тағайындай алады. Мемлекеттік көмек алушыларды, бұрынғы қылмыскерлерді және басқа да қолайсыз ата-аналарды қоса алғанда, жұмыс істеу қиын болған адамдар үшін мемлекеттер уақытша субсидияланған жұмыс орындарын ұсына алады.

Көп жағдайда ана мен бала ешқандай қолдау алмайды, сондықтан төмендетуші модификацияны қолдану болашақ төлемдерді қамтамасыз етуге инвестиция болуы мүмкін. Бұл әке мен балаларды қолдау қызметі арасында оң қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Қарыздың мөлшеріне байланысты, аз қамтылған әке үшін өткен қарыздардың үлкен мөлшерін төлеу мүмкін емес болуы мүмкін; көптеген жағдайларда бұл сомалар миллиондаған сомаларды құрайды. Бұрынғы қарыздардың бір бөлігін кешіру, егер әкелер оларды нақты табыс деп санаса, болашақ төлемдерді қамтамасыз етуге көмектеседі, бұл әкелердің «жасырын қолдауға» оралу ықтималдығын төмендетеді. Халықтың осы тобы үшін төлемдердің жиналу көрсеткіштерінің төмендігін ескере отырып, мемлекет жаңа тәсілді қолданса, ештеңе де жоғалтпайды.

3 тарау бойынша қорытындылар.

Қазақстан Республикасында мынадай институттарды енгізу ұсынылды:

1. Мамандандырылған мемлекеттік алименттік қор құру.
2. Ерлі-зайыптылардың ажырасуындағы баланы бірлесіп тәрбиелеу тәжірибесін енгізу (бірлескен қорғаншылық).
3. Балаларды қолдау және табысы төмен әкелерге көмек көрсету жөніндегі мамандандырылған мемлекеттік агенттіктер құру.

Алименттік қор жұмысының негізгі ерекшеліктері мыналар болуы тиіс:

- сот шешімінде белгіленген төлемдерге тең баланы асырауға негізделген ай сайынғы сомаларды төлеу кепілдігі;
- алименттің баланың ең төменгі күнкөріс деңгейіне сәйкес келуі;
- басқа ата-анадан көмек болмаған кезеңде мемлекеттік бюджет есебінен бала тәрбиесіндегі мемлекеттік қолдау кепілдігі;
- берешектерді төлеуді және алименттерді төлемегені үшін тұрақсыздық айыбын есептеуді алимент Қорының қызметкерлері сот шешімі немесе алименттерді өндіріп алу туралы бұйрық негізінде жүзеге асырады;
- алименттік Қордың борышкерден баланы асырауға жұмсалған ақша қаражатын қайтару туралы кері талап қоюға құқығы бар, олар осы іс бойынша шығыстардың өтемақысын қосымша өндіріп ала алады;
- өндіріп алушының Қордың қолдауын алу құқығы төлеушінің кінәсінен алименттік төлемнің алғашқы мерзімі өткен сәтінен бастап келесі тәулікте туындайды;

- жалтарушыны іздеуді жеделдету және одан қарыздарды ұстап қалу үшін сот орындаушылары қызметі мен алимент қоры арасындағы тығыз байланыс.

Осылайша, мемлекет іс жүзінде төлеушінің бала алдындағы қарызын сатып алады, сондықтан ол қарызды өндіріп алудың қатаң әдістерін және төлем жасамаушыға қарсы санкцияларды қолдану құқығын алады.

Мұндай қор ертеңгі күнге сенімділік береді және сол арқылы ата-аналардың балалы болу шешіміне оң әсер етеді, бұл Президент жариялаған балалы отбасылар арасындағы кедейлікті азайту бағытына жауап береді.

Бірлескен қамқоршылық институтын енгізу бұрынғыдан да өзекті және қажет. Қазіргі уақытта неке институты айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, ажырасудың өсуіне ұшыраған кезде, балаға бірлескен қамқоршылық институты ажырасу кезінде туындайтын көптеген әлеуметтік-психологиялық мәселелерді шешуге қызмет етеді және жеке тұратын ата-ананы баласын асырау үшін алимент төлеуге ынталандырады.

Балаларды қолдау жөніндегі агенттіктер алименттен белсенді түрде жалтарған әкелерге мәжбүрлеу құралдарын қолдана алады. Алимент төлеуге қаржылық ресурстары жоқ әкелер үшін қатаң мәжбүрлеу шаралары көбінесе алимент төлемдерінің өсуіне әкелмейді. Мұндай саясат әкелерді формальды жүйеге қатысуға кедергі келтіруі мүмкін, ал кейбір жағдайларда әкелерге балаларының өміріне қатысуға мүмкіндік бермейді. Әкелерге алимент төлеуге мүмкіндік беретін саясатты әзірлеу уақыт өте келе олардың тұрақты төлемін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Агенттіктер қолданыстағы тапсырысты басқаруға ыңғайлы ету және ағымдағы кірісті көрсету үшін қолдау тапсырыстарын өзгерте алады.

Сондай-ақ, балаларды қолдау бағдарламалары мемлекеттік еңбек ресурстарын дамыту агенттіктерімен және әкелік бағдарламалармен бірлесіп, әкелерді жұмыс табуға немесе жақсы жұмыс табуға көмектесетін қызмет көрсетушілермен байланыстыра алады. Соттар төлемдерді кешіктіретіндерге түрмеге қамаудың орнына жұмысқа орналасу немесе оқу бағдарламаларын тағайындай алады. Мемлекеттік көмек алушыларды, бұрынғы қылмыскерлерді және басқа да қолайсыз ата-аналарды қоса алғанда, жұмыс істеу қиын болған адамдар үшін мемлекеттер уақытша субсидияланған жұмыс орындарын ұсына алады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу бізге келесі тұжырымдарға қол жеткізуге мүмкіндік берді:

1. Қолданып отырған заңнаманың нормаларына сәйкес алимент сомасын төлеу туралы келісім алиментті соттан тыс тәртіппен төлеу туралы мәселені шешу тәсілдері болып табылады.

Алимент сомасын төлеу туралы келісім алимент төлеуге міндетті тұлға мен оны алушы тұлға немесе оның заңды өкілі арасында жасалған, белгілі бір сома мөлшерінде және нысанда біржола немесе мезгіл-мезгіл қамтамасыз етуді ұсыну туралы нотариат куәландырған келісімді білдіреді.

Бірақ, алименттік сомасын төлеу мәселесін шешудің соттан тыс тәртібіне қарамастан, келісімде алимент сомасын төлеудің әртүрлі тәсілдерінің үйлесімі көзделуі мүмкін, бұл институт соншалықты кең таралмаған еді.

Өз кезегінде, заң шығарушының белгілі бір құқықтық кепілдіктер беруі, атап айтқанда, алимент төлеу туралы келісімге атқару құжаты мәртебесін беруі тараптарға алимент сомасын төлеу туралы келісімнің кейіннен кепілдік беруге және орындалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік берер еді.

2. Қолданып отырған заңнамаға сәйкес алимент жалақыға (кіріске) тепе-тең үлестік қатынаста не нақты ақша сомасында өндіріп алынады.

Сонымен қатар, алимент төлеуге міндетті тараптың жалақысы жалақы туралы жалған анықтама беру арқылы әдейі төмендетіп немесе тіпті кірістерді жасырған тәжірибе бар.

Бұл мәселеде Германияның тәжірибесі назар аударарлық, онда алимент Дюссельдорф кестесіне сәйкес есептеледі, ол баланың жасына және алимент төлейтін адамның табысына қарай алименттің әр түрін есептеу үшін нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Осы кесте бойынша төлемдер баланы базалық қамтамасыз ету үшін қажетті ең төменгі сомалар ғана болып табылады. Егер қажетті төлем мөлшері кестеде белгіленген шекарадан асып кетсе, онда қосымша қолдау қажеттілігі тиісті түбіртектермен немесе анықтамалармен расталуы керек.

3. Қазақстанда алименттерді төлеу туралы заңдарға байланысты негізгі өзгеріс «алименттерді өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы БҰҰ Конвенциясын» ратификациялау болды. Осының арқасында республикадан тыс жерде тұратын ажырасқан ата-аналардан алимент өндіру процесі жеделдетілді.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 5-ші бөлімінде ата-аналар мен балалардың, ерлі-зайыптылардың және бұрынғы ерлі-зайыптылардың және отбасының басқа да мүшелерінің алименттік міндеттемелері және отбасы мүшелерінің алименттік қатынастары егжей-тегжейлі сипатталған. Онда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 26 маусымдағы № 349-VI Қазақстан Республикасының Заңымен енгізілген өзгерістер де ескерілген. 10.07.2020 ж. бастап әрекет етеді.

Келесідей әдістер бар:

1. Ерікті төлем, төлеуші мен алушы төлеу туралы бейбіт түрде келіскен кезде, олар нотариусқа барып, келісім жасасуы керек. Құжаттарда төлемдердің тәртібі мен сомасы көрсетілуі керек;

2. Міндетті төлем, егер төлеуші алимент төлеу фактісімен немесе олардың мөлшерімен қанағаттанбаса, соттың араласуын талап етеді.

Қазақстан Республикасындағы алимент туралы заңда келесілер төлем ала алатындығы қарастырылған:

- ата-аналардың балалары;
- еңбекке жарамсыз ата-аналар балаларынан;
- жұбайы немесе бұрынғы жұбайы.

Егер балаларға төленетін төлемдер туралы айтатын болсақ, олар келесі принцип бойынша есептеледі:

- бір бала-табыстың - $\frac{1}{4}$ бөлігі;
- екі бала - $\frac{1}{3}$ бөлігі;
- үш немесе одан да көп бала - $\frac{1}{2}$ бөлігі.

Бірқатар шет елдердің оң тәжірибесін ескере отырып, балаларды және басқа отбасы мүшелерін алиментпен қамтамасыз ету мәселесінің жоғары әлеуметтік мәні, сонымен қатар алимент бойынша міндеттемелердің жыл сайын артуы, мамандандырылған мемлекеттік алимент қорын құру бұрынғыдан да өзекті екені көрінеді.

Алимент қорын құру идеясы балаға жауапсыз ата-ананы іздеу және сот шешімін орындау үшін қажетті уақыт айырмашылығына материалдық қолдау көрсету болып табылады.

Мұндай қорды құру балаларды тәрбиелеудегі, отбасын, ана мен баланы қорғаудағы мемлекеттің кепілдіктері туралы конституциялық ережелерді іске асыруға ықпал етер еді және алимент төлеуден жалтаруға байланысты көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Алименттік қор ата-аналарының қаржылық қолдауынсыз қалған көмелетке толмаған азаматтарға алименттік төлемдердің кепілдігіне арналған.

Алименттік қор жұмысының негізгі ерекшеліктері мыналар болуы тиіс:

- сот шешімінде белгіленген төлемдерге тең баланы асырауға негізделген ай сайынғы сомаларды төлеу кепілдігі;

- алименттің баланың ең төменгі күнкөріс деңгейіне сәйкес келуі;

- басқа ата-анадан көмек болмаған кезеңде мемлекеттік бюджет есебінен бала тәрбиесіндегі мемлекеттік қолдау кепілдігі;

- берешектерді төлеуді және алименттерді төлемегені үшін тұрақсыздық айыбын есептеуді алимент Қорының қызметкерлері сот шешімі немесе алименттерді өндіріп алу туралы бұйрық негізінде жүзеге асырады;

- алименттік Қордың борышкерден баланы асырауға жұмсалған ақша қаражатын қайтару туралы кері талап қоюға құқығы бар, олар осы іс бойынша шығыстардың өтемақысын қосымша өндіріп ала алады;

- өндіріп алушының Қордың қолдауын алу құқығы төлеушінің кінәсінен алименттік төлемнің алғашқы мерзімі өткен сәтінен бастап келесі тәулікте туындайды;

- жалтарушыны іздеуді жеделдету және одан қарыздарды ұстап қалу үшін сот орындаушылары қызметі мен алимент қоры арасындағы тығыз байланыс.

Осылайша, мемлекет іс жүзінде төлеушінің бала алдындағы қарызын сатып алады, сондықтан ол қарызды өндіріп алудың қатаң әдістерін және төлем жасамаушыға қарсы санкцияларды қолдану құқығын алады.

Мұндай қор ертеңгі күнге сенімділік береді және сол арқылы ата-аналардың балалы болу шешіміне оң әсер етеді, бұл Президент жариялаған балалы отбасылар арасындағы кедейлікті азайту бағытына жауап береді.

Жақында, ажырасқаннан кейін баланы ата-анасының тәрбиесі, дәлірек айтсақ, баланы бірлесіп қамқорлыққа алу құқығы мәселелері көпшіліктің назарын аудармады. Алайда, жақында ажырасқан ерлі-зайыптылардың баланы бірлесіп тәрбиелеу ісі кең танымал болды.

Батыс Еуропа елдерінің тәжірибесін де атап өткен жөн. Бірлескен қамқоршылық, ең алдымен, балаға және оның ата-анасымен қарым-қатынасына, бұрынғы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасына оң әсер етеді, сонымен қатар туыстарымен сенімді жылы қарым-қатынас орнатуға және сақтауға мүмкіндік береді.

Бұл тәсіл алименттерді төлеу мәселелерін шешуде де барынша перспективалы болып табылады, себебі алименттерді төлеуге міндетті тарап баланың мұқтаждықтарын нақты көретін болады.

Осылайша, бірлескен қамқоршылық институтын енгізу ажырасу кезінде туындайтын көптеген әлеуметтік және психологиялық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді және жеке тұратын ата-ананы баласын асырау үшін алимент төлеуге ынталандырады.

Балаларды қолдау жөніндегі мемлекеттік агенттіктер табысы аз әкелерге алимент бойынша міндеттемелерін орындауға көмектесе алады. Агенттіктер табысы аз әкелерден алимент төлеуді балалары дүниеге келген сәттен бастап оң қолдана отырып, оларды балаларының өміріне қатысуды жалғастыруға шақырып, балаларын қолдау жолындағы кедергілерді жеңуге көмектесу арқылы көбейте алады.

Мысалы, АҚШ - та, бүкіл ел бойынша балаларды қолдау бағдарламасы АҚШ-тағы барлық балалардың бестен бір бөлігін және АҚШ-тағы кедей отбасылардағы балалардың үштен бірін-барлығы 14,7 миллион балаға қамқорлық көрсетеді. Алимент алатын отбасылар үшін алимент ең үлкен табыс көздерінің бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, алиментті үнемі төлеу балалардың кедейлігін азайтады, ата-аналардың жауапкершілігі мен белсенділігін арттырады және балалардың оқу нәтижелерін жақсартады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы.
2. Біріккен Ұлттар Ұйымының 1989 жылғы 20 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясымен мақұлданған Бала құқықтары туралы Конвенциясы 1990 жылғы 02 қыркүйекте күшіне енді.
3. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы. 2015 жылғы 30 қарашадағы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Азаматтық процестік кодексі.
5. 1994 жылғы 27 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі қабылдаған Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім).
6. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі.
7. Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-II «баланың әрекеттері туралы» Заңы.
8. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Қазақстан Республикасының Заңы.
9. 2005 жылғы 28 маусымдағы «Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.
10. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 шілдедегі №155-1 «Нотариат туралы» Заңы
11. «Соттардың балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды шешу кезінде заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2000 жылғы 28 сәуірдегі №4 нормативтік қаулысы.
12. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының «Алименттер. Төлемеуге қарсы 30 қадам» (2016 жыл).
13. Додонов В. Н., Румянцев О. Г. Энциклопедиялық заң сөздігі. М., 1996 ж. С. 63.
14. К. Победоносцев. Азаматтық құқық курсы: 3 бөлімде / К. Победоносцев. -Санкт-Петербург: Лань, [б. - 3 бөлім: шарттар мен міндеттемелер-2013. — 748 Б.
15. К. Анненков Орыс азаматтық құқық жүйесі. - Т. 5. Отбасылық құқықтар және қамқоршылық. - СПб. 1905. 173 б.
16. М. Антоколская. Отбасы құқығы. Оқулық. - Изд. 2-ші жұмыс. және қосымша. - М. 2000. 230 б.
17. Л. Пчелинцева Ресейдің отбасылық құқығы: университеттерге арналған оқулық. - М.1999. 362 Б.

18. С. Мұратова, Н. Тарсамаева. Отбасы құқығы. Оқу құралы. — М.: Жаңа Заңгер, 1999. — 272 б.
19. А. Нечаева. Отбасылық құқық. Дәрістер курсы. - М.1998. 251 б.
20. С. Ожегов. Орыс тілінің сөздігі / ред. КСРО ҒА корреспондент-мүшесі Н. Ю. М. Шведова. «Орыс тілі». 1988. 606 Б.
21. О. Косова. Алименттік міндеттемелері. -Иркутск: Ресей Федерациясының IUP GP. 2003. Б.72.
22. К. Новицкий., Л. Лупц Міндеттеме туралы жалпы ілім. - М.1950. Б.39-40.
23. Н. Александров кеңес қоғамындағы заңдылық пен құқықтық қатынастар. - М.1955. 117-118 Б.; О . Иоффе ., М. Шаргородский . Құқық теориясының мәселелері. - М.1961. С. 233-242.
24. Я. Магазинер. Құқық объектісі // Азаматтық құқық туралы очерктер: мақалалар жинағы / Отв. ред. О. С. Иоффе. - Л. 1957. С. 65-78.
25. А. Юрченко. Өнертапқыштық құқық объектісі (құқық объектісінің жалпы мәселесіне байланысты) // Азаматтық құқық бойынша очерктер. Мақалалар жинағы.-Л. 1957. 231 б.
26. Азаматтық құқық: 2 томдық. Учебник/Отв. ред. проф. Е. Суханов. 2-ші басылым. 2003 ж. 294 б.
27. Азаматтық құқық. Оқулық / ред.10.К. Толстой, А. 11. Сергей. - 1 бөлім. - М.1996 ж. б. 79.
28. Г. Шершеневич. Орыс азаматтық құқығы оқулығы. - 10-шы басылым.- М.1912. Б.439-440.
29. Кеңестік Отбасы құқығы. Оқулық / ред. В. Рясенцева. -М.1982. Б.48.
30. О. Косова. Алименттік міндеттемелері. - Иркутск: IUP G ' P RF, 2003. С. 77-78.
31. Д. Медведев. 61-Тараудың 1-Параграфы. - Алименттік міндеттеме түсінігі және түрлері // Азаматтық құқық. Оқулық / ред. А. Сергеева, Ю. Толстой. - 3 бөлім. - М.1998. 448 б.
32. Mugdan. Familienrecht. Berlin. 2004. S. 359.
33. А. Пергамент Кеңес құқығы бойынша алименттік міндеттемелер. - М.1951. С. 6.
34. С. Мұратова. Отбасы құқығы: оқулық. -М.: Эксмо баспасы, 2004. 196 б.
35. Г. Свердлов. Балалардың алименттік құқықтары. // Кеңес мемлекеті және құқығы. - М.1940. № 2.
36. Азаматтық құқық. Оқулық // ред. А. Сергеева, Ю. Толстой. - III бөлім. М.1999 Б. 447.
37. О.Косова. Алименттік міндеттемелері. - Иркутск: РФ БП дүкені, 2003. Б.10.
38. А. Пергамент. Кеңес құқығы бойынша алименттік міндеттемелер. - М.1951. С. 6.
39. В. Ключевский. Жарияланбаған жұмыстар. - М.1983. 132 Б.

40. П. Цыпкип. Империялық және облыстық «заңдылық және некеден тыс 114 туылғандар туралы» заң ережелерінің жиынтығы. Заңдастыру және бала асырап алу. Ата-аналар мен балалардың өзара қарым-қатынасы туралы». - Петроград, 1916. Б.485.
41. Ю. Гитов. Ресей мемлекетінің тарихы және құқығы туралы Хрестоматия. -М. 2003. 141 б.
42. П. Цыпкип. Империялық және облыстық «заңдылық және некеден тыс 114 туылғандар туралы» заң ережелерінің жиынтығы. Заңдастыру және бала асырап алу. Ата-аналар мен балалардың өзара қарым-қатынасы туралы». - Петроград, 1916. 450 б.
43. И. Гесс. Заңдастыру, асырап алу және некеден тыс балалар. - М.1902. Б.26-27.
44. И. Гессен. Жарлық. оп. с. 24.
45. С. Пахмап. Ресейдегі әдеттегі Азаматтық құқық. Очерктер. -Т.-СПб., 1877. 157 б.
46. Азаматтық кассациялық Департаменттің шешімі. 1908, №48.
47. Б. Ландау.1908 жылғы Азаматтық кассациялық Департаменттің тәжірибесіндегі отбасылық құқық мәселелері // құқық. 1910., № 8.
48. Г. Шершеневич. Орыс азаматтық құқығының оқулығы (баспадан шыққан. 1907 ж. - М. «Спарк» Фирмасы. 1995. Б.320-321.
49. А. Загоровский. Отбасылық құқық курсы, 1909. С. 281-282.
50. Азаматтық кодекстің жобасын жасау жөніндегі редакциялық комиссия. - Түсіндірмелері бар жоба. К. Және, Отбасы құқығы, т.1,1902. Б.586 - 587.
51. А.Боровиковский. Некеден тыс туылған балалардың жағдайын жақсарту туралы жаңа заң жобасы. 1899. С. 29-30.
52. РСФСР СУ. 1917ж.№11. 160-бап.
53. Отандық мемлекет және құқық тарихы. 2-бөлім: оқулық / ред. О. Чистякова. - 3-ші басылым., перераб. және қосымша. - М. Юристь: заңгер, 2003. С. 294-295.
54. РСФСР СУ. 1926. № 82. 612-бап.
55. Неке және отбасы құқығы туралы мақалалар мен материалдар жинағы / ред. Д. Курский. -М, 1926. С. 95-96.
56. Д. Курский . Таңдалған мақалалар мен сөздер. - М., 1958. 252 б.
57. Д. Гепкип, Новицкий и. Б., Рабинович и. в. кеңестік азаматтық құқықтың тарихы. - М.: ЮИ МЮ КСРО, 1949. 451 Б.
58. Д. Генкин., К. Новицкий., Н. Рабинович. Кеңестік азаматтық құқықтың тарихы. - М.: Юн МЮ КСРО, 1949. 459 Б.
59. РСФСР Жоғарғы Соты Пленумының 1936 жылғы 8 шілдедегі қаулысы // кеңестік Әділет. 1936, №23.
60. КСРО Жоғарғы Соты Пленумының 1939 жылғы 14 қарашадағы қаулысы

61. КСРО Жоғарғы Соты Пленумының 1942 жылғы 22 қаңтардағы қаулысы
62. КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. 1944, № 37.
63. А. Пергамент. Кеңес құқығы бойынша алименттік міндеттемелер.-М., 1951. Б.30.
64. А. Пергамент. Жарлық. соч. С. 37-38.
64. К. Граве, А. Пергамент, Т. Малыдман. Азаматтық құқық. - 2-ші басылым. - М.: ГИ Юрид.лит., 1950. 203 б.
66. А. Пергамент. Кеңес құқығы бойынша алименттік міндеттемелер. -М., 1951. Б.56.
67. КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. - 1967 ж. № 30. Б.418.
68. «Алимент төлеуден жалтарып жүрген ата-аналарын іздестіру кезеңінде кәмелетке толмаған балаларға уақытша жәрдемақы енгізу туралы»: КСРО Министрлер Кеңесінің 1984 жылғы 6 ақпандағы № 134 Қаулысы // КСРО ҚЖ. 1984. - Отд. I. № 6. Б.32.
69. «Кәмелетке толмаған балаларға алимент өндіріп алу тәртібінің кейбір өзгерістері туралы»: РСФСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1986 жылғы 19 қарашадағы Жарлығы // РСФСР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. 1986. № 48. 1397 Б.
70. 22 жылғы 1990 мамырдағы «КСРО-ның кейбір заңнамалық актілеріне әйелдерге, отбасы мен балалық шаққа қатысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» КСРО заңы // КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. 1990. № 23. Б.422.
71. О. Косова .Жарлық. соч. С. 25.
72. Е. Чефранова. Орыс отбасындағы мүліктік қатынастар: практикалық нұсқаулық
73. А. Клеменов., И. Дуда. Алименттік міндеттемелер // еңбек қатынастары. 2002. № И.С. 25.
74. М. Антоколская . Отбасы құқығы. М., С. 268.
75. <http://adv-simfi.ru/alimentv-v-germanii-dyusseldorfskaya-tablitsa.html>
76. Украина отбасы Кодексі, Жоғарғы Рада, 10.01.2002 [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page4>.
77. <http://online.zakon.kz/Document/?doc id=39564154#pos=94;825>
78. <http://rus.delfi.ee/press/mk estonia/12-samvh-vazhnyh-otvetov-na-voprosy-po-rabote-alimentnogo-fonda?id=:76986172>
79. <http://www/.acf.hhs.gov/programs/cse>
80. Л. Ржаницына . Ресейдегі алимент: Мәселелерді талдау және балалардың мүдделеріне арналған стратегия. — М., 2012. 110 б.
81. <http://www.ugf.gov, 1 v/rus/>
82. <http://online.zakon.kz/Document/?doc id=39564154#pos=94;825>
83. ЕО-ның жекелеген елдерінде ата-ана құқықтарын шектеу және айыру туралы [Электрондық ресурс]. URL: <http://www.prpc.ru/library>

84. Proksch R. Accompanying research in the implementation of the new German children ' s rights law in Germany [Электронды ресурс]. URL: www.viennafamilycommittee.org/fi48.rtf

85. Proksch R. Results of the first representative study on divorced parents and their children in Germany [Электронды ресурс]. URL: <http://www.humanrightsaction.org/iustice/Proschen.g.html>

86. И. Шевченко. Әке институты: әлеуметтанулық зерттеулердің өзекті мәселелері // РМГУ хабаршысы. 2010. №3. 278-286 Б.

87. <https://egov.kz/cms/ru/articles/child/alimenty>